

ПРИДНІПРОВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ БУДІВНИЦТВА ТА
АРХІТЕКТУРИ

Економічний простір

Збірник наукових праць
(www.eprostir.dp.ua)

№ 136

Дніпро
ПДАБА
2018

УДК 336
ББК 65.01
Е 45

Друкується відповідно рішення Вченої Ради
Придніпровської державної академії будівництва та архітектури.
(Протокол №1 від 29.08.2018 р.)

Свідоцтво про Державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації 279/3
видано Міністерством юстиції України 17.05.07р.

Науковий збірник «Економічний простір» включено до спеціалізованого
Переліку ВАК України з економіки (Наказ МОНУ №1081 від 29.09.2014р.)

Збірник включений до міжнародних наукометричних баз даних

INDEX COPERNICUS – з жовтня 2012р. :

<http://journals.indexcopernicus.com/+,p3843.3.html>

GOOGLE SCHOLAR – з червня 2016 р.:

<https://scholar.google.com.ua/citations?user=sLRr06MAAAAJ&hl=ru>

Головний редактор:

доктор економічних наук, професор Орловська Юлія Валеріївна.

Редакційна колегія:

д.т.н, заслужений діяч науки

і техніки України Большаков В.І.,

д.е.н. Божанова В.Ю.,

д.е.н. Вакульчик О.М.,

д.е.н. Верхоглядова Н.І.,

д.е.н. Дубницький В.І.,

д.е.н. Задоя А.О.,

д.е.н. Залунін В.Ф.,

д.е.н. Іванов С.В.,

д.е.н. Коломицева О.В.,

д.е.н. Тараненко І.В.,

д.е.н. Поповиченко І.В.,

д.е.н. Стукало Н.В.,

д.е.н. Уманець Т.В.,

д.е.н. Чимшит С.І.,

д.е.н. Чужиков В.І.,

д.е.н. Шейнфілде М.

ISSN 2224-6282

ISSNe 2224-6290

Е 45 Економічний простір: Збірник наукових праць. – №136. –
Дніпро: ПДАБА, 2018. – 216с.

В збірнику розглядаються сучасні проблеми просторових економічних систем, сталого екологозбережувачого розвитку економіки, інноваційних процесів макро і мікрорівня, кластерних форм організації бізнесу, ресурсозбереження, фінансових та інвестиційних аспектів економічного зростання, ефективності регуляційних дій органів державного управління та місцевого самоврядування.

Окремої уваги в збірнику набувають питання підвищення якості освітянських функцій вищих навчальних закладів, ролі освіти в постіндустріальному суспільстві.

Для студентів, аспірантів, науковців, викладачів, представників органів державного управління та місцевого самоврядування.

УДК 336

ББК 65.01

© ПДАБА, оформлення, 2018

ЗМІСТ

**МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКА І ЗМІНИ
ГЕОЕКОНОМІЧНОГО ПРОСТОРУ**

<i>Bondarenko M. I.</i> THE THEORETICAL BASIS OF THE FOREIGN INVESTMENTS ESSENCE RESEARCH IN THE WORLD ECONOMY SYSTEM.....	5
<i>Квактун О. О., к.е.н., Вертелецька О. М., Малишев І.</i> ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ СТРАТЕГІЙ В МІЖНАРОДНОМУ БІЗНЕСІ.....	17
<i>Литвин М. В., к.е.н., Фролов О. В.</i> ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГЛОБАЛЬНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ УКРАЇНИ	26
<i>Ложачевська О. М., д.е.н., проф. Щербань В. І.</i> ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІНОЗЕМНИХ ГОТЕЛЬНИХ МЕРЕЖ В УКРАЇНІ.....	33
<i>Мащенко С. О., к.е.н., Алієв Р. А., к.е.н.</i> ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДІЯЛЬНОСТІ ТНК НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ.....	45
<i>Орловська Ю.В., д.е.н., Морозова С.</i> КЛАСТЕРІЗАЦІЯ КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРОСТОРУ ЗА РІВНЕМ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ	53
<i>Сірокваша К. В., Литвин М. В.</i> ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ КИТАЮ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ.....	69
<i>Stavytska A.</i> POTENTIAL OF INFORMATION TECHNOLOGIES OF UKRAINE IN THE WORLD IT MARKET.....	82
<i>Череп А. В., д.е.н., Чорна Г. В.</i> СПІРНІ ПИТАННЯ МІЖ КРАЇНАМИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ.....	93

**ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА
РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ**

<i>Бабенко В. А., к.і.н., Хлівецька М. О.</i> НАЦІОНАЛЬНА ІННОВАЦІЙНА СИСТЕМА ТА ЗАХИСТ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНИХ РЕЙТИНГІВ.....	102
<i>Кононова І.В., к.е.н.</i> ОЦІНКА РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ ТА МІНЛИВОСТІ ЇЇ ЗОВНІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА НА ПРИКЛАДІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ.....	115
<i>Скрипник Н. С., к.е.н., Куличенко О. Г.</i> СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ.....	125
<i>Чехов С. А., к.е.н., Чехова І. В., к.е.н.</i> ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА СОНЯШНИКУ В УКРАЇНІ.....	135

**ФІНАНСИ ТА ІНВЕСТИЦІЙНО – БУДІВЕЛЬНА
ДІЯЛЬНІСТЬ**

- Мажаров Д. В.* ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ БАНКІВ
НА ОСНОВІ DEA МОДЕЛЕЙ..... 147
- Чорненька О. Б., к.е.н.* ВПЛИВ ЗАБОРГОВАНOSTI НА ФІНАНСОВИЙ
СТАН СУБ'ЄКТА ГОСПОДАРЮВАННЯ..... 158

**ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВА ТА ПРОСТОРОВО –
КЛАСТЕРНИЙ БІЗНЕС**

- Касян С. Я., к.е.н., Катранжи Г. В.* ФОРМУВАННЯ
МАРКЕТИНГОВИХ СТРАТЕГІЙ АВТОМОБІЛЕБУДІВНИХ
ПІДПРИЄМСТВ ПРИ ВИВЕДЕННІ НА ЦІЛЬОВІ РИНКИ НОВОЇ
ПРОДУКЦІЇ..... 170
- Радіонова Н. Й., к.е.н.* ГЕНЕЗИС КАТЕГОРІАЛЬНОГО АПАРАТУ
ПРОЦЕСУ УПРАВЛІННЯ ВИТРАТАМИ ПІДПРИЄМСТВА 181

**СТАЛИЙ РОЗВИТОК, ЕКОЛОГІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ТА
АЛЬТЕРНАТИВНА ЕНЕРГЕТИКА**

- Кушнір С. О., к.е.н., Оніпко А. Д.,* ЕКОЛОГІЧНА СИТУАЦІЯ В
УКРАЇНІ: АНАЛІЗ ПРОБЛЕМ ТА ФІНАНСУВАННЯ НАПРЯМКІВ ЇХ
ПОДОЛАННЯ..... 191

**ЕКОНОМІКО – МАТЕМАТИЧНІ
МЕТОДИ І МОДЕЛІ**

- Харченко Ю. А., к.т.н., Михайленко А. С.* ЕКОНОМІКО-
МАТЕМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ РІВНЯ ЗАПАСІВ ТОВАРІВ
ТОРГОВЕЛЬНОГО ПІДПРИЄМСТВА..... 202

МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКА І ЗМІНИ ГЕОЕКОНОМІЧНОГО ПРОСТОРУ

UDC 339.727.2

THE THEORETICAL BASIS OF THE FOREIGN INVESTMENTS ESSENCE RESEARCH IN THE WORLD ECONOMY SYSTEM

DOI 10.30838/ P.ES.2224.290818.5.204

Bondarenko M. I.

V.N. Karazin Kharkiv National University

The article presents the results of the research of theoretical basis for determining the foreign investment essence in the world economy. The purpose of the work is to generalize theoretical approaches to the research of the foreign investment essence in the world economy. The following scientific methods are used in the research: the dialectics of general, special and individual; historical and logical method (within the research of the evolution of theoretical approaches to the definition of the essence of investment); the method of scientific abstraction, analysis and synthesis (to justify the economic essence of foreign investment and determine its nature); method of analysis of regional and global dimension; the method of systematic generalization (in the research of the impact of foreign investment on host countries and on their economic growth). In the course of the research, it has been proven that at present, there is no consensus among economists about the definition of the foreign investment economic essence. In the paper, the theoretical approaches to the definition of the foreign investment essence in the world economy are systematized, as well as the distinctive features of the emerging market approach to the investments essence understanding are formulated, in particular: a) linking of investments and receiving income, acting as a reason for the implementation of investment activity; b) consideration of investments in the interconnection of two aspects: resources (capital values) and investments (expenses); c) analysis of investments in dynamics, which allows to combine resources, investments, on the one hand, and, on the other hand, the return on investment as a motive of this association; d) the inclusion of any investments objects that give an economic or other beneficial effect in the structure. Over the course of the research, the concept-categorical apparatus is improved by providing the author's interpretation of the term "foreign investment". The author defines the influence of foreign investments on the country's economic growth in the world economy system, the positive and negative consequences of the foreign capital presence in the national economy of the country are substantiated.

Keywords: foreign investments, "financization" of the world economy, globalization processes, international capital movement, financial assets

УДК 339.727.2

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СУТНОСТІ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ У СИСТЕМІ СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА

DOI 10.30838/ P.ES.2224.290818.5.204

Бондаренко М. І.*Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна*

В статті наведено результати дослідження теоретичних засад визначення сутності іноземних інвестицій у світовій економіці. Метою роботи є узагальнення теоретичних підходів дослідження сутності іноземного інвестування у системі світового господарства. У ході дослідження використано загальнонаукові методи, такі як: діалектика загального та одиничного; історико-логічний метод (під час дослідження еволюції теоретичних підходів щодо визначення сутності інвестицій); метод наукової абстракції, аналізу і синтезу (для обґрунтування економічної природи іноземних інвестицій та визначення її характеру); метод аналізу регіонального та світового виміру; метод системного узагальнення (при дослідженні впливу іноземних інвестицій на приймаючі країни та на їх економічне зростання). У ході дослідження доведено, що на даний час не існує єдиної думки серед учених-економістів щодо визначення економічної сутності іноземних інвестицій. У роботі систематизовано теоретичні підходи до визначення сутності іноземних інвестицій у світовій економіці та сформульовано відмінні ознаки ринкового підходу, що формується, до розуміння сутності інвестицій, зокрема: а) пов'язування інвестицій і отримання доходу, який виступає в якості мотиву здійснення інвестиційної діяльності; б) розгляд інвестицій у взаємозв'язку двох аспектів: ресурсів (капітальних цінностей) і вкладень (витрат); в) аналіз інвестицій в динаміці, що дозволяє об'єднати в рамках категорії «інвестиції», з одного боку, ресурси, вкладення, а з іншого - віддачу від вкладених коштів як мотиву цього об'єднання; г) включення до складу об'єктів інвестування будь-яких вкладень, що дають економічний чи інший корисний ефект. У процесі дослідження удосконалено понятійно-категоріальний апарат шляхом надання авторського тлумачення терміну «іноземних інвестицій». Автором визначено вплив іноземних інвестицій на економічне зростання країн у системі світового господарства, обґрунтовано позитивні та негативні наслідки присутності іноземного капіталу в національній економіці країни.

Ключові слова: іноземні інвестиції, фінансизація світової економіки, глобалізаційні процеси, міжнародний рух капіталу, фінансові активи

Actuality of issue. In conditions of “financization” the world economy, the research of the processes of the international capital movement is of great interest. Indeed, with the development of society, there is a growing connection between the economies of individual countries, both in terms of production and

its dependent capital movements in the form of foreign investment, which is gaining momentum. For the time being, industrial capital is actively developing the world economic space precisely through investments that express the immanent flexibility of capital, its ability to combine or consistently use various forms and methods of foreign economic financial expansion, its ability to adapt to changing economic, social, political and legal conditions in different countries and groups of the countries [1, p. 3].

Therefore, the sphere of social economy actually acts as the main field of human development in society. Taking into account the theoretical aspects and practical forms of “social economy”, it can be asserted that this term contains a broad methodological toolkit that is implemented at all managerial levels; it is mainly identified with the forms and conditions of ensuring the economic capacity of the subject of economy to realize his potential at a decent level [2].

Investments is a crucial resource source for the development of the country's socio-economic system, determine the process of economic development as a whole, affect profound basis of economic activity. Their scale, structure and efficiency determine the state, prospects and competitiveness of the country's economy in the world economy.

The development of market relations, the formation of a new ownership structure, the change in the management system, and the expansion of economic independence require the search and application of new methods and approaches to economic regulation. The investment process is one of the main aspects of the economic system functioning, which determines the level of technological support and the efficiency of material production. These circumstances determine the relevance and timeliness of the research.

Analysis of the previous researches. Fundamental research of the function features of the national and world financial market is highlighted in the scientific works of such economists as V. Anderson, O. Bilorus, M. Bordeaux, F. Brodual, S. Brus, M. Burmaka, D. Butenko, J. V. Vega, J. Williamson, V. Galanov, V. Gayets, R. Goldsmis, M. Gaponyuk, R. Ehrenberg, R. Cameron, D. Kaneman, D. Lukianenko, Z. Lutsyshyn, T. Mayorova, K. McConnell, I. Matyushenko, M. Melnychuk, Y. Mirkin, R. Mishi, S. Moshensky, T. Orehova, O. Peresada, P. Piatti, O. Plotnikov, O. Rogach, R. Silla, N. Stukalo, V. Shevchuk, T. Vakhnenko, S. Yakubovsky and others.

T. Braque, L. Gitman, P. Gurinhas, M. Joehnk, R. Langhamer, F. Lane, D. Milesi-Ferretti, D. Tobin, K. Forbes, W. Sharpe, M. Schmitz are considered to be the main researchers of the problems of identifying the foreign investment essence and the mechanisms of their influence.

However, recognizing the significant contribution of economists to the research of this problem, more thorough analysis and systematization, the theoretical principles for determining the essence of foreign investment and their impact on the country's economic growth in the world economy system are required.

The purpose of this article is to generalize theoretical approaches to the research of the essence of foreign investment in the world economy.

Statement of the main research. In order to consider the investment support for economic development, we should refer to the history of the issue. The classics who created the system of economic views of capitalism saw the accumulation of capital as the main factor in economic development. A. Smith proved that the path to wealth of the nation passes through accumulation, which inevitably leads to the formation of the capital market, where accumulation is transformed into industrial capital.

J.M. Keynes contributed greatly to the formation of the theory of investment, which introduced an important position on the pursuit of equality of investment and savings, separating purchases for consumption from purchases for investment purposes. He defined the nature of the relationship between investment and capital: the volume of investment depends on the ratio of the rate of interest and the marginal efficiency of capital. In his provisions there is a prerequisite for assigning capital to production factors, and investment - to a method of capital formation based on an assessment of its effectiveness [3].

The reflection of the views of the classics can be seen in the current conditions of the world economy. Today, economic mechanisms of the formation of the world economy system are connected with a certain dynamics of various economic processes.

The central thesis of T. Piketty is that the concentration of wealth will increase, if the level of return on capital (r) is higher than the level of economic growth (g). T. Piketty argues that in the long term this will lead to a concentration of wealth and economic instability. In order to ensure conditions for equality and avoid falling of the largest share of wealth under the control

of an absolute minority, T. Piketty suggests creating a global system of progressive taxes on wealth [4].

In the thesis "Investments", prepared by the Nobel laureate in economics, W. Sharpe, along with other American scholars, it is stated: "In the widest sense, the term" invest "means to part with the money today in order to receive their larger sum in the future" [5; 6]. "Investing is a way of allocating capital that should ensure the preservation or growth of the amount of capital," American economists L. Gitman and M. Joehnk define in "Fundamentals of Investing" [7].

The complexity of the research of any issue in the field of financial and credit relations is connected with the existence of a number of discussion points and the absence of a unanimous opinion in the domestic science. Accordingly, the definition of the essence of economic categories is the most important scientific thought.

There is no agreement on the essence of investment as an economic category among scholars and economists.

In contemporary economic literature, both foreign and Ukrainian, as well as in legislative acts, different interpretations of the definition of investments are mentioned. However, the definitions do not provide a complete description, and characterize one of the facets of this complex and multi-faceted concept.

The most important feature of investment as an economic category is the productive use of capital, while the term "investment of capital" applies to the characteristics of financial transactions: money, deposits, short-term securities, etc. Productivity, as well as the long-term nature of spending funds, often allow authors to put a sign of equality between investments and capital investments [8], although this is not entirely correct. The international capital movement develops in various forms with the participation of economic actors from different countries. Intensive capital flows between countries and regions of the world cause the growth of foreign investment in the economy of almost all countries.

V. Shevchuk and P. Rogozhin point out that investments have a financial and economic definition. Financially, an investment is all types of assets (funds) invested in economic activity in order to generate income. By economic definition, investments are expenditures on the creation, expansion, reconstruction and technical re-equipment of fixed capital, as well as non-related changes in working capital since changes in inventories are largely

dependent on the movement of fixed capital expenditures [9]. However, the fact that investments can be directed to the purchase of profitable securities, shares of other enterprises or the purchase of a large batch of materials due to inflationary expectations. These operations are not related to fixed capital.

In addition, it should be emphasized that private investment capital can influence the determination of the tendentiousness of the stock market. Private capital flows seem to be one mechanism that sentiment spreads across markets and forms global sentiment [10].

T. Doroshenko points out that investments are all types of monetary, property and intellectual property that are invested in real and financial assets for the purpose of profit (income). Investments should be understood only those investments whose purpose is to generate profit (income). And for this purpose it is necessary to distinguish between investments and other cash deposits [11].

According to N. Tatarenko and A. Poruchnik, investments imply all kinds of property and intellectual property that are invested in objects of entrepreneurial and other activities for profit or achievement of certain social effects. In the first case, investments are considered as a means of increasing capital, in the second - as a means of providing social services that ultimately contribute to socio-economic development of society [12; 13].

The most comprehensive definition of investment is formulated by I. Blank: "Investments represent an investment of capital in all its forms in order to ensure its growth in the upcoming period, to obtain current income or to solve certain social problems" [3, p. 10].

According to Y. Bogatin and V. Schwander, "Investments is a necessary condition for the realization of any entrepreneurial project requiring significant resources." In broader terms, investments represent capital investments for the purpose of its subsequent increase. At the same time, the growth of capital should be sufficient to compensate the investor for the refusal to use available funds for consumption in the current period, reward for the risk and compensate for losses from inflation in the future period [14].

From the point of view of M. Bohr and A. Denisov, investments in the broad sense must be understood as cash, bank deposits, shares, shares and other securities, technologies, machines, equipment, licenses, including trademarks, loans, any other property or property rights, intellectual property, investing in objects of entrepreneurial activity and other activities for the purpose of

obtaining income (profit), increasing the market value of the company or achieving a positive social effect [15, p. 60].

The general essence of investment is determined by two key factors:

1) time - profit (income) can be consistent, parallel or interval;

2) risk - the funds are invested in a certain amount, and the amount of future profits (income) is often unknown, moreover, it may not be at all and even lost all the funds invested. Low risk investments are safe to save on invested capital and generate income, while high risk investments (for example, speculative) have a relative uncertainty about the timing and size of income generation.

Thus, investments are multidimensional capital investments, which can be realized in different forms and characterized by different features [16].

Thus, on the basis of the analysis of theoretical approaches to the research of the economic nature of foreign investment, one can conclude that the distinctive features of the emerging market approach to understanding the essence of investment are:

- First, the linking of investment and income, acting as a motive for the implementation of investment activity;
- secondly, consideration of investments in the relationship between two aspects: resources (capital values) and investments (costs);
- Thirdly, the analysis of investment in dynamics, which allows us to combine resources, investments, on the one hand, and, on the other hand, the return on investment as a motive for this association;
- Fourth, the inclusion in the structure of investment objects of any investment, giving an economic or other beneficial effect.

Judging from the multifaceted nature of the investment, the economic and financial notion of investments is defined. According to the economic definition of an investment, "this is the aggregate of expenditures realized in the form of long-term capital investments in industry, agriculture, transport and other branches of the economy of the production and non-productive sphere" [16]. Part of the investments carried out by the state is aimed at stabilizing the general economic process, the environmental situation, social stability, or creating fundamentally new directions of technology and technology whose economic efficiency is not known in advance. However, the cost of technological breakthrough can afford both powerful firms and transnational corporations [17, p. 38].

In broader sense, investments are provided by the mechanism necessary to finance the growth and development of the country's economy.

Today we can say that the capital market serves as an investment mechanism. This tendency corresponds to the global trend of gradually increasing the role of the capital market in financing the real sector of the economy [18].

In terms of finances, i.e. in terms of profitability of the monetary economy, enterprises of all forms of ownership, investments are all kinds of resources invested in economic activity in order to generate income or benefits [16]. This definition corresponds to the main goal of any business - profit making. However, it requires clarification and consideration from the point of view of economists.

At present, the implementation of investments cannot be considered as an "arbitrary" form of the enterprise's operation in the sense that the enterprise can carry out or not similar operations. Failure to invest will inevitably lead to losses in competitive positions. Therefore, all possible investments can be divided into two groups:

- passive investments, i.e. those that ensure, at best, that the profitability indicators of investments in the operation of the enterprise are at a loss due to the replacement of obsolete equipment, the training of new staff in exchange for retired employees, etc.;

- active investments, i.e. those that ensure the competitiveness of the firm and its profitability in comparison with the previously achieved results (due to the introduction of new technology, the organization of the release of in-demand goods, the capture of new markets or the absorption of competing firms) [16].

Macro-level investment is the basis for implementing the policy of expanded reproduction, improving the competitiveness of domestic production, balanced development of all sectors of the national economy, development of health care, culture, higher and secondary schools, solving unemployment problems, protecting the natural environment, ensuring the defense capability of the state and solving many other problems [6, p. 32].

The international capital movement develops in various ways with the participation of economic actors from different countries. Intensive capital flows between countries and regions of the world cause the growth of foreign investment in the economy of almost all countries.

The Law of Ukraine "On Investment Activity" (Art. 1) defines investment as all types of property and intellectual property that are invested in objects of entrepreneurial and other activities which result in gaining profit (income) or social effect [19].

In the financial and lending encyclopedic dictionary A. Gryaznov suggests the following interpretation of foreign investments: "long-term investment of property and intellectual property by foreign investors, as well as foreign branches of resident legal entities in the economy of the recipient country, as well as the acquisition of corporate or government securities for the purpose receiving profits or assets "[20, p. 356].

In terms of profitability, foreign investment is the investment of capital in various types of entrepreneurial activities abroad in order to extract business profits, control over property to some extent or earning interest.

In terms of legality, foreign investment is a foreign property with the appropriate status, both in international law and in national law.

World experience has shown that foreign investment has several advantages over other forms of financing of economic development. Regardless of the level of economic development, any country seeks to attract foreign capital, to obtain direct or indirect effects from these investments. The macroeconomic factors play a major role in attracting funds, including domestic market capacity, political stability of the currency, as well as the level of infrastructure development and qualifications of the workforce. In addition, the investment policy of the receiving country which provides guarantees to foreign investors and has a stable legal system is important [21].

As any other complex economic phenomenon, the investment of foreign capital can have both positive and negative consequences for the national economy.

The advantages of foreign investment include:

- increase of real capital investment, acceleration of economic development and improvement of the balance of payments state of the country;
- Use of local savings for the implementation of effective projects;
- attracting local capital and strengthening the local financial market through the use of its resources for productive purposes;
- raising the level of employment, qualifications of the workforce;
- expansion of assortment of let out production;
- reduction of foreign exchange costs for import payment;

- expansion of export and receipt of foreign currency;
- raising the standard of living and purchasing power of the population;
- development of infrastructure and services;
- strengthening competition in the national economy and reducing the level of its monopolization;
- raising confidence in the country which would attract new foreign investors.

The shortcomings or negative consequences of foreign investment include the following:

- repatriation of capital;
- deterioration of current account balance of payments [22, p.66];
- the strengthening of the dependence of the national economy threatening its economic and political security;
- foreign investors ignoring local conditions and peculiarities;
- possible deformation of the structure of the national economy [23];
- increase of social tensions, in particular due to higher wages at foreign enterprises;
- deterioration of the environment as a result of the transfer of "dirty" production to the country and the inappropriate use of local resources [24].

The indicated advantages and disadvantages of foreign investment in the economy of the receiving countries are not automatically realized but only theoretically exist. Any receiving country intends to develop joint ventures with foreign partners in accordance with the interests of the national economy and should carefully assess the current situation with regard to attracting foreign capital, pursue a reasonable policy on foreign investment regulation which would allow to make full use of all positive aspects and minimize the shortcomings of the investment process.

The receiving country guarantees a foreign investor protection of their rights and interests reflected in national constitutions, foreign investment laws and many other legislative and regulatory documents. Accordingly, the following forms of government guarantees can be distinguished:

- non-discriminatory regime for foreign investors (as a rule, the national regime);
- protection against possible expropriation and nationalization of property;
- free transfer of profits and other types of income abroad;
- protection of the rights of shareholders and creditors;

- determination of the procedure for resolving investment disputes.

Conclusions. Thus, the role of foreign investment in the development of the economy of any country is: 1) internationalization and globalization of world economic relations; 2) stabilization and growth of the national economy; 3) organization of the main forms of international economic relations, creation of strategic partnership, inter-firm merger; 4) the diversification of investments into new areas of economy and business.

To recapitulate, a detailed analysis showed that there is no consensus on the definition of the economic essence of foreign investment which made it possible to improve the concept-categorical research of the author's refinement of the term "foreign investment" which is proposed to be understood as investing capital in all its forms in the ' business and other activities in order to generate income in the future. The flow of cash is largely determined by the investment climate that has been created in the national economy as well as the faith the investor has in the state.

REFERENCES:

1. C. Yin, C. Ward, S. Tsolacos Motivated monitoring: The importance of the institutional investment horizon. // *International Review of Financial Analysis*. 2018. Vol. 60. P. 197-212.
2. Sardak S., Biliska O., Simakhova A. Potential of economic socialization in the context of globalization. *Economic Annals-XXI*. 2017 164 (3-4). P. 4-8. DOI: <https://doi.org/10.21003/ea.V164-01>.
3. Бланк И. А Финансовый менеджмент. К.: Ника-Центр. 2004. С. 10.
4. Piketty T. *Capital in the Twenty-First Century*. Harvard University Press. 2014.
5. Уильям Ф. Шарп, Гордон Дж. Александер, Джеффри В. Бейли Инвестиции / пер. с англ. М. : Инфра-М, 2003. 1028 с.
6. W. F. Sharpe, G.J. Alexander, J.V. Bailey *Investments*. New Delhi: Prentice Hall of India Pvt., Ltd., 1995.
7. Gitman L. J., Joehnk M. D., Smart S. B. *Fundamentals of Investment /*. Origin. English. Prentice Hall, 2011. 11th ed. 662 p.
8. Майорова Т. В. Інвестиційний процес і фінансово-кредитні важелі його активізації в Україні : монографія. ДВНЗ «КНЕУ». К. : КНЕУ, 2013. 332 с.
9. Шевчук В. О., Рогожин П. С. Основи інвестиційної діяльності / В. О. Шевчук, К. : Генеза, 1997. 384 с.
10. M. Baker, J. Wurgler, Y. Yuan Global, local, and contagious investor sentiment // *Journal of financial economics*. 2012 Vol. 104. P. 272-287.

11. Дорошенко Т. В. Сутність інвестицій як економічної категорії // Фінанси України. 2000. № 11. С. 114-118.
12. Поручник А. М., Поручник С. Г. Інституціональне забезпечення міжнародного інвестування: національні особливості // Стратегія розвитку України. 2017. Вип. 1. С. 34-39.
13. Сімонова М., Поручник А. Інституціоналізація міжнародного інвестування в умовах глобалізації. Монографія. К., 2015. 324 с.
14. Державне регулювання інвестиційно-інноваційної діяльності: ефектометричний інструментарій : монографія / за ред. І. О. Галиці, А. Є. Нікіфорова. К. : Кондор-Видавництво, 2013. 296 с.
15. Инвестиции и инновации / под ред. М. З. Бора, А. Ю. Денисова. М., 1998. С. 60.
16. Матюшенко І. Ю. Іноземні інвестиції в підприємницькій діяльності України: монографія. Х: ХНУ імені ВН Каразіна, 2013. 182 с.
17. Смирнов Л. Л. Организация финансирования инвестиционных проектов. М.: Консалтбан-кир. 2013. С. 38.
18. Непран А. В. Ресурси ринку капіталу в системі інвестиційного фінансування реального сектору економіки // Фінанси України. 2012. № 5. С. 99-110.
19. Закон України «Про інвестиційну діяльність» [Електронний ресурс]: URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12> (дата звернення 05.09.2018).
20. Финансово-кредитный энциклопедический словарь / под общ. ред. А. Г. Грязновой. М.: Финансы и статистика. 2004. С. 356.
21. M. Baker, J. Wurgler, Y. Yuan Global, local, and contagious investor sentiment // Journal of financial economics, 2012. Vol. 104. P. 272-287.
22. Якубовський С. О., Родіонова Т. А. Світовий досвід контролю за рухом іноземного капіталу та шляхи його використання в Україні // Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2014. Вип. 121(2). С. 65-73.
23. Гончаренко Н. І., Кравець М. А. Особливості інституціональної структури фондового ринку Польщі в умовах трансформаційних змін глобального фінансового середовища // Проблеми економіки. 2017. № 1. С. 8-14.
24. Сідоров В. І., Довгаль О.А. Глобальні проблеми як прояв кризового стану сучасного світового господарства / Трансформація міжнародних економічних відносин в епоху глобалізації: монографія. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна. 2015. С. 185-200.

УДК 339.9.012:339.92

**ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ СТРАТЕГІЙ В
МІЖНАРОДНОМУ БІЗНЕСІ**

DOI 10.30838/ P.ES.2224.290818.17.205

**Квактун О. О., к.е.н.,
Вертелецька О. М.,
Малишев І.**

ДВНЗ Придніпровська державна академія будівництва та архітектури, м. Дніпро
В статті проаналізовано особливості застосування стратегій в міжнародному бізнесі компаній розвинених країн. Виділено групи факторів, які визначають, привабливість для компанії міжнародного бізнесу. Проведено розмежування між первинним і вторинним мотивами, що викликають інтерес до міжнародної діяльності. Виокремлено типові труднощі при формуванні й реалізації міжнародних стратегій. Зазначено, що у сучасному трактуванні під стратегією розуміється не просто одна з цілей, а найбільш важлива та визначальна; довгостроковий розвиток; мета, способи руху до поставленої мети і засоби її досягнення. Визначено, що передумовою до осмислення ролі й завдань стратегічного управління став, з одного боку, бурхливий промисловий та економічний розвиток провідних країн Європи та США, а з іншого - широке проникнення в практичну діяльність людини інноваційних технологій, в тому рахунку й технологій управління. Автори зазначають, що для опису процесу розробки та реалізації стратегії протягом багатьох років використовувалися різні поняття, такі як бюджетування, довгострокове планування, стратегічне планування та стратегічний менеджмент. Проаналізовано етапи розвитку стратегічного менеджменту в розвинутих країнах: масове виробництво; масовий збут та постіндустріальний етап.

Ключові слова: міжнародний бізнес, стратегія, бюджетування, довгострокове планування, стратегічне планування, стратегічний менеджмент.

UDC 339.9.012:339.92

**FEATURES OF STRATEGIES' APPLICATION IN INTERNATIONAL
BUSINESS**

DOI 10.30838/ P.ES.2224.290818.17.205

**Kvaktun O., Ph.D in Economics,
Vereteleckaya O.,
Malyshev I.**

Prydniprovs'ka state academy of civil engineering and architecture, Dnipro
The peculiarities of the strategies' application in the international activity of the companies of the developed countries have been analyzed. Groups of factors that determine the attractiveness of the company for international business have been

outlined. A distinction between primary and secondary motives that are of interest to international activity has been made. The typical difficulties in formulating and implementing of international strategies have been singled out. It has been noted that in modern interpretation, the strategy is understood not only as one of the goals, but also as the most important and determinant goal; long-term development; purpose, ways of moving towards the goal and means of achieving it. It has been determined that the prerequisite for understanding the role and tasks of strategic management was, on the one hand, the rapid industrial and economic development of the leading countries of Europe and the USA, and on the other – wide penetration of innovative technologies into the human activity, including management technologies. The authors note that for the description of the process of development and implementation of the strategy for many years, various concepts have been used, such as budgeting, long-term planning, strategic planning and strategic management. The stages of development of strategic management in the developed countries have been analyzed: mass production; mass marketing and post-industrial stage.

Keywords: international business, strategy, budgeting, long-term planning, strategic planning, strategic management.

Актуальність проблеми. Починаючи з 80-х рр. ХХ ст. глобальна конкуренція стає настільки важливим чинником розвитку світової та національних економік, що починає вирішальним чином впливати на стратегічне планування і управління не тільки в найбільших транснаціональних корпораціях, але й в компаніях, які традиційно орієнтувалися на національний ринок. Компанії прямо або через інтереси своїх стейкхолдерів включаються в процеси, які відбуваються в міжнародному бізнесі.

Міжнародний бізнес багато в чому схожий з національним бізнесом, однак є й суттєві відмінності, які необхідно враховувати для успішної реалізації міжнародних стратегій. Головна проблема - подолання відмінностей національних культур, які проявляються в особливостях ведення справи. Міжнародний бізнес працює в різних культурах, тому одні й ті ж формальні параметри початку бізнесу (обсяг залученого капіталу, чисельність службовців, виробничі фонди, методи стимулювання продуктивності тощо) можуть при реалізації в різному культурному середовищі надавати різні результати. Особливо це важливо для бізнесу в Україні та для виходу українського бізнесу на міжнародний ринок.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Класична теорія стратегічного управління була започаткована такими вченими, як

І. Ансофф, М. Мексон, А. Томсон, Дж. Стрікленд, М. Портер та інші. Разом із тим питання застосування стратегічного підходу в міжнародному бізнесі, особливо підприємств України, його форми та методи недостатньо досліджено як у теоретичному, так і у прикладному аспекті з огляду на постійну мінливість внутрішнього та зовнішнього середовища.

Метою статті є дослідження актуальних питань запровадження стратегічних підходів в міжнародному бізнесі.

Викладення основного матеріалу дослідження. Насьогодні існує безліч причин для розробки підприємством міжнародного варіанту стратегічного розвитку. Відомий американський теоретик менеджменту П. Копер виділив дві групи факторів, які визначають, чи буде для компанії привабливим міжнародний бізнес [1].

По-перше, це чинники виштовхування. Вони породжуються браком можливостей для розвитку бізнесу на місцевому ринку у зв'язку з низькими цінами на продукцію або обмеженнями з боку уряду (наприклад, антимонопольне законодавство). В багатьох випадках це є причиною того, що компанія вивчає можливості щодо діяльності на міжнародних ринках.

По-друге, фактори втягування. Вони виникають при існуванні за кордоном кращих умов для розвитку бізнесу.

Р. Луффман та інші вчені проводять розмежування між первинним і вторинним мотивами, що викликають інтерес до міжнародної діяльності [2].

Первинні мотиви включають в себе орієнтовані на зарубіжний ринок вкладення, що ведуть до зниження витрат, а також вертикальні закордонні вкладення, спрямовані на зниження витрат на сировину або інші основні ресурси на вході.

Вторинні мотиви можуть включати наступне: ситуацію з можливостями інвестування у своїй компанії, реакцію фірми на зовнішні умови середовища, такі як труднощі постачання ринку іншими способами.

При плануванні міжнародної діяльності на перших етапах компанія буде дуже уважно ставитися до ризику, пов'язаному з іноземними інвестиціями, а що стосується невеликих компаній, то для них потрібні серйозні стимули навіть для того, щоб лише почати розглядати можливість інтернаціоналізації власного бізнесу. Ці стимули можуть

бути як внутрішніми, так і зовнішніми і зазвичай викликають дії, що включають заходи по збору інформації в іншій країні, ретельний облік усіх міжнародних чинників перед прийняттям рішення і чіткого визначення цілей діяльності. Таким чином, для розробки і реалізації міжнародної стратегії компанія повинна бути готова до зіткнення з труднощами та мати достатню кількість ресурсів, у тому числі й адміністративних, щоб їх подолати.

Типовими труднощами міжнародних стратегій є наступні [3]:

- можуть існувати проблеми у вирішенні того, якими і наскільки різними повинні бути продукти (послуги), щоб бути привабливими для різних закордонних ринків;

- завжди існує значна складність в управлінні переказом валюти та курсами обміну валют;

- можуть існувати в тій чи іншій мірі проблеми, пов'язані з прогнозом витрат і прибутковості, так як вони повинні ґрунтуватися на прогнозуванні руху курсів валют, а неправильне прогнозування може коштувати дуже дорого;

- компанія може піддаватися впливу різних культур, що може створити значні управлінські проблеми, особливо у випадках, якщо існує практика переходу керуючих з країни в країну;

- зазвичай є і структурні проблеми; при виборі міжнародних стратегій часто виникає питання, яку структуру краще взяти організації, що діє в міжнародній економічній середовищі;

- можливо, будуть виникати питання з ціноутворенням при внутрішньофірмовому обмін напівфабрикатами та іншими продуктами, виробленими в різних країнах, а також в таких областях, як вимірювання прибутковості або збитковості різних підрозділів;

- ймовірно, будуть існувати проблеми з податками: компанія буде шукати можливості вирішення проблем, пов'язаних з перекладними процедурами, щоб зменшити податки і показати максимальний прибуток там, де податки найнижчі;

- повинен також враховуватися аспект політичного ризику.

Термін «стратегія» з'явився спочатку як військовий, потім філософський, політекономічний, а з 1960-х рр. й економічний. Він представляє собою набір правил для прийняття рішень, якими організація

керується у своїй діяльності або як логічно інтегрована послідовна система прийняття рішення [4].

Стратегію іноді визначають як вибір основних довгострокових цілей, що зводить поняття стратегії до методу і процесу вибору. У відповідності з цим існуюча мета після зробленого вибору стає стратегічною. Стратегія також включає необхідність оціночного підходу до вибору мети і напрямків руху до її досягнення. У сучасному трактуванні під стратегією розуміється не просто одна з цілей, а найбільш важлива та визначальна; довгостроковий розвиток; мета, способи руху до поставленої мети і засоби її досягнення [5].

Стратегічне управління проявляється через конкретні функції, серед яких важливе місце займає стратегічний аналіз. Загальновідомо, що основне в управлінській діяльності - процес прийняття рішень. Цей процес включає три основні етапи [5]:

- 1) збір інформації;
- 2) аналітичні розробки;
- 3) прийняття рішення.

Стратегічний аналіз займає середнє місце між функціями збору і обробки інформації й функціями прийняття рішень. Завдання стратегічного управлінського аналізу полягає в тому, щоб з різного роду даних, часом розрізнених, що відображають окремі явища і факти, скласти загальну, цілісну систему досліджуваного об'єкта, виявити притаманні йому тенденції та закономірності та надати об'єктивний інформаційний матеріал для прийняття найбільш обґрунтованого рішення.

Так, скажімо, в античні часи під стратегією розумілося мистецтво розгортання військ в бою, хоча елементи стратегічного управління використовувалися не тільки при веденні бойових дій, але і при будівництві великих споруд, при боротьбі за державну владу тощо. Таке розуміння стратегії свідчить лише про те, що в ті часи стратегічного управління як самостійного розділу управлінської науки, втім, як і самої управлінської науки, ще не існувало.

Передумовою до осмислення ролі й завдань стратегічного управління став, з одного боку, бурхливий промисловий та економічний розвиток провідних країн Європи та США, а з іншого - широке проникнення в практичну діяльність людини інноваційних технологій.

До таких технологій відносяться й технології управління, які набирають чинності та стають все більш потужними об'єктами. Для опису процесу розробки та реалізації стратегії протягом багатьох років використовувалися різні поняття, такі як бюджетування, довгострокове планування, стратегічне планування та стратегічний менеджмент. Ці терміни тотожні за змістом та взаємозамінні. Однак, якщо розглядати їх в історичній ретроспективі, можна помітити ряд важливих відмінностей.

Створення систем бюджетування відноситься приблизно до початку 1900-х рр., коли проводився контроль порушень бюджету і збоїв в управлінні. Для всіх підрозділів компанії розроблявся річний бюджет, відхилення від якого ретельно вивчалися для виявлення причин і визначення потреби в оздоровчих заходах. При цьому враховувалося, що аналогічні події можуть повторитися в майбутньому.

Інша система управління - це **довгострокове планування**. Провідний фахівець в галузі теорії стратегічного планування Ігор Ансов відносить виникнення цієї системи до 1950-1960 рр [6]. Ця система побудована на прогнозі зростання та ускладнення системи управління. Ключові передумови полягають у тому, що тенденції, які спостерігалися в минулому, будуть спостерігатися й в майбутньому. Процес планування, як правило, включає прогнозування майбутнього обсягу продажів, витрат, рівня розвитку технології тощо на базі минулого досвіду. Мета планування полягає в забезпеченні відповідності людських ресурсів і виробничих потужностей прогнозованому зростанню або скороченню виробництва. Жорсткі часові рамки не відіграють такої ролі, як у бюджетуванні.

Довгострокове планування включає аналіз розривів у прогнозах. Розриви відбуваються, якщо прогнозовані обсяги продажів і прибутку не збігаються з організаційними цілями. Зміни в господарських процесах підприємства, наприклад, збільшення чисельності торгового персоналу або розширення виробничих потужностей, що дозволяють ліквідувати ці розриви.

Стратегічне планування, поява якого припадає на 1960-1980-ті рр., пов'язане з зміною головних напрямків стратегій та можливостей підприємств. Воно виходить з припущення, що екстраполяція минулих тенденцій на майбутнє недостатня. Відхилення від прогнозних оцінок і появу нових тенденцій вимагають відповідного коригування стратегії. А

відповідно до скоригованої стратегії може знадобитися вихід на новий ринок або підвищення уваги до науково-дослідних і конструкторських розробок.

Стратегічне планування націлене на ринкове оточення підприємства, тому акцент робиться не тільки на прогнозування, але й на більш глибоке вивчення ринкового оточення, насамперед - конкурентів та споживачів. Це не тільки надає ясне уявлення про умови, які склалися на ринку, але й забезпечує можливість передбачити зміни, що мають стратегічне значення.

Одна з особливостей стратегічного планування, яка також характерна для бюджетування та довгострокового планування, полягає в тому, що, як правило, стратегічний план складається на певний період (переважно на рік). Найчастіше підприємства розробляють стратегічні плани навесні і влітку, а потім восени використовують їх в якості основи для річних виробничих планів і бюджету на наступний рік. Цикл періодичного планування повинен містити етап, призначений для роботи менеджерів над стратегічними питаннями. Хоча включення такого етапу може носити «штучний» характер, без нього навіть добре усвідомлюють значення стратегічного мислення менеджери можуть виявити, що їх час іде на поточні справи і вирішення рутинних проблем. Труднощі періодичного стратегічного планування полягають в необхідності проведення стратегічного аналізу та ухвалення стратегічних рішень, що не завжди вкладається в рамки стандартного річного планування.

Ринкове оточення і технології можуть змінюватися так швидко, «потрясіння» в зовнішньому оточенні підприємства бувають настільки несподіваними, що прив'язка до циклу планування може привести підприємство до кризи і навіть до катастрофи. Якщо процес планування не дозволяє відповідати на стратегічні виклики поза рамками циклу планування, це може негативно позначитися на фінансових результатах діяльності підприємства, насамперед у галузях, які динамічно розвиваються.

В економічному розвитку провідних країн світу можна виділити три етапи [7]. Перший етап (з 1880-х рр. з 1930-ті рр.) - **масове виробництво** - характеризувався різким зростанням обсягів та формуванням інфраструктури масового виробництва, що забезпечує це зростання. Цьому етапу характерний стратегічний підхід Генрі Форда,

який вирішував управлінські проблеми створення автомобілів та їх реалізації на ринках збуту. Він налагодив у величезних обсягах виробництво однотипних автомобілів моделі «Т», вперше реалізувавши ідею конвеєра. Ринок на цьому етапі характеризувався відсутністю пропозиції. Це наклало відбиток і на діючі управлінські технології, в тому рахунку й на технології стратегічного управління. **Його основою було довгострокове планування.**

Другий етап (з 1930-х по 1950-ті рр.) - **масовий збут**. Вперше цей підхід застосував головний конкурент фірми «Форд» - автомобільна фірма «Дженерал моторс», керівництво якою в особі Альфреда **П. Слоуна-молодшого** усвідомило необхідність більшої орієнтації на споживача і диверсифікацію виробництва, а саме випуск авто різного кольору і стилю.

Саме на етапі масового збуту виникає і починає впроваджуватися в практику бізнесу **маркетинг**, який відображає новий рівень взаємовідносин між виробником і споживачем, усвідомлення того, що активним учасником ринкового процесу є не тільки той, хто виробляє продукцію, але й той, хто цю продукцію споживає.

Більшою мірою починає враховуватися споживач, у якого з'явилися вибір і право прийняття рішення. Стратегічне управління на цьому етапі ускладнюється, його технології набувають різноманітності. Основою залишається довгострокове планування з елементами врахування невизначеності в країнах та використанням методів дослідження операцій.

Третій етап (з 1950-х рр. по теперішній час) - **постіндустріальний** - характеризується ще більш складною ситуацією. На думку **П.Друкера**, одного з класиків сучасного менеджменту, цей етап не має закономірностей. Постіндустріальними країнами називають такі країни, в яких на сферу послуг припадає більше половини внутрішнього валового продукту. Це такі країни, як США (сфера послуг - 80% ВВП), країни Євросоюзу (69,5% ВВП), Австралія (69% ВВП), Японія (68% ВВП), Канада (70% ВВП) та інші [8].

В якості **висновків** зазначимо, що від того, наскільки ефективно управління організацією, починає залежати не тільки досягнення тієї чи іншої стратегічної мети, але й виживання організації. На сучасному етапі економічного розвитку посилюється роль стратегічного управління в

умовах відсутності єдиних закономірностей і тенденцій, збільшеного рівня невизначеності та конкуренції на світовому ринку, що загострюється. Подальшими дослідженнями щодо даної проблематики буде розробка стратегічних напрямків виходу на зарубіжні ринки вітчизняних підприємств.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Юхименко П.І. Міжнародний менеджмент: навчальний посібник / Юхименко П.І., Гацька Л.П., Півторак М.В. [та ін.] – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 488 с.
2. Гуткевич С. О. Міжнародний менеджмент: підручник / С. О. Гуткевич, Г.В. Дмитренко, І. Г. Оніщенко, Ю. М. Сафонов; за ред. д.е.н., проф. Гуткевич С. О. – К.: Кафедра. – 2015. – 535 с.
3. Кузубов А.А. Формирование новой парадигмы управления международным бизнесом / А.А. Кузубов // АНИ: экономика и управление. – 2016. – Вып. 2 (15). – Т. 5. – С. 144–147.
4. Лукьяненко Д.Г. Инновационно-креативный компонент глобального менеджмента / Д.Г. Лукьяненко, А.С. Титова // Журнал европейской экономики. – 2012. – Вып. 1. – Т. 11. – С. 39–54.
5. Цуров М.Д. Особенности взаимодействия международного бизнеса и менеджмента / М.Д. Цуров // Успехи современной науки. – 2016. – № 4. – Т. 2. – С. 28–31.
6. Вихор М.В. Міжнародний менеджмент : [навч. посіб.] / М. В. Вихор. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 487 с.
7. Николаев Н.В. Оценка риск-менеджмента международного бизнеса / Н.В. Николаев // Управление финансовыми рисками. – 2008. – № 5 (5). – С. 89–91.
8. Ревенко Д.С. Формування стратегій міжнародної конкурентоспроможності машинобудівних підприємств / Д.С. Ревенко, В.О. Либа, Л.С. Зейда // Причорноморські економічні студії. – 2016. – Вип. 5. – С. 35–38.

УДК 339.9:330.34

**ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГЛОБАЛЬНОЇ
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ УКРАЇНИ**

DOI 10.30838/ P.ES.2224.290818.26.206

**Литвин М. В., к.е.н.,
Фролов О. В.***Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара*

У статті досліджено глобальну конкурентоспроможність України в 2017 році, умови формування національної конкурентоспроможності та проблеми економічного розвитку України. Зазначено важливе місце глобальної конкурентоспроможності на сучасному етапі економічного розвитку. За основу вибору показників виступила публікація «Clusters of Competitiveness» від спеціалістів Світового банку, що виділяє 3 основних індикатори міжнародної конкурентоспроможності: індекс міжнародної конкурентоспроможності за версією Інституту менеджменту в Швейцарії (Institute of Management Development, IMD); індекс глобальної конкурентоспроможності за версією Всесвітнього економічного форуму (World Economic Forum); ведення бізнесу (Doing Business) за методикою Світового банку (World Bank) та Міжнародної фінансової корпорації (входить до групи Світового банку). В статті розкрито хронологію глобальної конкурентоспроможності України та динаміку за останні роки. Визначено, що Україна покращила свою конкурентоспроможність на міжнародному економічному ринку відносно попередніх років, але динаміка покращення конкурентоспроможності більш повільна відносно досліджуваних країн.

Ключові слова: глобальна конкурентоспроможність, економічний розвиток, конкуренція, Всесвітній Банк, Всесвітній економічний форум, Інститут менеджменту, ведення бізнесу

UDC 339.9:330.34

**PROBLEMS OF DEVELOPMENT OF THE GLOBAL
COMPETITIVENESS OF UKRAINE**

DOI 10.30838/ P.ES.2224.290818.26.206

**Litvin M., Ph.D in Economics,
Frolov O.***Oles' Honchar Dniprovskiy National University, Dnipro*

The global competitiveness of Ukraine in 2017, as well as the conditions of the formation of the national competitiveness and the problems of economic development have been examined in this article. An important role of the global competitiveness at the present stage of economic development has been indicated. The publication

---

© Литвин М. В., к.е.н., Фролов О. В., 2018

«Clusters of Competitiveness» by the World Bank specialists has been chosen as the basis for the indicators' selection and determines three main indicators of international competitiveness: International Competitiveness Index of the Institute of Management Development (IMD); Global Competitiveness Index of the World Economic Forum; Doing Business of the World Bank and the International Financial Corporation. The article presents the chronology of the global competitiveness of Ukraine and trends in recent years. It has been determined that Ukraine has improved competitiveness in the international economic market relative to previous years, but the dynamics of competitiveness improvement is more slowly relative to the studied countries.

Keywords: global competitiveness, economic development, competition, World Bank, World Economic Forum, Institute of Management, doing Business

Актуальність проблеми: На даному етапі розвитку світового господарства гостро постала проблема конкурентоспроможності національних економік. Можна з упевненістю стверджувати, що для більшості країн зростання національної конкурентоспроможності повинно бути одним із найголовніших цілей на найближчі роки. І в світовій економічній думці проблема конкурентоспроможності за останнє століття вийшла до таких, що найбільш активно дискутуються і розробляються.

Аналіз останніх наукових досліджень: Дослідженням цієї теми активно на протязі останніх років займаються міжнародні економічні організації, такі як Всесвітній Економічний Форум, Світовий Банк. Серед науковців зі світовим ім'ям питання глобальної конкурентоспроможності досліджували Р. Барро, С. Брю, Дж. Веймер, Е. Ворнер, Дж. Кейнс, П. Кругман, К. Макконелл, М. Портер, Дж. Стігліц, Дж. Тобін, Ф.А. Хайек, Дж. Харт, П. Хейне, Й. Шумпетер. Серед вітчизняних науковців слід виділити Л. Антонюка, Я. Базилюка, О. Білоруса, Б. Гаврилишина. Але питання глобальної конкурентоспроможності України потребує постійного моніторингу для формування правильної стратегії економічного розвитку та вибору вірного напрямку проведення економічних реформ.

Мета роботи: Метою статті є дослідження сучасних тенденцій розвитку конкурентоспроможності України та виявлені сильних та слабких сторін української економіки для надання рекомендацій для підвищення позиції України за показником глобальної конкурентоспроможності.

Викладення основного матеріалу дослідження: Конкуренція - одна з найголовніших рис ринкового господарства. Саме конкуренція є

важілем економічного розвитку будь-якої національної економіки. Проблема конкурентоспроможності економіки в наш час є одною з центральних в розробці стратегії економічного розвитку країн.

Сьогодні практично немає розвинених країн, які б не створили у себе спеціальних комісій для аналізу стану конкурентоспроможності своєї економіки і не шукали б шляхів її вдосконалення. У той же час концепція конкурентоспроможності досі виглядає досить невизначеною.

Кожна організація, щ обула створена для дослідження питання глобальної конкурентоспроможності трактувала це визначення по своєму (див. табл. 1)

Таблиця 1 – Хронологія визначення глобальної конкурентоспроможності

№	Організація	Визначення
1	Комісія з питань конкурентоспроможності при Президентів США, 1985	Здатність країни в рамках вільних і справедливих ринкових умов виробляти товари та послуги, що відповідають вимогам міжнародного ринку
2	Рада з конкурентоспроможності при Президентів США, 1992	Здатність виробляти товари та послуги, що відповідають попиту на міжнародних ринках, в той же час забезпечуючи для громадян високий рівень життя і можливість його збереження в довгостроковій перспективі
3	Всесвітній економічний форум, доповідь "Глобальна конкурентоспроможність", 1996	Здатність країни домогтися високих темпів збільшення середньодушового приросту ВВП
4	ОЕСР, 1996	Підтримка здатності компаній, підприємств, регіонів, країн і наднаціональних регіонів зберігати, будучи відкритими для міжнародної конкуренції, відносно високий рівень показників доходу та зайнятості населення
5	Всесвітній щорічник з питань конкурентоспроможності" Міжнародного інституту менеджменту, 2003	Сфера економічних знань, що аналізує факти і політику, які формують здатність країни створювати і підтримувати умови, що забезпечують створення додаткової вартості з боку підприємств і більш високий рівень добробуту населення

Джерело: [7], [8]

З урахуванням цих визначень, більш чітке і предметне поняття можна сформулювати наступним чином: «Міжнародна конкурентоспроможність країни - це обумовлене міжнародним розподілом праці, а також національними факторами виробництва реальне її положення на світових ринках, здатність товарів і послуг

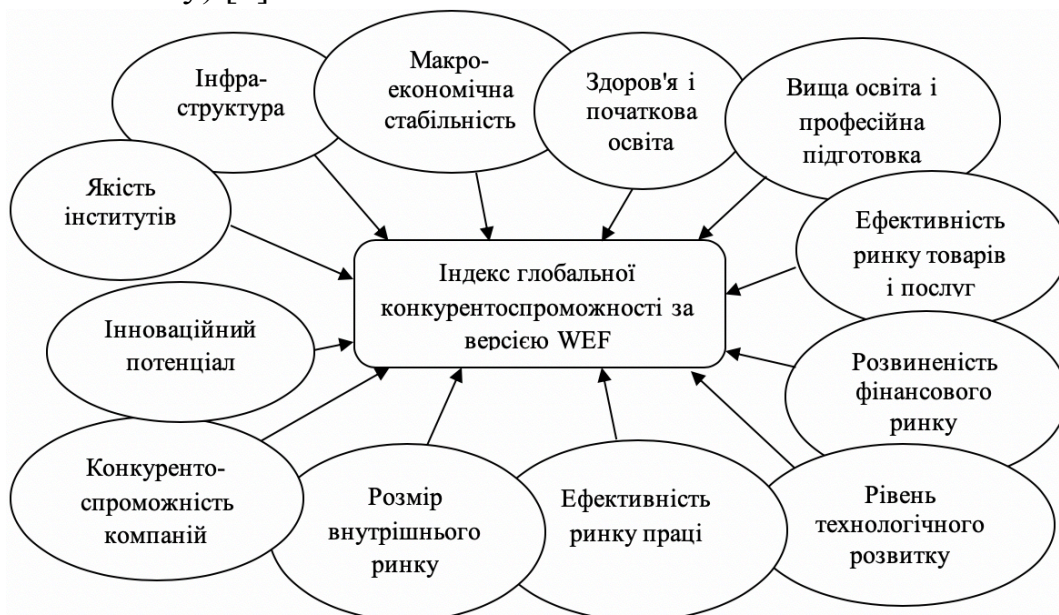
країни забезпечити ефективну конкуренцію на цих ринках товарів і послуг інших країн».

Якщо опиратися на публікацію «Clusters of Competitiveness» від спеціалістів Світового банку, то існує 3 загальноприйнятих індекса, що визначають міжнародну конкурентоспроможність країни:

- індекс міжнародної конкурентоспроможності за версією Інституту менеджменту в Швейцарії (Institute of Management Development, IMD);

- індекс глобальної конкурентоспроможності за версією Всесвітнього економічного форуму (World Economic Forum);

- ведення бізнесу (Doing Business) за методикою Світового банку (World Bank) та Міжнародної фінансової корпорації (входить до групи Світового банку) [7]

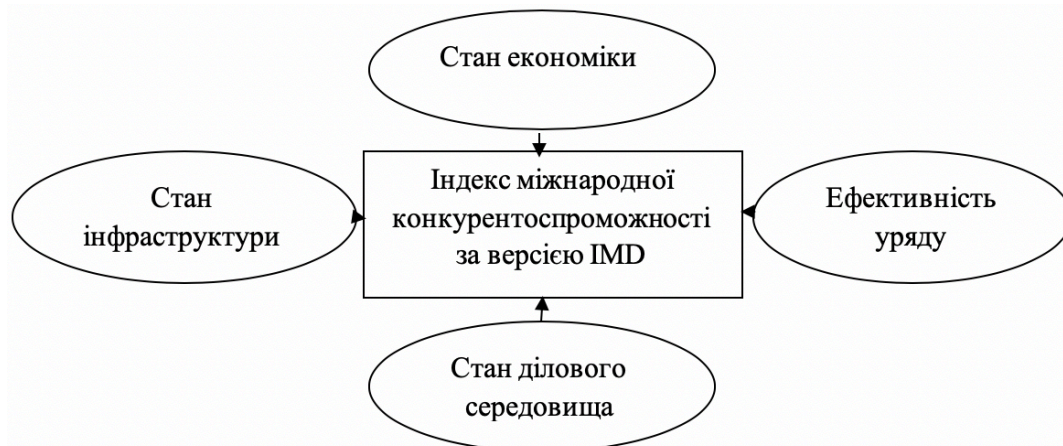

*Рис. 1 Контрольні показники, що визначають національну конкурентоспроможність за версією ВЕФ
Джерело: [2]*

Індекс глобальної конкурентоспроможності Всесвітнього економічного форуму складений з 113 змінних. Сукупність змінних на дві третини складається з результатів глобального опитування керівників компаній, а на одну третину з загальнодоступних джерел (статистичні дані та результати досліджень). Всі змінні об'єднані в 12 контрольних показників, що визначають національну конкурентоспроможність (див. рис. 1) [1].

Кожна держава в рейтингу глобальної конкурентоспроможності за версією Інституту менеджменту оцінюється на основі аналізу 333 критеріїв за чотирма показниками ключових аспектів економічного життя країни (див. рис. 2). Бізнес-клімат в країнах, охоплених даним

дослідженням, оцінюється на основі думки аналітиків, опитувань керівників великих корпорацій і фахівців в галузі управління. Підсумкове рейтингування здійснюється на основі зворотного співвідношення: дві третини - статистичні дані і одна третина - експертні оцінки [3].

*Рис. 2. Складові індексу міжнародної конкурентоспроможності за версією Institute of Management Development
Джерело: [4]*

«Ведення бізнесу» (Doing Business) - це глобальне дослідження і супроводжуючий його рейтинг країн світу за показником створення ними сприятливих умов ведення бізнесу. Дослідження проводиться за методикою Світового банку (World Bank) та Міжнародної фінансової корпорації. Проект розроблений економістом Світового банку Симеоном Дьянковим і реалізується з 2002 року [5].

Дослідження містить рейтинг країн світу за показником сприятливих умов ведення бізнесу, який розраховується за середнім арифметичним десяти контрольних індикаторів: 1) реєстрація підприємств; 2) отримання дозволів на будівництво; 3) підключення до системи електропостачання; 4) реєстрація власності; 5) кредитування; 6) захист інвесторів; 7) оподаткування; 8) міжнародна торгівля; 9) забезпечення виконання контрактів; 10) ліквідація підприємств [5].

Таким чином завдяки цим 3-м індексам ми можемо оцінити конкурентоспроможність країни з різних сторін, щоб мати більш чітке уявлення про ключові проблеми нашої країни у цьому питанні та мати напрямок для реформування чи розвитку. [5].

Згідно до дослідження Всесвітнього економічного форуму, Україна в 2017 році покращила свій показник відносно попереднього року на 0,11 (див. табл. 2). Слід зазначити, що на загальному фоні досліджуваних країн, за рейтингом, Україна посунулась з 85 місця на 81 місце.

Таблиця 2 – Індекс глобальної конкурентоспроможності України за версією Всесвітнього економічного форуму, 2006-2017

Показник\рік	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Місце в рейтингу	69	73	72	82	89	82	73	84	76	79	85	81
Значення індексу глобальної конкурентоспроможності	4,04	3,98	4,09	3,95	3,9	4	4,13	4,05	4,14	4,03	4	4,11

Джерело: [2]

Якщо порівнювати, то результат 4,11 у 2017 році кращий за 4,03 в 2015 році, але в загальному рейтингу досліджуваних країн, Україна втратила 2 сходинки відносно 2015 року. Це свідчить, що темпи покращення української економіки більш повільні на фоні досліджуваних країн. Основними проблемами економічного розвитку України спеціалісти назвали: інфляцію, корупцію, нестабільне політичне становище, податкові ставки, неефективна податкова політика [2].

За Інститутом менеджменту Україна також втратила свою позицію на 1 сходинку з 59 місця до 60, але значення індексу покращилося з 46,512 до 56,126. Що також свідчить про більш повільний економічний розвиток в порівнянні з іншими країнами, що входили до дослідження.

Слабкими сторонами української економіки за цим дослідженням є ефективність уряду, та ефективність бізнесу. Зазначено, що країна, з таким потенціалом та великим ринком, може досягти набагато більших результатів [4].

Таблиця 3. Індекс глобальної конкурентоспроможності України за версією Інституту менеджменту в Лозанні, 2011-2017

Показник\рік	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Місце в рейтингу	57	56	49	49	60	59	60
Значення індексу глобальної конкурентоспроможності	51,454	46,878	54,234	50,872	41,986	46,512	56,126

Джерело: [4]

Щодо «Ведення бізнесу» то Україна покращила свої результати в 2017 році відносно попереднього на 4 сходинки з 80 місця до 76 місця. Проблемними сторонами України, науковці Всесвітнього Банку називають: міжнародну торгівлю та вирішення питань неплатоспроможності [6].

Висновки: Таким чином, спостерігається тенденція покращення економічного становища для України у порівнянні з попереднім роком, але це покращення відбувається занадто повільно, на фоні інших країн. Для подолання проблем потрібно вдосконалити управління економікою на законодавчому рівні, а також виділити важливе місце проблемам української економіки в реформах які відбуваються, а саме: інфляції, корупції, нестабільному політичному становищі, неефективній податковій політиці, неефективну міжнародну торгівлю та складну процедуру вирішення питань неплатоспроможності. Потрібно правильно використати головний потенціал нашої країни – по справжньому великий та перспективний ринок, який досі ще не перенасичений на відміну від розвинених країн.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Global Competitiveness Index/ Center for Humanitarian Technologies, Information and Analytical Portal URL: <http://gtmarket.ru/ratings/global-competitiveness-index/info> (Last accessed: 16.09.2018)
2. Schwab K. The Global Competitiveness Report 2017–2018 / World Economic Forum URL: <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2017-2018> (Last accessed: 16.09.2018)
3. Rating countries in terms of global competitiveness according to IMD / Center for Humanitarian Technologies, Information and Analytical Portal URL: <http://gtmarket.ru/ratings/the-imd-world-competitiveness-yearbook/info> (Last accessed: 16.09.2018)
4. The IMD World Competitiveness Yearbook 2017 / IMD World Competitiveness Center, URL: https://www.imd.org/globalassets/wcc/docs/release-2017/world_digital_competitiveness_yearbook_2017.pdf (Last accessed: 16.09.2018)
5. «The Doing Business 2018 / Washington, DC: World Bank. URL: <http://www.doingbusiness.org/~media/WBG/DoingBusiness/Documents/Annual-Reports/English/DB2018-Full-Report.pdf> (Last accessed: 16.09.2018)
6. Doing Business, country profile – Ukraine, URL: <http://russian.doingbusiness.org/data/exploreconomies/ukraine> (Last accessed: 16.09.2018)
7. Griffith N., Griffith R., and Griffith B. Clusters of Competitiveness / Washington, DC: World Bank. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/15788> (Last accessed: 16.09.2018).
8. Porter M. E., The competitive advantage of nations / M. E. Porter // Harvard business review. – 1990

УДК 338.488.2:640.4(477)

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІНОЗЕМНИХ ГОТЕЛЬНИХ МЕРЕЖ В УКРАЇНІ

DOI 10.30838/ P.ES.2224.290818.33.207

**Ложачевська О. М., д.е.н., проф.
Щербань В. І.***Національний транспортний університет*

У даній статті проведено аналіз сучасного стану готельних послуг України та розглянуто перспективи розвитку іноземних готельних мереж в Україні. Метою статті є визначення можливостей розвитку іноземних готельних мереж в Україні. Таким чином, у ході аналізу визначено, що значущість розвитку готельних мереж для України визначається такими чинниками: наявність значного різноманітного туристичного потенціалу; тісний зв'язок готельних мереж із багатьма іншими галузями економіки, що дає можливість отримати мультиплікативний ефект; приближення до європейських та світових стандартів якості товарів та послуг і покращення комфортності життя для значних верств населення; збільшення валютних надходжень до країни, поповнення державного та місцевих бюджетів коштами, необхідними для подальшого розвитку національного господарства. У статті було визначено, що для того, щоб привабливість готельної індустрії України для міжнародних інвесторів зросла, стратегічними цілями інвестиційної політики у туризмі та готельному господарстві в Україні мають бути: формування сприятливого інвестиційного клімату, стимулювання припливу капітальних вкладень у реконструкцію і будівництво сучасних чотири- та п'ятизіркових готелів відповідно до міжнародних вимог та стандартів; інвестиційне забезпечення структурної перебудови готельного господарства за типізацією підприємств, місцем розташування; мобілізація всіх джерел інвестиційних ресурсів та їх ефективне використання, створення умов для нарощування внутрішніх інвестиційних ресурсів; організація туристичних та спортивних центрів та гірських баз, облаштування гірськолижних трас і підйомників на територіях пріоритетного розвитку туризму, у спеціальних економічних зонах, а також створення мотелів, кемпінгів упродовж транспортних коридорів; забезпечення розвитку промислової індустрії з випуску сувенірних виробів, рекламних проспектів, каталогів, путівників, туристичних атласів і карт, планів міст, календарів, плакатів та іншої рекламної продукції.

Ключові слова: готель, готельна мережа, туризм, інвестиції, готельна послуга, готельний оператор

UDC 338.488.2:640.4(477)

PERSPECTIVES FOR THE DEVELOPMENT OF FOREIGN HOTEL CHAINS IN UKRAINE

DOI 10.30838/ P.ES.2224.290818.33.207

**Lozhachevska O. M., Doctor in Economics, Prof.
Shcherban V. I.***National Transport University*

This article analyzes the current state of hotel services in Ukraine and looks at the prospects for the development of foreign hotel chains in Ukraine. The aim of this article is to identify the development abilities of foreign hotel chains in Ukraine. Thus, during the analysis it has been determined that the importance of the development of hotel chains for Ukraine is determined by the following factors: the presence of a large variety of tourism potential; the close connection of hotel chains with many other branches of the economy, which makes it possible to get a multiplicative effect; approximation to European and world standards of the quality of goods and services and improvement of the comfort of life for significant segments of the population; increasing currency revenues to the country, replenishing state and local budgets with the funds necessary for further development of the national economy. It has been stated that in order to increase the attractiveness of the hotel industry of Ukraine for international investors, the strategic objectives of the investment policy in tourism and hotel industry in Ukraine should be: the formation of a favorable investment climate, stimulation of the inflow of capital investments in reconstruction and construction of modern four and n's-star hotels in accordance with international requirements and standards; investment support for the structural adjustment of the hotel industry by typing the enterprises, location; mobilization of all sources of investment resources and their effective use, creation of conditions for the growth of domestic investment resources; the organization of tourist and sports centers and mountain bases, the arrangement of ski slopes and lifts in the territories of priority tourism development, in special economic zones, as well as the creation of motels, campsites along the transport corridors; ensuring the development of the industry industry for the production of souvenirs, advertising brochures, catalogs, guides, tourist atlases and maps, city plans, calendars, posters and other promotional products.

Keywords: hotel, hotel network, tourism, investments, hotel service, hotel operator

Постановка проблеми. Готельний бізнес наразі є основною складовою туристичної галузі України. Сектор готельної індустрії - найбільш динамічний сектор економіки України. У сучасних умовах розвитку туризму особливої актуальності набувають питання розвитку готельної індустрії. Особливості готельного бізнесу полягають в тому, що ця галузь формує обсяг робіт для туризму, транспорту, роздрібно торгівлі, суспільного харчування, страхування, культури та мистецтва,

архітектури та проектування, екскурсійного обслуговування, рекламної індустрії. Активний розвиток цієї сфери надасть нові робочі місця, додаткові надходження до бюджету, дозволить сформувати позитивний туристичний імідж окремих регіонів та країни в цілому, тому визначення перспектив розвитку готельного господарства України є актуальним для сьогодення.

Існують такі проблеми, через які українські готелі стають неконкурентоспроможними, якщо порівняти їх з західними засобами розташування. Однією з найважливіших причин даних проблем є те, що в готельному бізнесі відсутні національні готельні мережі, які були б в змозі виробляти єдину бізнес-стратегію і задовольняти існуючий в цій сфері попит. На сьогоднішній день готелі змушені боротися за належне місце на ринку, а за наявності можливості - прагнути до розширення свого бізнесу. Підприємства готельного господарства України розвиваються нестабільно, зі значним ступенем ризику для свого функціонування. А це відбувається тому, що туристичний попит носить сезонний характер, ціни на послуги з кожним роком ростуть, а самі послуги змінюються і вдосконалюються, що вимагає швидкої реакції від суб'єктів готельного бізнесу та залучення додаткових коштів. Тож це обумовлює необхідність дослідити дане питання й можливі перспективи розвитку серед національних та міжнародних готельних мереж.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку готельного бізнесу в умовах формування готельних мереж і прискорення розвитку туристичних кластерів, аналізуються як у закордонній, так і у вітчизняній літературі. Різні аспекти цих процесів аналізуються в роботах І. Мейтланда, М. Мендельсона, М. Г. Пивоварова, Дж. Стенворта, Ф. Хоя, Л. ван дер Вагената та ін. Дослідженню питань організаційно-правового механізму формування готельних мереж і систем франчайзингу присвячені роботи І. Арбузової, Г. Андрощук, Г. Муніна, С. Нечепуренко, Т. Степанової, В. Татарінова, А. Цират та ін. Незважаючи на велику кількість праць вітчизняних і зарубіжних науковців, питання надання рекомендацій і пропозицій щодо покращення інвестиційної політики сфери туризму та готельного господарства України залишається відкритим і потребує подальшого дослідження.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Туризм за останні роки перетворився на потужну галузь світової економіки. Україна ж використовує свої туристичні ресурси лише

незначною мірою. Сучасні статистичні дослідження доводять, що туристична індустрія становить 10,9 % світового валового продукту та значну частину ВВП багатьох країн світу. Це цілком справедливо тому, що основною складовою туристичної індустрії є готельне господарство. Тому ця сфера є дуже важливим елементом туристичної галузі. Важливим чинником розвитку туризму є розвиток саме сучасних готельних мереж, які стають фактором, що створює структуру економіки багатьох як розвинених держав, так і таких, що розвиваються. Тому необхідно дослідити розвиток міжнародних готельних мереж, досвід для України та проблеми, які виникають під час розвитку цих мереж.

Мета статті. Основною метою написання статті є визначення можливостей та виявлення перспектив розвитку іноземних готельних мереж в Україні.

Виклад основного матеріалу. Одним із ключових моментів глобалізації у сфері гостинності є поява готельних мереж, оскільки, як показує практика, саме вони дозволяють просувати на світовий туристичний ринок високі стандарти обслуговування.

Готельна мережа - це об'єднання декількох готельних підприємств, що належать одному власнику, мають загальне управління і які виступають під одним фірмовим знаком. Ще одним визначенням готельної мережі є те, що вона представляє собою складну багаторівневу систему, яка складається з різних підприємств готельної галузі і характеризується їхнім стратегічним співробітництвом як основною властивістю даної системи. У наш час значення поняття «готельна мережа» ототожнюють зі значенням «готельний ланцюг», який також означає форму об'єднання готельних підприємств для забезпечення економічної ефективності діяльності та конкурентоздатності на ринку послуг за рахунок високої якості обслуговування [2,с.76].

Під терміном готельний ланцюг розуміється також об'єднання кількох готельних підприємств, які підпорядковуються єдиному керівництву, а також використовують спільну торгову марку та концепцію просування товару на ринок, у колективний бізнес [1,с.231].

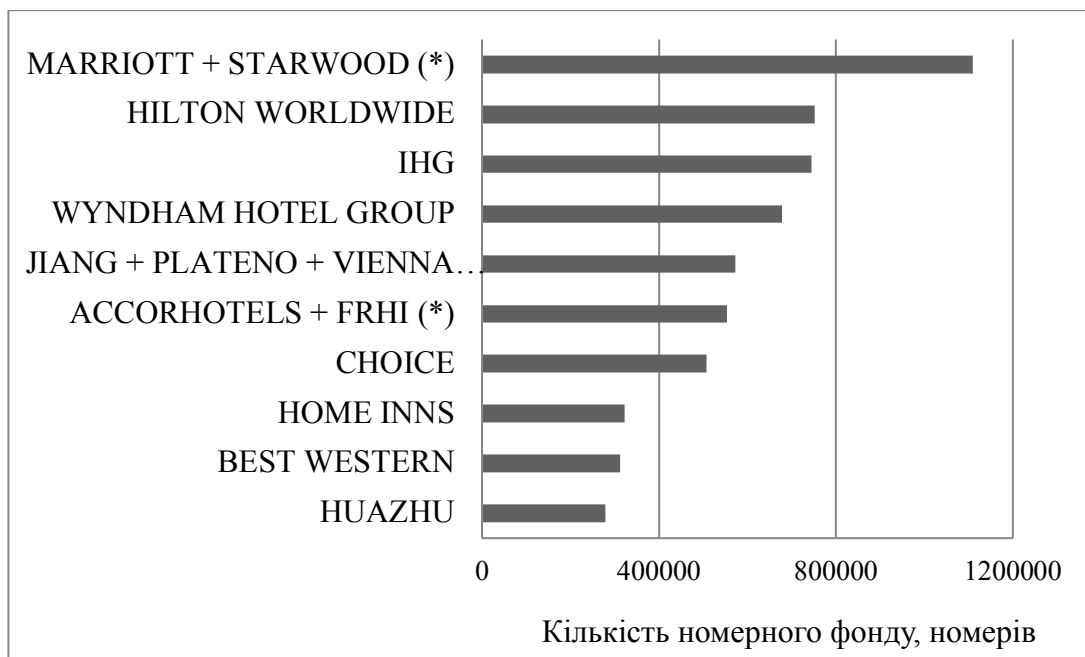
В останні десятиліття міжнародний туризм зробив гігантський ривок, перетворившись в одну з найбільших і високоприбуткових галузей світового господарства. На туризм припадає близько 12% загальносвітового валового продукту і 7% світових інвестицій.

Безпосередньо у світовій сфері туристичних послуг зайнято понад 260 млн. осіб, що становить 10% працюючих [9,с. 57].

Сьогодні готельні ланцюги охоплюють 30 % готельного ринку світу, понад 200 корпорацій, з яких 25 - найбільші і контролюють 25 % світового профільного ринку. За кількістю готелів, об'єднаних у готельні групи, у Європі лідирує Велика Британія, де розташовано 15% готельних груп. У Франції зосереджено 10% таких груп, в Іспанії - 5%, у Швейцарії - 5% усіх готельних мереж світу. Практика ведення бізнесу свідчить, що готелі, які входять у мережу, мають на 60% більше прибутку, ніж незалежні готелі [10,с.98].

Як бачимо, найчастіше масштаб готельної групи визначається кількістю готельних номерів. Згідно з цим критерієм на світовому ринку сьогодні домінують американські компанії. Вісім із десяти найбільших компаній розташовані в США, тут також знаходиться більше половини з п'ятдесяти найбільших готельних ланцюгів. Крім США, найбільшими готельними ланцюгами володіє Великобританія та Франція.

Завдяки придбанню компанією Marriott International американської групи Starwood Hotels & Resorts 23 вересня 2016 року у світі виникла нова найбільша готельна мережа. Ця покупка стала ще одним доповненням до списку M&As після провідних груп гостинності, таких як Accor hotels і Jin Jiang. Як виглядає топ-10 готельних мереж світу станом на січень 2017 року зображено на рис. 1 [11].

*Рис. 1 Топ-10 груп готелів по всьому світу на 2017 рік
Джерело: [11]*

Таким чином, британський оператор InterContinental Hotels Group який раніше займав перше місце був знижений до третьої позиції. Нині готельній мережі IHG належить понад 710 тис. номерів у готелях світу. Щороку їх кількість збільшується на 6%, в основному завдяки зростанню кількості готелів Crowne Plaza, Staybridge Suites і Indigo boutique та розширенню марки Holiday Inn Express.

Американська група Hilton Worldwide станом на січень 2017 року лідирувала з 751 350 номерів. Мережа демонструє найбільший приріст номерного фонду - 9,3%. У портфелі компанії з'явилися нові бренди - Doubletree, Homewood Suites, Hilton Garden Inn і Hampton Inn [11].

Marriott International посідав друге місце, розширюючи свої поставки з 44 624 додаткових номерів весь 2016 рік щоб досягти в цілому 746 523 одиниць станом на січень 2017 року. 74% готелів компанії знаходяться на території лише двох країн Північної Америки - США та Канади. 9,7% готелів розташовані в Азії та островах Тихого океану. У Європі функціонує 8,7% споруджень мережі Marriott/Starwood. Компанія «Marriott International» формально придбала 11 нових брендів «Starwood Hotels&Resorts» та додала до існуючих 19. Зараз корпорація об'єднує 30 брендів які діють в ланцюзі "Marriott/Starwood", покликані відповідати потребам і запитам тієї або іншої групи споживачів [11].

Інші операції M&As також змінили позиції членів ранжированної Топ-10. У 2017 році китайська група Jin Jiang піднялася вгору на 5 позицію після поглинання місцевих груп Plateno і Vienna Hotels Group, ці операції принесли додатково 275 637 номерів у портфель мережі. Французька група Accor hotels посідає 6 місце, Accor Group має у своєму розпорядженні понад 500 тис. номерів і зростає на 3,7% щороку. Група продовжує експансію своїх брендів – Sofitel, Novotel, Pullman, Mercure, Suite Hotel, All Seasons, Ibis, Etap, Motel 6, Formula 1. Втрачення позицій американських груп Choice Hotels і Best Western було викликано також швидким темпом росту китайських груп Home Inns (+25 727 номера) і Huazhu, яка увійшла до Топ-10 нещодавно. Готельна мережа Choice Hotels об'єднує близько 6 тис. готелів - таких брендів, як Quality Inn, Choice Hotels, Comfort Inn, Comfort Suites, Quality, Sleep Inn та ін.і щороку збільшує активи на 4,5%.

Готельна мережа Best Western International є прикладом одного із найбільш успішних підприємств у готельній індустрії, що користується

великою популярністю в Європі, й особливо у Франції. Сьогодні під назвою Best Western працюють понад 4 тис. готелів у 80 країнах світу, загальний номерний фонд яких перевищує 300 тис. номерів.

Мережа Starwood Hotels Resorts, яка відома такими своїми брендами, як Sheraton Hotels Resorts, Westin Hotels Resorts, The Luxury Collection, St. Regis, W Hotel, Four Points Hotels by Sheraton, Le Meridien, Aloft налічує 150 тис. номерів, і за останній рік він зріс на 2%. Готельна мережа Global Hyatt, яка концентрує свою увагу на сегменті вищого класу включає готелі у 45 країнах світу. Окрім цього, у стадії будівництва знаходяться ще 38 готелів. Усі вони працюють під брендами: Hyatt, Hyatt Regency, Grand Hyatt, Park Hyatt, Hyatt Place, Hyatt Summerfield Suites.

Таким чином, з огляду на стабільну позитивну динаміку туристичної галузі експерти ВТО зробили прогноз про те, що ця сфера економіки вже в найближче десятиліття вийде на перше місце за питомою вагою в обсязі світового експорту. Найбільш відвідуваними країнами світу до 2020 року стануть, за прогнозами фахівців, Китай, США, Франція, Іспанія [11].

Сфера готельного бізнесу в Україні зараз переживає складний період. Протягом 2013-2017 рр. кількість підприємств готельного типу в Україні скоротилась з 3162 до 2478 закладів, або на 22,6 %. На сьогодні загальна кількість колективних засобів розміщування в Україні налічує понад 4,3 тис. закладів, у яких може бути розміщено понад 4,2 млн. осіб [11].

В Україні частка готелів національних мереж у загальній їх кількості займає лише 1,5 % від загальної кількості, а міжнародних - усього 0,5 %, при тому, що в США цей показник складає 70 %, Великобританії - 15 %, у Франції - 10 %. Це свідчить про недостатній їх розвиток, що є наслідком як внутрішніх, так і зовнішніх проблем. Незважаючи на це, український готельний ринок останнім часом стає досить привабливим для іноземних інвесторів, оскільки окупність проекту складає близько 8 років, що на порядок нижче, ніж у країнах Європи [11].

Міжнародні готельні оператори увійшли на український ринок готельних послуг у 2005р. Першими були Rixos, Puykarpattya та готельний оператор Rezidor Hotel Group у 2006р. У 2007р. на національний ринок готельних послуг увійшов американський готельний оператор Hyatt. Оператор IHG увійшов на ринок у 2009 році із готелями класу люкс InterContinental Kiev. Wyndham Hotel Group представив готелі у м. Львів

та м. Київ, бельгійський оператор Rezidor Hotel Group увів на ринок Radisson Blu Resort у Івано-Франківській області.

Міжнародні готельні мережі, які функціонують в Україні, відображено в табл. 1 [13]. До готельних ланцюгів входять здебільшого п'яти- та чотирьохзіркові готелі, які розташовані в основному в м. Київ.

Таблиця 1 - Міжнародні готельні мережі в Україні станом на 2018 рік

Бренд	Зірковість	Місткість готелю, номерів	Місце знаходження
Rixos, PRYKARPATTYA	5	769	м. Трускавець, Львівська обл.
Interkontinental, Interkontinental Kiev	5	272	м. Київ
Hyatt, Hyatt Regency Kiev	5	234	м. Київ
Rezidor, Radisson SAS Kyiv	4	255	м. Київ
Rezidor, Radisson Blu Resort, Bukovel	4	252	Івано-Франківська обл.
Accor, IBIS	3	212	м. Київ
Wyndham Hotel Group, Ramada Lviv	3	103	м. Львів
Wyndham Hotel Group, Ramada Encore Kiev	2	264	м. Київ
IHG, Holiday Inn Kiev	4	208	м. Київ
Rezidor, Radisson Blu Hotel Kiev Podil	4	164	м. Київ
Fairmont Raffles International, Fairmont Grand Hotel Kyiv	5	258	м. Київ

Джерело: [13]

За умовою збереження тенденції, кількість підприємств готельного господарства України надалі збільшуватиметься. У Києві до кінця 2018 р. заплановано відкрити дев'ять комфортабельних готелів. Кількість номерного фонду готельного господарства складатиме приблизно 66 159 номерів на 2018 р. [5, с.89].

Міжнародна практика свідчить, що об'єднане ведення господарської діяльності у готельному бізнесі більш економічно ефективніше, ніж управління незалежними готелями. Об'єднання готелів під єдиним управлінням зрештою дає значний ефект як власникам об'єктів, так і їх операторам. Головною перевагою, яку отримує готель, що входить до ланцюга є зниження загальних витрат, а це дозволяє готельним ланцюгам підвищувати свою конкурентоспроможність та інтенсивно проникати на міжнародні ринки. Дослідження, проведені британськими фахівцями

показали, що при об'єднанні готелів у ланцюги, прибутковість одного номера стає в середньому в 7 разів вище, ніж у незалежних готелях.

Сьогодні галузі індустрії гостинності, серед яких треба окремо виділити такі, що забезпечують розміщення туристів і прирівняних до них інших категорій користувачів послугами готелів, поступово набувають статусу галузей національного порятунку та є одними з найефективніших і найперспективніших галузей національного господарства. Досвід таких розвинених країн із ринковою економікою, як Німеччина, Велика Британія, Франція, Іспанія, Греція та інших, підтверджує такий висновок [11]. Згідно з дослідженнями WTTC такий статус індустрії гостинності збережеться і надалі. Так, за даними WTTC, прямі доходи від туризму у 2016 р. склали більше 2200,0 млрд. дол. США, що складає близько 3,1 % від світового ВВП та майже в чотири рази перевищує цей показник 2000 р., а прогноз до 2023 р. дає цифру до 3249,2 млрд. дол. США (3,1 % від ВВП) [12].

Для України, яка стоїть на шляху розвитку ринкової економіки, розвиток індустрії гостинності та її складових сьогодні є важливим чинником як внутрішньої стабілізації соціально-економічної становища у державі, так і її зовнішньоекономічній діяльності. Так, на сьогодні близько 15 % робочої сили в Україні зайнято в галузях індустрії гостинності [6, с.78]. На наш погляд, значущість розвитку готельних мереж для України визначається такими чинниками: наявність значного різноманітного туристичного потенціалу; тісний зв'язок готельних мереж із багатьма іншими галузями економіки, що дає можливість отримати мультиплікативний ефект; приближення до європейських та світових стандартів якості товарів та послуг і покращення комфортності життя для значних верств населення; збільшення валютних надходжень до країни, поповнення державного та місцевих бюджетів коштами, необхідними для подальшого розвитку національного господарства.

Зрозуміло, що приєднання України до низки передових туристичних держав світу є завданням комплексним і вимагає системних зусиль від усіх гілок влади. Для цього необхідно вирішити певні законодавчі проблеми, узгодити роботу усіх суб'єктів туристичного ринку та через системне фінансування, політичну та ідеологічну підтримку забезпечити сталий розвиток туризму. Здійснення повною мірою вищезгаданих заходів не тільки допоможе розвитку готельної галузі, але й сприятиме

зміцненню економіки всієї країни, а значить, і підвищенню добробуту українців.

В умовах фінансової кризи, яка сьогодні має значне поширення, будівництво нових готелів та створення готельних мереж відповідного стану до наявного рівня соціально-економічного розвитку країни, являє собою менш ризиковану з економічної точки зору сферу інвестиційних інтересів держави і являє собою реальне джерело зростання ВВП та надходжень до бюджету. Розвиток галузі готельних послуг в Україні дозволить створити тисячі робочих місць, що має особливе значення з огляду на наслідки економічної кризи.

Наразі в Україні туристична діяльність перебуває у стадії реформування та розвитку. Наявні туристичні ресурси використовуються неповністю, проте динаміка туристичного ринку України свідчить про наявність достатньо стабільного розподілу прибутків від внутрішнього та іноземного туризму: витрати внутрішніх туристів створюють 52,3 % прямих доходів від подорожей та туризму України, а іноземні - 47,7 %. За оцінками WTTC, внутрішні витрати на послуги індустрії туризму складатимуть 87,9 млрд. грн. у 2023 р., що порівняно з сучасним періодом є значним зростанням [7, с.83].

Отже, широкі можливості розвитку міжнародних готельних мереж в Україні стримує низка негативних факторів: недостатня законодавча і правова база у питаннях захисту інтересів туристичних підприємств та високий рівень податків; невідповідність матеріальної бази і якості послуг туризму міжнародним вимогам, особливо у сфері готельного господарства і транспортного обслуговування; відсутність ефективного і гарантованого механізму фінансування об'єктів галузі вітчизняними та іноземними інвесторами із недержавних джерел; недостатня організація системи аквізиції туристів в Україні рекламно-інформаційного забезпечення, системи захисту прав подорожуючих; низький рівень конкуренції на готельному ринку внаслідок відсутності корпоративних стандартів управління якістю готельних послуг; недостатня кількість кваліфікованих фахівців у галузі управління підприємствами готельного господарства; важливим для України є також об'єднання зусиль працівників туризму і наукових працівників різних профілів з метою створення програмного матеріалу для подальшого розвитку інфраструктури туризму в країні.

Таким чином, розвиток національних та міжнародних готельних мереж в Україні знаходиться на початковій стадії. Існує ряд проблем, які потребують негайного вирішення шляхом збільшення обсягів в'їзного туризму, надання готельних послуг на рівні сучасних міжнародних стандартів, підтримки підприємств готельних мереж, кваліфікованих фахівців у сфері готельного господарства, стабілізації економічної та політичної ситуації в країні.

Висновки. Отже, вирішуючи проблему можливостей розвитку міжнародних готельних мереж в Україні можна дійти висновку, що подальший розвиток цих мереж в Україні значною мірою залежить від створення сприятливих умов щодо залучення інвестицій для будівництва нових і реконструкції старих будівель. Також необхідна розробка стратегії готельного господарства, у якій максимально враховуватимуть всі запити споживачів готельних послуг. Таким чином, український готельний ринок має великі прерогативи і є одним із самих перспективних у Східній Європі, але за всього потенціалу розвитку готельного бізнесу в Україні, кількість наявних готелів недостатня для країни з високою інвестиційною привабливістю, багатим історичним минулим і великими туристичними можливостями.

Для вирішення проблем подальшого інноваційного шляху розвитку готельних мереж в Україні необхідно розробити стратегію та політику його розвитку, де були б визначені найбільш важливі завдання галузі та необхідний для цього механізм та інструментарій. Інноваційна стратегія розвитку готельного сектору повинна бути спрямована на розробку ефективних шляхів реалізації нововведень з урахуванням внутрішніх і зовнішніх факторів і наявних ресурсів. Інноваційна політика держави повинна включати в себе комплекс заходів щодо створення сприятливих умов розвитку індустрії готельного бізнесу і всебічного задоволення потреб туристів, нових конкурентоспроможних продуктів і послуг, впровадження сучасних технологій управління в секторі розміщення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Александрова А. Ю. Международный туризм : учеб. пособие / А. Ю. Александрова. – М. : Аспект Пресс, 2002. – 470 с.
2. Кузьмін О. Кластери як чинник інноваційного розвитку підприємств і територіальних утворень / О. Кузьмін, В. Жежуха // Економіст. – 2017. – № 2. – С. 14-23.

3. Лук'янова Л. Г. Уніфіковані технології готельних послуг : навч. посібник / Л. Г. Лук'янова, І. М. Мінич, Т. Т. Дорошенко ; за ред. В. К. Федорченка. – К. : Вища школа, 2016. – 258 с.
4. Соколенко С. Проблеми і перспективи посилення конкурентоспроможності економіки України на основі кластерів / С. Соколенко // Економіст. – 2015. – № 10. – С. 31–35.
5. Особливості формування та реалізації туристичної політики держави: міжнародний, національний, регіональний досвід : монографія / кол. авт. ; за ред. А. Ю. Парфіненка. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. – 280 с.
6. Шимакова В. Є. Розвиток туристичного бізнесу в регіонах / В. Є. Шимакова // Культура народів Причорномор'я: научний журнал. – 2016. – № 137. – С. 62–66.
7. Gumilar V. Methodology for R&D driven cluster development in construction sector / V. Gumilar. – ASM (Poland), 2010. – 121 p.
8. Danko N. I. Creation of the tourist cluster as a way of increase of investment attractiveness of a region / N. I. Danko, G. V. Dovhal // Проблеми економіки = The Problems of Economy. – 2013. – № 4. – С. 212–218.
9. Nordin Sara. Tourism Clustering & Innovation – Paths of Economic growth and development / Sara Nordin // ETOUR (European Tourism Research Institute Mid-Sweden University) SE-831 25. – Osterson, Sweden, 2010. – 90 p.
10. Porter M. E. Location, Competition, and Economic Development: Local Clusters in a Global Economy / M. E. Porter // Economic Development Quarterly. – 2000. – № 14 (1). – P. 98–118.
11. Офіційний сайт Всесвітньої організації подорожей та туризму [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.wttc.org>
12. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua>

УДК 339.9:330.101(477)

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДІЯЛЬНОСТІ ТНК НА
ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ**

DOI 10.30838/ P.ES.2224.290818.45.222

Мащенко С. О., к.е.н.**Алієв Р. А., к.е.н.***ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури»*

У статті проаналізовано поняття ТНК та надано його визначення, зроблений висновок, що найбільш вдалим та доречним є визначення, яке надає конференція з торгівлі та розвитку. Названі головна мета, ознаки та головні причини активного розвитку транснаціональних корпорацій. Доведений всеосяжний вплив ТНК на національні економіки завдяки наведеним даним журналу Fortune та проаналізованій сфери діяльності світових транснаціональних корпорацій в світі. Наданий перелік найбільших світових ТНК та сфери їх спеціалізації. Зазначено, що діяльність ТНК зусереджена в основному у сферах виробництва та послуг. Виявлено, що для України найбільш привабливими галузями для ТНК є професійна та науково-технічна діяльність, фінансова, страхова та торговельна сфери й переробна промисловість. Проаналізована географічна специфіка діяльності ТНК на території України та виявлено, що найбільший приток прямих іноземних інвестицій в економіку України йде з країн Європи. Досліджені позитивні та негативні моменти діяльності ТНК на території України та зроблений висновок, що українському уряду необхідно зосередитись на політиці, яка б була спрямована на використання усіх позитивних можливостей від діяльності ТНК, а також на нейтралізацію негативних наслідків їх діяльності.

Ключові слова: транснаціональна корпорація, глобалізація, прямі іноземні інвестиції, світова економіка, економіка України

UDC 339.9:330.101(477)

PROBLEMS AND PROSPECTS OF TNC IN UKRAINE

DOI 10.30838/ P.ES.2224.290818.45.222

Mashenko S., Ph.D in Economics**Aliev R., Ph.D in Economics***Prydniprov's'ka state academy of civil engineering and architecture, Dnipro*

The paper analyzes the concept of «multinational corporation» and its determination. It has been concluded that the most successful and appropriate determination is given conference on trade and development. A primary objective, signs and main reasons of active development of multinational corporations is adopted. It has been proven that multinational corporations have all-embracing influence to the national economies due to data over of Fortune magazine. The spheres of activity of multinational corporations in the world have been analyzed. The list of the most world multinational corporations

and sphere of their specialization has been given. It is marked that epy activity of multinational corporations focus to the spheres of production and services. It is educed that for Ukraine the most attractive industries for multinational corporations are professional and scientific and technical activity, financial, insurance and trade spheres and processing industry. The geographical specific of activity of multinational corporations on the territory of Ukraine has been analyzed and it has been educed that the most investment inflow of direct foreign investments to Ukraine's economy goes from Europe. It has been determined that the multinational corporations' activity has the positive and negative moments at the territories of Ukraine. It has been concluded that Ukrainian government have to concentrate at the politics which would be sent to the use of all positive possibilities from multinational corporations' activities and also neutralization of negative consequences of their activity.

Keywords: multinational corporation, globalization, direct foreign investments, world economy, economy of Ukraine.

Актуальність проблеми. Глобальні тенденції інтернаціоналізації виробництва та капіталу, розширення зовнішньої торгівлі спонукають ТНК до розширення свої діяльності на світовій арені. За останні роки транснаціональні корпорації є головним елементом економіки в більшості країнах світу. Саме ТНК наразі є найбільшими інвесторами та носіями й розповсюджувачами новітніх технологій не тільки у сфері виробництва, а й сфері управління. Велика кількість капіталу та технологій дозволяє ТНК опанувати нові території та отримувати монопольне право виробництва та управління в усіх галузях економіки. Для України нагальним питанням є залучення закордонних інвестицій, тому актуальним є питання діяльності ТНК на території нашої країни, адже в нинішніх реаліях, це єдиний спосіб залучити іноземного інвестора до вітчизняної економіки.

Аналіз останніх наукових досліджень. Питанням вивчення ролі ТНК та їх впливу на економіку країн світу приділяється увага таких закордонних вчених, як С. Кіндлбергер, Ф. Котлер, Дж. Даннінг та ін. Проблематики безпосереднього впливу багатонаціональних компаній на економіку України торкаються в своїх працях й вітчизняні наковці, а саме: З. Варналій, Д. Лук'яненко, І. Філіпенко, І. Гайдуцький та ін. М.О. Іванова [1], П.В. Мешкун [2], І.О. Пенська [3] розглядали у своїх працях проблеми впливу ТНК на національну економіку. Однак, недостатньо дослідженими залишаються питання розвитку діяльності

ТНК на території України в умовах глобалізації та складного економічного положення.

Мета роботи: проаналізувати проблеми та перспективи діяльності ТНК на території України.

Викладення основного матеріалу дослідження. В умовах глобалізації світового господарства ТНК є рушійною силою корпоративного бізнесу, вони діють на міжнародному ринку і відіграють важливу роль у посиленні та укріпленні світових господарських зв'язків. ТНК проводять свої транзакції на основі розроблених стратегій, пов'язуючи національні і регіональні ринки та забезпечуючи цілісність світового господарства [4]. Для подальшого дослідження, а саме виявленню проблем та перспектив діяльності ТНК в Україні нами вбачається за отрібне надати визначення ТНК.

На нашу думку, найбільш вдалим та доречним є визначення, яке надає конференція з торгівлі та розвитку, за її визначенням транснаціональні корпорації – це міжнародні підприємства, що об'єднують юридичних осіб будь-яких організаційноправових форм і видів діяльності в двох чи більше країнах і проводять єдину економічну політику та загальну стратегію завдяки одному або декільком центрам прийняття рішень. Центром ТНК є материнська компанія, яка розміщена в країні базування і здійснює централізоване планування, управління та контроль над діяльністю своїх закордонних підрозділів – дочірніх підприємств, асоційованих компаній і філій, що розташовані в приймаючих країнах. Головною метою ТНК є отримання максимального прибутку за рахунок дешевших ресурсів виробництва, доступ до ринків збуту та диверсифікація ризиків за рахунок послаблення залежності від кон'юнктури в певній окремій країні [5]. Усі зазначений ознаки найбільш точно характеризують транснаціональні корпорації. На сьогодні у світі налічується понад 82 тис. ТНК і більше 810 тис. філій. Зі 100 найбільших економік світу, 52 – це транснаціональні корпорації, і ці компанії, маючи у своїх активах значні фінансові та технічні ресурси, творять колосальні зміни. Проте панівну роль у світовій економіці відіграють лише 500 потужних ТНК, які реалізують 80% світової виробничої продукції електроніки і хімії, 95% фармацевтики, 76% продукції машинобудування. Найпотужніші 85 компаній контролюють 70% усіх іноземних інвестицій. Тобто нині економічний потенціал деяких ТНК перевищує економічний

потенціал не лише окремих країн, а й регіонів світу. Транснаціональний капітал володіє третиною всіх виробничих фондів і виробляє майже половину загальнопланетарного продукту. Завдяки своїм рішенням у сфері капіталовкладень і вибору місць розміщення виробництва ТНК відіграють чималу роль у розподілі світового виробничого потенціалу [6]. На думку багатьох науковців є декілька причин активного розвитку ТНК, з якими слід погодитись, по-перше це недосконалість ринкового механізму в реалізації власності на технології, виробничий досвід. Урамках ТНК такі активи стають мобільними, здатними до перенесення в інші країни, і зовнішні ефекти використання цих активів не виходять за межі ТНК. По-друге, це додаткові можливості підвищення ефективності та конкурентоспроможності через доступ до дешевої або більш кваліфікованої робочої сили, сировинних ресурсів, науково-дослідного потенціалу, виробничих можливостей і фінансових ресурсів приймаючої країни. Також ще основною з причин активного розвитку ТНК є близькість до споживачів продукції іноземної філії фірми і можливість отримання інформації про перспективи ринків і конкурентний потенціал фірм приймаючої країни. Також слід відмітити, що ТНК здатні використовувати у власних інтересах особливості державної, зокрема податкової, політики в різних країнах, різниці в курсах валют та ін., а іноді навіть втручатися у політику приймаючої країни. Здатність продовжувати життєвий цикл своїх технологій і продукції. Та головну з причин, на наш погляд є можливість уникати бар'єрів при входженні на ринок певної країни через експорт товарів та/або послуг і все це за допомогою прямих іноземних інвестицій.

Вплив ТНК на національні економіки є настільки всеосяжним, що опиратися йому практично неможливо. Так, за даними журналу *Fortune*, у 500 найбільших ТНК світу працює 65 млн. осіб, які представляють 36 країн. Обсяг виручки від реалізації продукції зазначеними компаніями становить \$31,2 трлн., а отриманий прибуток – \$1,7 трлн [7]. Згідно з зазначених даних, діяльність ТНК всебічна, щоб підтвердити це нами вбачається за потрібне зупинитись та проаналізувати сфери діяльності світових транснаціональних корпорацій, характеристика яких представлена в табл. 1.

Таким чином станом на 2017 р. діяльність ТНК зусереджена в сферах виробництва (60 %) та послуг (37%).

Таблиця 1 – Основні сфери діяльності світових ТНК на 2017

№ П/П	Сфера діяльності ТНК	Обсяг у %
1.	Сфера виробництва	60
2.	Сфера послуг	37
3.	Добувна промисловість і с/г	3

Джерело: [7]

Також найбільші ТНК спеціалізуються на нафтовидобутку та нафтопереробці, виробництві електроніки та електротехніки, автомобілів, хімічних та фармацевтичних виробів, продуктах харчування (табл. 2). Для координації діяльності своїх філій материнські компанії ТНК створюють спеціальні мережеві структури управління, які взаємодіють між собою за допомогою новітніх інформаційних і комунікаційних технологій.

Таблиця 2 – Найбільші ТНК світу за даними на 2017 р.

№	Компанія	Країна	Вид діяльності
1	Вол-Март Огорс (Wal-Mart Stores)	США	Роздрібна торгівля
2	Стейт Грід (State Grid)	Китай	Електроенергетика
3	Чайна Нешнл Петролеум (China National Petroleum)	Китай	Видобуток і переробка нафти й природного газу
4	Сінопек (Sinopet)	Китай	Нафтохімічна промисловість
5	Роял Датч Шелл (Royal Dutch Shell)	Велика Британія / Нідерланди	Видобуток і переробка нафти й природного газу
6	Ексон Мобіл (Exxon Mobil)	США	Видобуток і переробка нафти й природного газу
7	Фольксваген (Volkswagen)	Німеччина	Автомобілебудування
8	Тойота Мотор (Toyota Motor)	Японія	Автомобілебудування
9	Еппл (Apple Inc.)	США	Технологічний сектор
10	Бритіш Петролеум (British Petroleum)	Велика Британія	Видобуток і переробка нафти й природного газу

Джерело: розроблено автором за [8]

Щодо України, то найбільш привабливими галузями української економіки для ТНК є професійна та науково-технічна діяльність, фінансова, страхова та торговельна сфери й переробна промисловість (рис. 1).

Однією з умов діяльності ТНК є наявність в Україні сировини, а саме значні запаси багатьох видів сировинних ресурсів (вугілля, залізна та марганцева руди, сірка, ртуть, уран тощо) і наявність обладнання для їх видобутку, а також відносно дешева робоча сила, що є нестримним фактором для діяльності ТНК на території України.

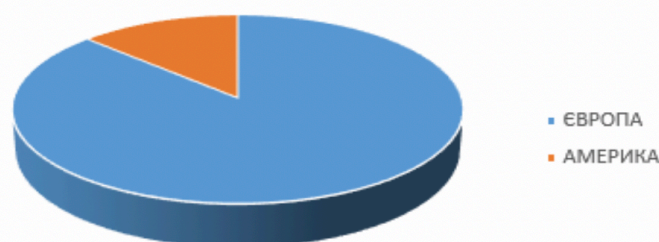

Рис.1 Прямі інвестиції (акціонерний капітал) з України за видами економічної діяльності у 2017 році, у % до загального підсумку, (окрім тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської області та АРК)

Джерело: розроблено авторами за [9]

Науковцями та практиками сучасності стверджується об'єктивна доцільність свободи діяльності ТНК на території України, адже це відкриває можливості залучення іноземних інвестицій. Більш того, створення сприятливої інвестиційної привабливості є пріоритетним завданням вітчизняного сьогодення, від вирішення якого буде залежати соціально-економічний розвиток та якість модернізації. Загалом, географія іноземних інвестицій з боку ТНК відрізняється певним чином від державної, адже найбільші обсяги надходять в економіку України з корпорацій США, які не вирізняються активністю інвестування у вигляді державних позик та кредитів. Тож інвестиційні інтереси макроекономічного рівня та підприємницького в більшій мірі розходяться через неспівставність цільового динамізму в сфері державного управління та ринкової економіки, яка представлена інститутом підприємництва. Щодо країн, які прагнуть вкладати інвестиції.

Якщо розглядати географію діяльності ТНК на території України (рис.2), то найбільший приток прямих іноземних інвестицій в економіку нашої країни йде з країн Європи.

Рис. 2 Прямі інвестиції (акціонерний капітал) з країн світу в економіці України за 2017 р., млн дол. США. (окрім тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської області та АРК)

Джерело: побудовано авторами за [9]

Якщо говорити про діяльність ТНК у приймаючих країнах, то окрім того, що вони є головними інвесторами на території країни та діляться своїми технологічними досягненнями та новітніми технологіями, так ж вони можуть втручатися в політику та економіку держави, що може слугувати каталізатором перетворення країни на джерело дешевих ресурсів та робочої сили. Більш детально зупинимось на перевагах та недоліках діяльності ТНК в Україні. Почнемо з позитивного впливу ТНК на економіку України. На наш погляд, найбільш вагомими критеріями є збільшення прямих іноземних інвестицій, збільшення податкових надходжень до бюджету, а отже, й підвищення економічного зростання. Тако ж слід відміти й впровадження інновацій, що забезпечує модернізацію виробництва, а отже й призводить до реконструкції основних фондів. За рахунок відкриття представництв ТНК у нас в країні призведе до зменшення безробіття та підвищення кваліфікації робітників, окрім цього ТОП-менеджмент отримує управлінський досвід ведення бізнесу. Зі сторони торгівельних відносин відкриття філій ТНК сприятиме поживленню внутрішньої торгівлі та насичення ринку високоякісними товарами та послугами, окрім цього призведе до зміцнення зовнішньоторгівельних зв'язків. Усі ці перелічені фактори сприятимуть створенню позитивного іміджу нашої держави. Однак серед переваг діяльності ТНК є й негативні моменти. Зупинимось на них більш детально. При відкритті своїх представництв призводить до домінування ТНК над національними виробниками, а це призводить до ліквідації національного товаровиробника, окрім цього транснаціональні корпорації отримують можливість захоплення найбільш перспективних секторів економіки та лобіювання власних інтересів в політиці ціноутворення. Головним недоліком, на наш погляд, є то, що ТНК для виробництва можуть використовувати застарілі технології та розміщувати шкідливе виробництво без дотримання екологічних стандартів на території нашої країни.

Виходячи з вищезазначеного політика уряду України повинна бути спрямована на використання усіх позитивних можливостей від діяльності ТНК, а також на нейтралізацію негативних наслідків їх діяльності та повинна ґрунтуватися на визначенні національних пріоритетів розвитку, а отже не бути спрямована на надання податкових пільг або накладати обмеження на операції.

Висновки. У роботі надано визначення транснаціональної корпорації та проаналізовані основні причини активного розвитку ТНК,

приведені дані журналу *Fortune*, згідно з якими зроблений висновок, що діяльність ТНК є доволі всебічна. Для підтвердження цього проаналізовані сфери діяльності світових транснаціональних корпорацій в світі та Україні. Розглянута географія діяльності ТНК на території України та зроблений висновок, що то найбільший приток прямих іноземних інвестицій в економіку нашої країни йде з країн Європи. Досліджені позитивні та негативні моменти діяльності ТНК на території України та зроблений висновок, що українському уряду необхідно зосередитись на політиці, яка б була спрямована на отримання бенефітів від діяльності ТНК, однак при цьому не забувати про внутрішній ринок та внутрішнього товаровиробника.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Іванова М.О. Вплив ТНК на розвиток економіки України: переваги та недоліки / М.О. Іванова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ducp.edu/uploads/vidavnitstvo14-15/10103.pdf>
2. Мекшун П.В. Позитивні риси та загрози транснаціоналізації економіки України / П.В. Мекшун // Інвестиції: практика та досвід. – 2013. – № 10. – С. 84–88.
3. Пенська І.О. Особливості впливу ТНК на економічний розвиток України / І.О. Пенська // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – 2015. – № 3(80). – С. 114–124.
4. Болгарова Н.К. Транснаціоналізаційні процеси в економіці України / Н.К. Болгарова, Т.М. Паневник // Бізнес Інформ. – 2013. – № 12. – С. 33–38.
5. Рябець Н.М. Роль ТНК країн, що розвиваються, в умовах посилення диспропорцій економічного розвитку країн / Н.М. Рябець // Зовнішня торгівля : економіка, фінанси, право. – 2010. – № 2. – С. 39–45
6. Прохорова М.Е. Особливості та тенденції розвитку процесів транснаціоналізації в ХХІ столітті / М.Е. Прохорова // Стратегія розвитку України (економіка, соціологія, право). – 2015. – № 2. – С. 88–98.
7. Аналіз розвитку світових ТНК: досвід для України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://economyandsociety.in.ua/journal/15_ukr/8.pdf
8. Світова економіка: Підручник / А.С. Філіпенко, В.С. Будкін, О.І. Рогач, О.І. - К: Либідь, 2007. - 640 с.
9. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

УДК 339.9:338.1

КЛАСТЕРІЗАЦІЯ КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРОСТОРУ ЗА РІВНЕМ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

DOI 10.30838/ P.ES.2224.290818.45.208

**Орловська Ю.В., д.е.н.
Морозова С.***ДВНЗ “Придніпровська державна академія будівництва та архітектури”*

У статті проведено кластеризацію країн-членів ЄС в межах відносин центр-периферія з врахуванням умов інноваційного розвитку цих країн, з метою обґрунтування механізмів та інструментів, значимих для покращення параметрів інноваційного розвитку в українській економіці. Визначено, що в «зв'язці» технологічних процесів та дифузії інновацій найбільш часто та продуктивно обговорюються сутність й процеси внутрішньої динаміки центр-периферійної моделі. Це дозволило зробити висновок, що інноваційний розвиток запускає ланцюгові зміни у всіх підсистемах економічної системи. Сформульовано гіпотезу щодо специфіки інноваційного розвитку в країнах ЄС, а саме його ієрархічної структури та підтверджено її за рахунок використання авторської системи показників, що визначають умови інноваційного розвитку економічних систем та математичного апарату штучного інтелекту. В результаті кластеризації отримано 6 кластерів відповідно до рівня інноваційного розвитку європейських країн – Нульовий, Перший, Другий, Третій, Четвертий та П'ятий. Обґрунтовано сучасну центр-периферійну структуру європейського простору у контексті інноваційного розвитку, в якій центром (ядром) є країни Нульового та Першого кластеру, підпорядкованої менш інноваційно розвиненою периферією є країни П'ятого кластеру, а країни Другого, Третього та Четвертого кластерів є напівпериферією. Запропоновано подальшу розробку та обґрунтування стратегії розвитку України здійснювати в розрізі кластеру подібних країн (П'ятий кластер) з обов'язковим вираховуванням того, що наступним кластером, до якого варто потрапити Україні є Четвертий кластер, який характеризується більшим ВВП.

Ключові слова: центр-периферія, інноваційний розвиток, європейські країни, кластеризація.

УДК 339.9:338.1

CLUSTERIZATION OF EUROPEAN COUNTRIES BASED ON THE LEVEL OF INNOVATIVE DEVELOPMENT

DOI 10.30838/ P.ES.2224.290818.45.208

**Orlovskaya Yu., Dr. of Econ. Sc.
Morozova S.***Pridniprovska state academy of civil engineering and architecture*

The article describes a clustering of EU member states within the framework of center-periphery relations, which takes into account the conditions of innovative development of these countries, carried out in order to substantiate the mechanisms and tools that are of importance for improving the parameters of innovation development in the Ukrainian economy. It is determined that in the "bundle" of technological processes and diffusion of innovations, the essence and processes of internal dynamics of the center-peripheral model are discussed most often and effectively. This made it possible to conclude that innovative development is triggering chained changes in all subsystems of the economic system. The hypothesis concerning the specificity of innovation development in the EU countries, in particular its hierarchical structure, is formulated and confirmed by using the author's system of indicators that determine the conditions for the innovative development of economic systems and the mathematical apparatus of artificial intelligence. As a result of clusterization, 6 clusters were obtained, defined according to the level of innovative development of related countries - the Zero, First, Second, Third, Fourth and Fifth cluster. The modern center-peripheral structure of the European space is described in the context of innovation development; in this structure, the core (nucleus) is represented by the Zero and First cluster, the less innovative periphery is constituted by the countries of the Fifth cluster, and the countries of the Second, Third and Fourth clusters are semi-peripheries. It is proposed to further develop and substantiate the development strategy of Ukraine within the context of a cluster of similar countries (Fifth cluster), with a compulsory condition that Ukraine should transition into the fourth cluster, which is characterized by higher GDP.

Keywords: center-periphery, innovation development, European countries, clusterization.

Актуальність проблеми. Роль інновацій в економічному розвитку країн в XXI ст. посилюється, оскільки в умовах формування нового світового порядку положення країни буде визначатися потужністю економічної та інноваційної систем, а також потенціалом використання нових технологій та продуктів шостого технологічного укладу. Інтернаціоналізації світового господарства призводить до

зростання рухливості чинників виробництва, що створює ситуацію коли успіхи тієї чи іншої країни, її лідируюче положення пояснюються не тільки і не стільки наявністю факторів виробництва, скільки їх характером і ефективністю використання можливостей, які виникають в умовах глобальних технологічних трансформацій у XXI ст. Це підтверджується, зокрема, тим що сучасними процесами, які відбуваються в економіці Європейського Союзу, притаманне наростання системної цілісності, взаємозв'язку та взаємозалежності, значна ступінь інтернаціоналізації міжнародних економічних відносин, високий динамізм змін, що в кінцевому підсумку призводить до зростання невизначеності та нелінійності розвитку всього світового господарства. В останні роки економіка Європейського Союзу характеризується формуванням єдиного європейського простору, досвід якого переконливо свідчить, що навіть зріла економіка, з наявністю сформованого інноваційного простору та відповідного інституційного оформлення, не застрахована від ризиків нестабільного розвитку сучасної світової економіки. Більш того, традиційні джерела підвищення конкурентоспроможності економік країн-членів ЄС поступово вичерпують себе і, в силу наростаючої конкуренції на світовому ринку, необхідний пошук нових інструментів зростання. Іншими словами, необхідно переосмислення ідеології економічного розвитку з урахуванням інноваційного аспекту розвитку. Враховуючі те, що з початку XXI ст. кількість членів Європейського Союзу збільшилась майже вдвічі та характеристики їх розвитку дуже різняться, актуальним питанням стає визначення залежності країн-членів ЄС в межах відносин центр-периферія з врахуванням умов інноваційного розвитку цих країн.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження окремих аспектів інноваційного розвитку країн ЄС та можливості використання їх досвіду в українських реаліях займає провідне місце в роботах таких вчених як І. Єгоров [4], В. Геєць [2; 5], Луцків [6], Л. Марчук [7], Г. Никифорок [7], С. Прохорчук [12], О. В. Сіденко [14], О. Федірко [15] тощо. Отримані опрацювання складають теоретичну та методологічну основу для проведення даного дослідження. Але в сучасних умовах інновації, які безперервно розвиваються, пронизують всю систему світогосподарських зв'язків поступово стають одним з основних чинників розвитку економічних систем. Тому високо оцінюючі внесок віще названих вчених и отримані ними результати дослідження, слід

констатувати, що названі процеси потребують більш ґрунтовного аналізу.

Отже метою дослідження є проведення кластеризації країн-членів ЄС в межах відносин центр-периферія з врахуванням умов інноваційного розвитку цих країн, з метою обґрунтування механізмів та інструментів, значимих для покращення параметрів інноваційного розвитку в українській економіці.

Викладення основного матеріалу дослідження. Фундаментальні теоретичні розробки, пов'язані з глобальним економічним простором, практично відсутні, і даний напрямок досліджень можна позначити як перспективне і актуальне на увазі швидкого розвитку міжнародних економічних відносин. Однак багато висновки, зроблені вченими в відношенні економічного простору в цілому, можна перенести і на опис процесів, що відбуваються в європейській економічній системі. Так, погляди Ф. Перрокса і М. Портера, пов'язані з поляризацією та кластеризацією економічного простору, знайшли відображення перш за все на рівні глобальної економіки у вигляді концепцій І. Валлерстайна та Дж. Фрідмана [20].

Розвиваючи світ-системний підхід Валлерстайна, Фрідман підкреслює, що у відносинах “центр-периферія” економічна ініціатива виходить від центрів, в якості яких можуть виступати найбільш розвинені і потужні країни, групи країн, найбільші міста світу, регіональні і муніципальні центри тощо. Центри виступають фокусами фінансових потоків, полюсами технологічних інновацій, місцями прийняття комерційних та адміністративних рішень, що впливають на хід економічного життя периферії що на тяжіє до них (див. детально [21]).

В свою чергу периферія характеризується відставанням від центрів за рівнем розвитку економіки в цілому, інфраструктури, освітньої системи, переважанням традиційних галузей в економічній структурі, менш активним сприйняттям інновацій, обмеженим потенціалом самоорганізації і саморозвитку, економічною залежністю від центрів. Периферія в цілому більш консервативна в порівнянні з центром. На ній ризику підприємницької діяльності вище, особливо в інноваційній сфері.

Незважаючи на критику (див. детально [18]) світ-системного підходу Валлерстайна та Фрідмана, концепція не перестає бути актуальною: вона описує структурні взаємозв'язку глобального економічного простору в умовах ринкової, капіталістичної економіки

[16]. Однак, відкритим залишається питання, які саме критерії повинні лежати в основі ідентифікації країн в якості «центрів» або «периферії». Існують різні підходи до такої класифікації. Так до найбільш обґрунтованої методології відноситься підхід, який розглядає «центр» в якості генератора інновацій різного характеру, які проникають в «напівпериферію» і частково «периферію», змінюючи їх і всю систему в цілому [11]. Враховуючі те, що в «зв'язці» технологічних процесів та дифузії інновацій найбільш часто та продуктивно обговорюються сутність й процеси внутрішньої динаміки центр-периферійної моделі, можна зробити висновок що інноваційний розвиток запускає ланцюгові зміни у всіх підсистемах економічної системи.

Нові розробки в цій царині досліджень включають аналіз циклічних процесів. Зокрема, це відноситься до циклу провідних галузей або продуктів (які є новими і мають значну частку на світовому ринку товарів). У міру накопичення капіталу збільшується зайнятість та заробітна плата. Це призводить до збільшення виробництва, а іноді навіть надвиробництва, що викликає цінову конкуренцію. Для зниження витрат певні ланки виробничих ланцюгів передислокуються в країни полупериферії. Отже коли конкуренція зростає, а квазімонополії перестають існувати, їх власники (частіше всього з країн «центру»), переходять до інших нових провідних галузей або продуктів, тобто цикл триває [20, с.23-30]. Зазначимо, що в світовій практиці країн Західної Європи (перш за все країни ЄС, які виробляють понад 1/4 валового світового продукту) відносять до центру, поряд з країнами Північної Америки (на чолі з США, які виробляють приблизно 1/4 валового світового продукту), та Японії (5,8% валового світового продукту). Кожен «центр» має свої периферійні і полупериферійні зони, і, таким чином, фактично за сукупністю факторів їх роль в світовій економіці значно вище. Причому відповідно до сфери реалізації дослідження перелік країн що віднесено до центру або до периферії є різним.

Тому в контексті досягнення мети дослідження та враховуючі вище зазначене можна висунути гіпотезу щодо специфіки інноваційного розвитку в країнах ЄС, а саме його ієрархічної структури. Так взаємодія виробничих структур щодо продукування та впровадження інновацій та нових технологій здійснюється у вигляді нерівного обміну між інноваційно розвиненими країнами, тобто центром (ядром) з одного боку,

а також підпорядкованої менш інноваційно розвиненою периферією та проміжною зоною (напівпериферією). Зазначимо, що центр-периферійна структура європейського простору постійно відтворюється. Вона обумовлена різною політичною роллю центрів і периферії та історично накопиченими відмінностями в економічній і соціальній сферах. Також вона заснована на різному ступені конкурентоспроможності та забезпеченості інноваційної базою. Для підтвердження гіпотези щодо ієрархічної структури інноваційного розвитку країн Євросоюзу скористаємося авторською системою показників, що визначають умови інноваційного розвитку економічних систем та математичним апаратом штучного інтелекту.

В якості вхідних даних для аналізу виступали: ВВП (Y), Експорт товарів та послуг (X_1), Імпорт товарів та послуг (X_2), Прямі іноземні інвестиції: приплив (анг. FDI inflows) (X_3) та відтік (анг. FDI outflows) у млн. дол США (X_4), витрати на НДР, % від ВВП (X_5), заяви на патенти резидентів (X_6) та на торговельні марки (X_8), доля високотехнологічної продукції в загальному експорті % (X_7), кількість науково-дослідних публікацій (X_9). Саме такий набір показників найкраще відповідає умовам інноваційного розвитку в XXI ст. оскільки існуючі численні дослідження виявляють зародження у світі неоекономічної моделі – симбіозу техногенних і позасистемних факторів, етнічних, національних, психологічних, морально-етичних, культурних тощо. Цей симбіоз буде настільки гармонійним, наскільки адекватними новим вимогам і загрозам будуть управлінські рішення, в даному випадку стратегії переходу з кластеру в кластер [3].

Для аналізу використовувалися дані в розрізі країн-членів Європейського Союзу та України, період дослідження 12 років – з 2005 по 2016 рр. В процесі дослідження дані по кожному з факторів були трансформовані у вигляді навчальної вибірки (DataSet), кожен запис якої представляє собою кортеж:

$$R = \langle Year, Country, Y, X_1 \dots X_9 \rangle \quad (1)$$

Однакова структура таблиць для кожного з факторів дає змогу автоматизувати процес її формування. Для цього була написана програма на мові програмування Python. В результаті виконання скрипта була сформована навчальна вибірка, що містила 348 записів по всім країнам та рокам з 2005 по 2016 рр. Особливістю отриманої вибірки була наявність

пропущених даних в певних кортежах. Для подальшого аналізу ці кортежі необхідно було вилучити. Для цього була написана програма виду (02_null.py). В результаті вилучення кортежів з пропущеними даними навчальна вибірка зменшилась до 320 записів.

Перед початком кластеризації необхідно вирішити два питання: шкала вимірювання факторів та кількість кластерів. Різна природа досліджуваних факторів призводить до сильного відхилення абсолютних значень досліджуваних факторів. Для усунення цього всі фактори були нормалізовані:

$$x_{i,j}^n = \frac{x_{i,j} - \bar{x}_i}{\sigma_i}, \quad (2)$$

$$\sigma_i = \sqrt{\frac{\sum_{j=1}^n (x_{i,j} - \bar{x}_i)^2}{n-1}}, \quad (3)$$

де $x_{i,j}$ – значення j -го значення i -го фактору, $\bar{x}_i$ – середнє значення фактору i , σ_i – дисперсія i -го фактору, n – кількість записів навчальної вибірки.

На сьогодні існує більше 100 різних методів кластеризації. Однак лише декілька з них можуть автоматично визначити необхідну кількість кластерів. Одним з таких методів є самоорганізаційна нейронна мережа Кохонена, що відноситься до класу нейронних мереж, основним елементом яких є шар Кохонена. Він складається з адаптивних лінійних суматорів («лінійних формальних нейронів»). Як правило, вихідні сигнали шару Кохонена обробляються за правилом «переможець забирає все»: найбільший сигнал перетворюється в одиничний, решта звертаються в нуль.

Самоорганізаційна карта Кохонена (англ. Self-organizing map - SOM) - нейронна мережа з некерованим навчанням, що виконує завдання кластеризації. Є методом проектування багатовимірного простору в простір з нижчою розмірністю (найчастіше, двовимірний), застосовується також для вирішення завдань моделювання, прогнозування та інших. Для реалізації кластеризації використовувалась аналітична платформа Deductor. В результаті самоорганізованого навчання (без вчителя) нейронної мережі всі країни нейрони мережі згрупувались у 6 кластерів, усередненні значення кожного з них приведено в таблиці 1.

Таблиця 1. Середні показники кластерів країн європейського простору

Показник	Кластер					
	Нульовий	Перший	Другий	Третій	Четвертий	П'ятий
ВВП	50741	38252	34459	27941	23569	13310
Експорт товарів та послуг	196958	1272949	235797	790694	124275	59286
Імпорт товарів та послуг	218171	767251	313839	27541	120976	65372
Приплив ПІІ, млн. дол США	8168	44747	22000	7466	10695	4338
Відтік ПІІ, млн. дол США	14425	58911	21671	4820	5111	1414
Витрати на НДР % від ВВП	3.00	1.70	1.33	0.64	1.61	0.71
Заяви на патенти резидентів	1818	18047	673	89	508	871
Доля високотехнологічної продукції в загальному експорті %	13.4	15.1	21.9	38.6	9.6	8.0
Заяви на торговельні марки	10137	59979	5170	1882	12945	10294
Кількість науково-дослідних публікацій	12963	74456	8026	753	9025	6814

Джерело: розраховано авторами на основі [9; 10]

Для здійснення подальшого ґрунтовного аналізу країни було виокремлено відповідно до розташування в кластерах з зазначенням відповідних переходів (табл. 2). Як видно з наведених даних до **Нульового** кластеру відносяться країни, що витрачають найбільше грошей з ВВП на НДР – в середньому 3%. До них належать такі країни як Австрія, Данія, Фінляндія, Швеція. Жодна з цих країн не змінила свій кластер впродовж досліджуваного періоду. Окрім того цей кластер характеризується найвищим середнім ВВП серед інших країн. Також з 2012 року приєдналася Бельгія. Інноваційний розвиток представників даного кластера має досить довгу історію. Наприклад на хвилі другої промислової революції з'явилися шведські інноваційні компанії, що стали згодом глобальними гравцями (ABB в енергетичному машинобудуванні, Ericsson в телекомунікації та ін.) [16]. Витрати на НДР (у відсотках від ВВП), основна частка яких в Швеції завжди припадала на великий бізнес, є одними з найбільш значних в світі впродовж всього періоду розрахунку цього показника (починаючи з 1981 року, за даними ОЕСР) [1]. Витрати державного сектора в основному були спрямовані на розвиток освіти та створення університетської науки. Особливе значення

надавалося розвитку досліджень в галузі ядерної енергетики та телекомунікацій.

Таблиця 2 Віднесення європейських країн до відповідних кластерів з переходами по рокам

Кластер	Період, роки	Країна
Нульовий	2005-2016	Австрія, Данія, Фінляндія, Швеція
	2012-2016	Бельгія (перехід з Четвертого кластеру)
Перший	2005-2016	Великобританія, Іспанія, Італія, Німеччина, Франція
Другий	2009	Греція (перехід з П'ятого кластеру)
	2007-2016	Ірландія (перехід з Третього кластеру)
	2005-2016	Нідерланди
	2005-2014	Угорщина
	2012	Чехія
Третій	2005-2006	Ірландія
	2006-2011	Кіпр
	2005-2016	Мальта
Четвертий	2005-2011	Бельгія
	2009-2016	Естонія
	2008-2016	Португалія (перехід з П'ятого кластеру)
	2005-2010	Словенія
	2015-2016	Угорщина (перехід з Другого кластеру)
	2005-2011, 2013-2016	Чехія
П'ятий	2005-2016	Болгарія, Україна, Хорватія, Румунія, Словаччина, Латвія, Литва, Польща
	2005-2008, 2010-2016	Греція
	2005-2008	Естонія
	2005, 2012-2016	Кіпр (перехід з Третього кластеру)
	2005-2007	Португалія
	2011-2016	Словенія

Джерело: складено авторами

Фінляндія, яка до середини 1950-х рр. була в основному аграрною країною зі слабо розвиненою промисловістю, на початку ХХІ ст. є прикладом високорозвиненою в технологічному відношенні країни із сформованою національною науково-дослідною та інноваційною системою, що стало результатом цілеспрямованої державної політики [12]. Основи сучасної інноваційної системи Фінляндії були закладені після Другої світової війни з опорою на розвиток науки і освіти та їх зв'язок з виробничим сектором. У 1980-х рр. проводилась активна державна політика в області технологічного розвитку, яка привела до формування нових для країни експортно орієнтованих галузей промисловості. Так найбільш важливе місце в технологічному розвитку Фінляндії зіграла сфера інформаційних технологій і телекомунікацій.

Для країн даного кластеру інноваційний розвиток є способом досягнення головних завдань - забезпечення зайнятості шляхом створення нових компаній, підвищення продуктивності праці за рахунок введення інновацій, надання більш широкого спектру державних послуг і поліпшення якості життя населення. Причому шлях цих країн-лідерів досить унікальний і не може бути відтворений в точності в іншому кластері та при інших умовах. Цей шлях не був прямим, як і в інших розглянутих країнах. Але досвід Фінляндії показує важливість вкладень в ключові напрямки наукових досліджень, з одного боку, і гнучкість в пошуках нових інструментів для стимулювання

До **Першого** кластеру входять Великобританія, Іспанія, Італія, Німеччина, Франція, які також за досліджуваний період не переходили в інші кластери. Головною ознакою учасників даного кластеру є те що основне навантаження по видатках на НДР несе приватний сектор. При цьому держави використовують різні способи для підтримки інноваційної діяльності бізнесу, визнаючи інноваційний розвиток найважливішою умовою забезпечення сталого економічного зростання. Про це більш детально в першому параграфі третього розділу. Значимо також, що можливо у найближчій перспективі Німеччина перейде до Нульового кластеру й опиниться поруч зі скандинавськими країнами, які у європейському рейтингу стабільно входять в групу інноваційних лідерів (innovation leaders), причому перше місце в умовному рейтингу всіх європейських країн протягом ряду років займає Швейцарія, а серед країн ЄС – Швеція.

Зазначимо, що країни представники Першого кластеру представляють перш за все приклад стабільного інноваційного розвитку. В ХХІ ст. мета якого полягає не в тому, щоб вирішити завдання швидкого досягнення показників на рівні світових лідерів. Необхідно постійно впроваджувати реальні кроки щодо забезпечення умов для зростання інноваційного потенціалу та його ефективного використання. З обов'язковим вираховуванням досвіду країн з успішною інноваційною політикою щодо впровадження фінансових і нефінансових механізмів для реалізації інноваційних і високотехнологічних стратегій, розроблених з урахуванням соціально-економічних та історичних умов розвитку конкретної країни, для забезпечення довготривалого стійкого економічного зростання.

Другий кластер характеризується меншим ступенем стабільності ніж попередні два. Так станом на 2016 рік в цьому кластері є лише дві

країни – Нідерланди та Ірландія. Інші країни потрапляли в цей кластер в періоди активізації технологічного та інноваційного підйому в країні та в умовах неспроможності підтримати досягнуті показники перейшли в менш розвинуті кластери (наприклад Греція, Угорщина та Чехія). В свою чергу Ірландія, яка опинилась в кластері в 2007 році, скоріше всього прослідує далі у висхідні кластери. Так на початку XXI століття Ірландія почала інвестувати більшу частину ресурсів в інноваційні технології, тим самим стає великим світовим інноваційним центром. Почалося розміщення великих світових компаній на території Ірландії, в сфері фармацевтики та ІКТ-сектора. Іноземні компанії залучалися за рахунок найнижчих податків в Європі та англомовної робочої сили. Країна стає найбільшим експортером програмного забезпечення. Відповідно, можна помітити, що для держави характерна висококваліфікована робоча сила, високі доходи населення і низький рівень безробіття [10].

Перед світовою фінансовою кризою, економісти з Wall Street Journal і Heritage Foundation оцінили «економічну свободу» країни третім місцем у світі, за Індексом економічної свободи [18]. Відзначимо, що Ірландія стала першою країною в Європейському Союзі, яка офіційно визнала початок рецесії - уповільнення темпів економічного зростання, з якої офіційно держава вийшла в 2010 році, коли економічне зростання в четвертому кварталі 2009 р склав 0,3% і 2,7% в першому кварталі 2010 р, завдяки наданій допомозі з боку МВФ в розмірі \$ 85 млрд. Але в 2013 р. Уряд Ірландії переходить на жорсткі заходи для відновлення економіки країни: відмова від зовнішніх кредитних програм, скорочення заробітних плат, зниження соціальних виплат і підвищення податків. Але при цьому, корпоративний податок був не торкнутися, тим самим дозволивши залучити в країну іноземні компанії. Таким чином, уряд Ірландії орієнтується на співпрацю шляхом створення інноваційної системи, яка ґрунтується на принципі дуалізму, поєднуючи компоненти з американської та європейської інноваційних систем. Головні пріоритети полягають у створенні високорозвиненої системи вищої освіти і підтримки великого бізнесу. На нашу думку саме спрямування Ірландського уряду на формування стратегії досліджень і розробок, створення промислових кластерів, стимулювання науково-дослідницької діяльності компаній в промисловості, залучення інвестицій і фокусування політики державних відомств дозволяє країні залишатися в кластері та можливо у короткостроковій перспективі перейти до наступного кластеру.

За досліджуваний період в **Третьюму** кластері були лише три країни: Ірландія (205-2006рр.), Кіпр (2006-2011 рр.) та Мальта, яка станом на 2016 рік залишається єдиною країною даного кластеру. Як що з приводу перших двох країн зрозумілим є те ще перехід в кластер було лише певним етапом в траєкторії інноваційного розвитку (вдалим або навпаки), то особливості інноваційного розвитку Мальти необхідно дослідити ґрунтовніше. Так уряд Мальти всіляко заохочує ініціативи, що дозволяють компаніям розвиватися, впроваджувати інновації і конкурувати на світовому ринку. Одна з таких ініціатив була анонсована організацією Malta Enterprise в 2015 році: в рамках конкурсу під назвою V.Start пройшов відбір найбільш перспективних старт-апів на острові, та кращі з них отримали грант у розмірі 25 тис. євро. Ще однією знаковою подією є те що на початку 2018 року уряд заявив про намір перетворити маленьке європейську державу в «Блокчейн-острів» за рахунок формуванням нормативної бази, яка б відповідала запитам представників індустрії. Поставлену задачу планується вирішувати в три етапи. На першій стадії в Мальті буде створено спеціальний орган влади - Агентство цифрових інновацій, основна функція якого буде контроль та сертифікація галузевих підприємств. Другий етап - прийняття закону, що регламентує діяльність в області DLT-технологій. Третя стадія - створення нормативної бази для первинних пропозицій монет (ICO). Слід зазначити, що мальтійський фінансове відомство, займаючись розробкою цього документа, виявилось в ролі першопроходьця. Ще жодна країна не запропонувала повноцінного законодавчого акту, який би роботу DLT-платформ. Державна сертифікація таких сервісів дозволить гарантувати їх безпеку і сумлінність, а, отже, забезпечить довіру користувачів. Намагання вести цілеспрямовану та вузько направлену політику у сфері інноваційного розвитку дозволяє країні мати стабільне положення в світовій економіці в турбулентних умовах її розвитку.

Четвертий кластер характеризується не такою турбулентністю як попередні – з шістьох країн які в певні роки опинялися в ньому станом на 2016 рік залишилися 4, дві з яких погіршили своє розташування - Угорщина та Чехія, а дві навпаки покращили – Естонія та Португалія. На увагу заслуговує досвід Португалії, яка 40 років тому мала 80% безграмотного населення, а з початку XXI ст. спостерігається значне зростання інвестицій в португальські інновації і технології. Португалія демонструє досить високий інноваційний потенціал в таких секторах економіки як: поновлювана енергетика (вітряна, сонячна, біомаса, енергія

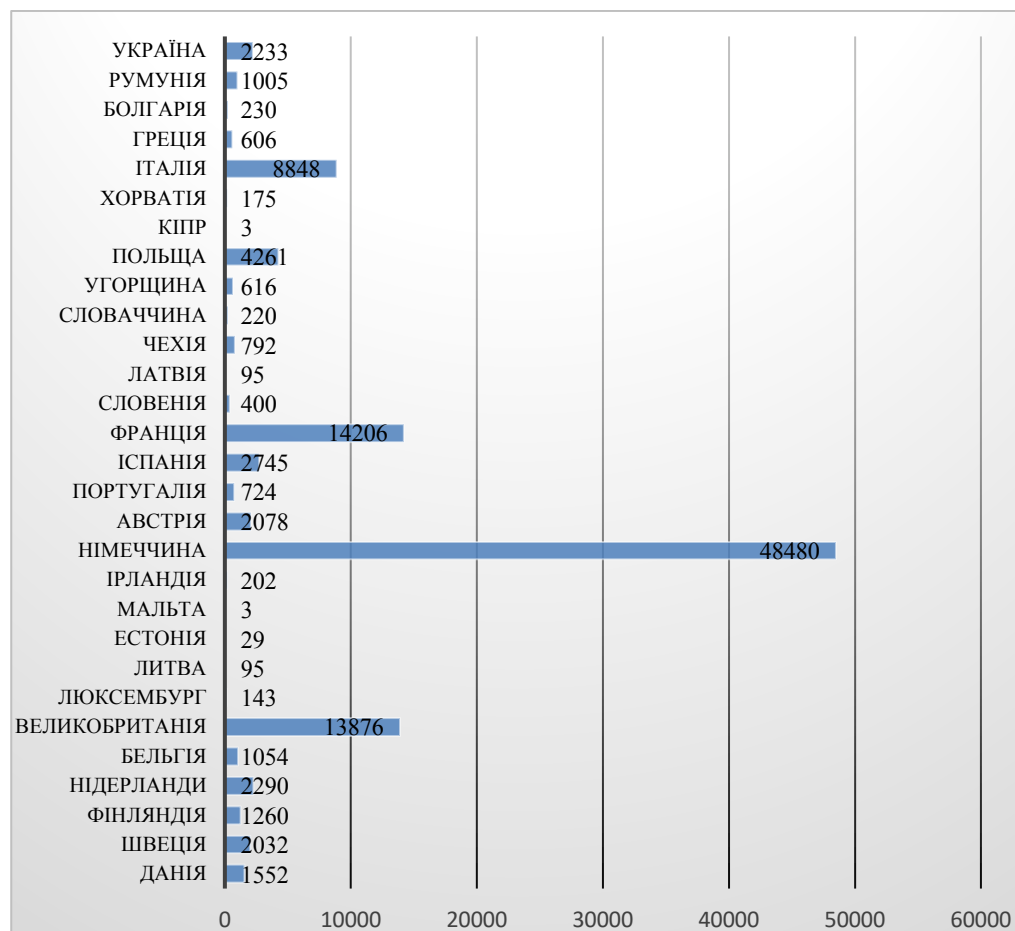

хвиль); текстильні виробы нового покоління; здатні біологічно руйнуватися пластмаси; технології енергозбереження; економічні комплекси з виробництва м'яса (індичі ферми), що швидко будуються.

Так само Португалія використовує досвід європейських країн-лідерів в інноваційній сфері, зокрема, активно розвиває мережу Технологічних парків, які є інкубаторами нових ідей і виробництв. Такі парки досить успішно функціонують в різних регіонах країни (Оейраш / Лісабон, Брага, Сетубал, Авейру, Ковилья). Вони мають підтримку з боку національних і європейських структурних фондів і поступово інтегруються в секторальні і міжнародні мережі. В останнє десятиліття в інновації активно інвестують приватні підприємства і як наслідок у 2009 р інвестиції в інноваційні проекти в Португалії досягли рівня Іспанії і перевершили показники Греції на 30%. В 2013-2014 рр. середньорічне зростання інвестицій в інновації в Португалії знаходиться на рівні 10,2%, що є третьою позицією в Європі після Фінляндії та Ірландії [10].

Україна потрапила в **П'ятий** кластер, характеризується найнижчими рівнями витрат на НДР та ВВП. Вона поділяє його з такими країнами як Болгарія, Румунія, Словаччина, Хорватія, Латвія, Литва, Польща, Греція (з 2005-2008 рр. та з 2010-2016 рр.), Естонія (до 2008), Кіпр (2005 та з 2012 по 2016), Португалія (з 2005 по 2007 рр.), Словенія (з 2011 по 2016 рр.). Станом на 2016 рік в кластері залишаються всі названі країни окрім Естонії та Португалії. Країни, які представляють даний кластер характеризуються в більшості високим (за мірками Східної Європи) середнім рівнем життя населення, і це дозволяє отримувати вищу освіту досить великій кількості людей. Але частина з яких пізніше виїжджає до країн «старої» Європи через безробіття або в пошуках більшого благополуччя. Подібна ситуація не тільки ускладнює висококваліфікованих працівників Європи в знаходженні нового робочого місця, але також змушує їх погоджуватися на порівняно нижчу оплату праці, що, в свою чергу, знижує їх мотивацію до продуктивної праці та впровадження інновацій, що є необхідним в наукомістких галузях економіки. Інший аспект - високий відсоток охоплення вищою освітою випускників середніх навчальних закладів в цих країнах (наприклад Польщі, Словенії, Словаччині тощо) ще не гарантує високу якість кадрів вищої кваліфікації. У той же час відносно низька частка населення, яка здобуває вищу освіту в Австрії може свідчити про порівняно більш високі вимоги до вступників, що, в свою чергу, призводить до підвищення якості кадрів в цій країні.

Відносно показників віддачі від інноваційної активності цікаву картину дає патентна статистика, а саме число запитів на отримання патенту, яке надійшло в Європейське патентне відомство (European Patent Office) від країн Євросоюзу за 2016 р. (рис. 1).

*Рис. 1. Кількість запитів на отримання патенту, що надійшли в Європейське патентне відомство (ЕРО) з країн - членів ЄС на 2016 р.
Джерело: побудовано авторами за даними Eurostat [10]*

Цей вид статистики було відібрано тому, що патент є документоване підтвердження винаходу, що є кінцевим продуктом наукового дослідження. З наведених даних можна побачити, що на останніх позиціях в рейтингу знаходяться економічно слабкі країни Західної Європи та нові члени ЄС, включаючи всі країни П'ятого кластеру, що узгоджується з висновками за результатами кластеризації.

Підсумовуючі результати кластеризації стає можливим виокремити сучасну центр-периферійну структуру європейського простору у контексті інноваційного розвитку (рис. 2). Тобто центром (ядром) є країни Нульового та Першого кластеру, підпорядкованої менш інноваційно розвиненою периферією є країни П'ятого кластеру, а країни Другого, Третього та Четвертого кластерів є напівпериферією.

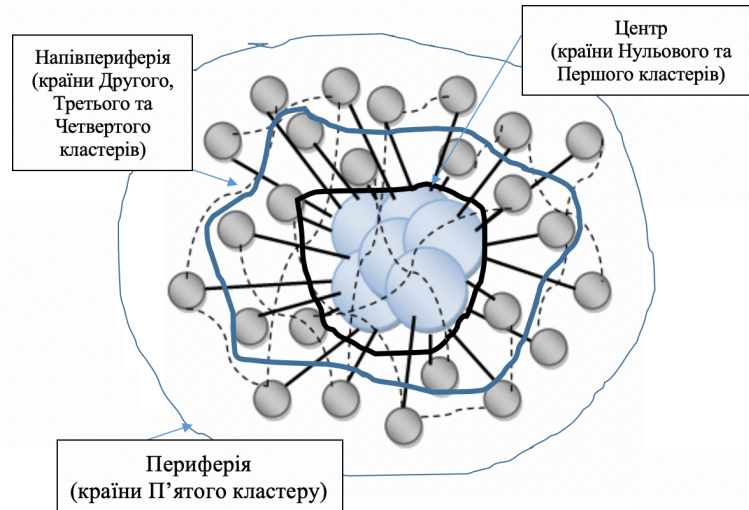

Рис. 2. Центр-периферійна структура європейського простору у контексті інноваційного розвитку країн ЄС

Джерело: складено авторами

Висновки. Гармонія та певний баланс у відносинах між центрами та периферією європейського простору є вкрай необхідний для збереження стійкого стану глобального економічного простору. Однак підтримка балансу в світ-системі - досить складне завдання, пов'язана з різноспрямованістю інтересів центру та периферії. Тому враховуючі результати проведеного дослідження подальшу розробку та обґрунтування стратегії розвитку України треба здійснювати в розрізі кластеру подібних країн, а саме П'ятого кластеру. З іншого боку необхідно враховувати те що наступним кластером, до якого варто потрапити Україні є Четвертий кластер, який характеризується більшим ВВП. Тобто слід проаналізувати більш детально правила віднесення країн до цього кластеру. Краще всього для прикладу слід обрати Естонію, яка покинула останній кластер, та перейшла до наступного, Четвертого кластеру у 2009 році і залишилась там станом на 2016 р. Отже розробці адекватного механізму інноваційного розвитку української економіки на основі дослідження особливості інноваційного розвитку економіки Естонії будуть присвячені подальші дослідження автора у цій науковій площині.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.

1. База даних ОЭСР. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://stats.oecd.org/viewhtml.aspx?datasetcode=MSTI_PUB&lang=en#.
2. Геець В.М. Чому знову настав час починати спочатку? Економіка України. 2017. № 5–6. С. 31–38.
3. Дугінець Г.В. Визначення умов формування міжнародних виробничих мереж.

- Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. КНТЕУ. №3 (98). 2018. С.33-46.
4. Єгоров І. Ю. Інноваційне табло ЄС та визначення місця у ньому України. Вісник Національної академії наук України, 2016. 5. С. 87-91
  5. Інноваційна Україна 2020 : національна доповідь / за заг. ред. В.М. Гейця та ін. ; НАН України. К., 2015. 336 с.
  6. Луцків О. М. Напрями взаємодії України та ЄС в інноваційній сфері : експертний коментар. ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долішнього НАН України». -Львів, 2015. Режим доступу: <http://ird.gov.ua/irdp/e20150101.pdf>
  7. Марчук Л.П. Зарубіжні моделі інноваційного розвитку економіки: вибір для наслідування. Економіка і регіон. Полтава: ПолтНТУ, 2011. No 2 (29).
  8. Никифорок Г.Й. Міжнародний досвід підтримки інноваційного розвитку та можливості його використання в Україні. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ena.lp.edu.ua>.
  9. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
  10. Офіційний сайт статистичної служби Європейського Союзу Eurostat Science, technology and innovation [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/science-technology-innovation/data>
  11. Преображенский, Ю.В. Подходы к выявлению центра и периферии. Изв. Саратов. ун-та. Нов. сер. Сер. Науки о Земле. 2016. Т.16, вып. 4. С.216-221.
  12. Прохорчук С.В. Інноваційна спроможність економіки України в умовах глобалізації. Науково-виробничий журнал. Херсон, 2015. No 1 (36).
  13. Состояние инновационного развития Финляндии. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ved.gov.ru/files/images/country/finland/2014/State%20innovation%20development%20in%20Finland%202013.pdf>.
  14. Сіденко В.Р. Інноваційна модель розвитку ЄС - від Лісабонської стратегії до «Європи-2020». Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку. 2011. No 1.
  15. Федірко О.А. Формування нової локально-інноваційної парадигми регіональних досліджень. Регіональна економіка. 2015. № 3. С. 24-33.
  16. Хорос, В.Г. Центро-периферийные отношения за полвека: основные тренды изменений. Мировая экономика и международные отношения. 2014. No 2. С.54.
  17. Belitz H. Volkswirtschaftliche Bedeutung der Technologie und Innovationsförderung im Mittelstand. Berlin: DIW, 2012. P. 284.
  18. Robinson, W.I. Globalization and the sociology of Immanuel Wallerstein: A critical appraisal / W.I. Robinson // International Sociology. 2011. No26(6). pp.723–745.
  19. The heritage foundation: рейтинг экономической свободы стран мира 2008 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gtmarket.ru/news/state/2008/01/15/1573>
  20. Wallerstein, I.M. The Modern World System as a Capitalist World-Economy. World-Systems Analysis: An Introduction. Durham: Duke UP, 2004.
  21. World System History: The Social Science of Long-term Change / Ed. by R. A. Denemark, J. Friedman, B. K. Gills, G. Modelski. L.; N. Y., 2000

УДК 336.7:339.727.2:339.9

ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ КИТАЮ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

DOI 10.30838/ P.ES.2224.290818.61.209

**Сірокваша К. В.,
Литвин М. В.***Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, м. Дніпро*

У статті проаналізовано процес інтернаціоналізації китайської банківської системи. В роботі застосовано наступні методи дослідження: опис, аналіз, порівняння, індукція, аналогія. Визначено, що для банків Китаю основним стратегічним напрямом їх діяльності є інтернаціоналізація, що відкрила доступ банків до світових фінансових ресурсів. Розглянуто причини виходу китайських банків на зарубіжні ринки. Проведено аналіз угод по злиттю та поглинанню китайськими банками за кордоном. Доведено, що інтернаціоналізацію зазнала також структура капіталу банків Китаю, банки провели розміщення свого капіталу на фондовій біржі. Визначено, що інтернаціоналізація юаня розширила сфери діяльності китайських банків за кордоном за допомогою угод своп, кредитних операцій, продажу облігацій в юанях. Проаналізовано позитивний та негативний вплив іноземних банків на банківську систему Китаю. Наведено ряд механізмів захисту китайських банків від негативного впливу іноземного капіталу. Досвід Китаю може бути використаний Україною, країнами з перехідною економікою у регулюванні процесів інтернаціоналізації банків.

Ключові слова: банки Китаю, глобалізація, інтернаціоналізація, угоди злиття та поглинання, іноземні банки.

UDC 336.7:339.727.2:339.9

INTERNALIZATION OF BANK SYSTEM OF CHINA IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION

DOI 10.30838/ P.ES.2224.290818.61.209

**Sirokvasha K.,
Lytvyn M.***Oles' Honchar Dniprovskiy National University, Dnipro*

In the article the process of internalization of bank system of China is analyzed. Following methods of investigation were applied in the given work: analysis, description, comparison, induction, analogy. It was indicated in the article that for banks of China internalization is the main and strategic way of their activity, also it was noted that internalization opened the access to world financial resources for China banks. The reason of appearance of China banks on the foreign markets was considered in the article. Overseas merger and takeover agreements by China bank were analyzed. It was

proved in the article that internalization was also applied to the structure of the capital of China banks, banks set their assets on the stock exchange. It was determined that internalization of yuan has broadened scope of activities of China banks overseas with the help of swap agreements, credit operations, sale of bonds in yuan. Foreign banks positive and negative influence on China banks was also analyzed in the article. Protection mechanisms for China banks from negative influence of foreign capital were demonstrated in the given work. The experience of China can be used by Ukraine and other countries having emerging economy, this experience can help to regulate the process of bank internalization.

Keywords: China banks, globalization, internalization, foreign banks, merger and takeover agreement.

Актуальність проблеми. Процеси глобалізації призвели до нового рівня розвитку банківського бізнесу. Національні фінансові ринки характеризує інтегрованість, що стимулюється процесами інтернаціоналізації. Змінилася структура банків. Вони стали носіями міжнародної інтеграції у фінансовій сфері. В результаті чого відбулося входження іноземних банків у національні банківські системи шляхом створення філій, покупки банків або частки їх акцій, тобто відбулося міждержавне переміщення капіталів у фінансовій сфері. Країни змушені зберігати рівновагу між внутрішнім та іноземним капіталом у фінансовому секторі. У цьому питанні корисний досвід Китаю. Разом із лібералізацією діяльності іноземних банків Китай вводить ряд заходів, що направлені на захист китайського ринку банківських послуг, на збереження фінансової безпеки та підвищення конкурентоздатності китайських банків. Банки Китаю в пошуках нових джерел доходу та збільшення кола клієнтів розширюють діяльність своїх національних банків у країни, що за межами китайської держави, шляхом відкриття зарубіжних представництв, дочірніх банків і філій, викупу частки в зарубіжних банках. Діяльність китайських банків на міжнародних фінансових ринках означає інтернаціоналізацію та диверсифікацію банківської структури. Китай вибрав прискорену стратегію інтернаціоналізації, що створила сприятливі умови для розширення сфери діяльності та отримання більшого обсягу активів на зарубіжних ринках. Китай виробив свою стратегію інтернаціоналізації з урахуванням своєї особистості, можливостей та фінансових ресурсів. Оскільки у банківській сфері немає універсальної стратегії інтернаціоналізації, банківські системи країн в пошуках нових міжнародних ринків повинні виробити свою стратегію з урахуванням своїх фінансових можливостей,

рівня досвіду персоналу. У зв'язку з тим, що країни швидко інтегруються у світові фінансові відносини, особливу актуальність набуває напрямок для аналізу інтернаціоналізації банківської системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Процес інтернаціоналізації банківської системи вивчається протягом багатьох років закордонними та вітчизняними науковцями. Основні концептуальні напрями розвитку інтернаціоналізації викладені у працях закордонних вчених: К. Шредера, Роуз Пітера, Л. Лівей, Сунь Бо Іня, Л. Красавіної; типи стратегій інтернаціоналізації банківської системи розглянуті в роботах А. Ішханова, С. Шириняна. Н. Євдокимова та Ван Кай дослідили фактори, що вплинули на вихід китайських банків на міжнародний ринок та провели аналіз угод по злиттю та поглинанню банків Китаю за кордоном. Вплив інтернаціоналізації та інтеграції на розвиток банківської системи розглядається у працях таких вітчизняних науковців, як: О. Білорус, А. Гальчинський, В. Геєць, В. Козюк, З. Луцішин, В. Міщенко. А. Ревенко, Т. Шемет та ін. Разом з тим недостатньо досліджень інтернаціоналізації банківської системи в країнах з перехідною економікою, що і зумовило вибір теми статті.

Метою статті є аналіз та шляхи реалізації стратегії інтернаціоналізації банківської системи Китаю з урахуванням її особистості, можливостей та фінансових ресурсів.

Викладення основного матеріалу дослідження. Процес інтернаціоналізації пов'язаний з глобалізацією банківської діяльності, допомагає створенню світового ринку універсальних банківських послуг, впливає на умови здійснення банківської діяльності завдяки прискоренню лібералізації та прозорості доступу на фінансові ринки світу.

У 1996 р. у Китаї було скасовано регулювання відсоткової ставки за кредитами та депозитами в іноземній валюті, розширено діапазон коливань ставки по кредитах в юанях. У 2004 р. для комерційних банків скасовано верхні межі ставок по кредитах і нижню межу ставки по депозитах [13]. Це мало свої наслідки для одержання банківських прибутків. Банки раніше мали можливість відсотки закладами встановлювати значно нижче, ніж процентні ставки на довгострокові кредити. Отже, банки отримували значні прибутки за рахунок перекидання вкладів у довгострокові активи, тобто кредити. Але в ході лібералізації процентних ставок отримувати прибутки вказаним шляхом було скрутним, оскільки з посиленням конкуренції стало важче

встановлювати високі відсотки за користування кредитами. Доходи банків Китаю у своїй країні зменшилися. Китайські банки змушені шукати додатковий прибуток за кордоном і шукати вихід на сектори міжнародного ринку з підвищеною дохідністю.

У 21-ому ст. процес інтернаціоналізації охопив більшу частину країн світу. Китайські банки вважали інтернаціоналізацію стратегічним напрямком своєї банківської діяльності. Вони вибрали прискорений тип стратегії інтернаціоналізації, розміщенні своїх філій та відділень в головних фінансово-економічних центрах світу. Таку стратегію можуть використовувати тільки великі банківські структури [7].

До 1990 р. відбувався стихійний вихід банків на зовнішній ринок. Вихід банків Китаю на міжнародний ринок спочатку був пов'язаний з проведенням операцій у Гонконзі. У середині 20-го ст. в Гонконзі вже було 24 філії китайських банків і засновано два банки. У 1995 р. відкрили філії Торгово-промисловий банк (ICBC), Будівельний банк (CCB), Сільськогосподарський банк Китаю (ABC). В кінці 1998 р. п'ять найкрупніших банків Китаю відкрили за кордоном 5 дочірніх банків та 59 філій, більшу половину з них відкрили у Гонконзі. Недостатнє управління відкритими установами призвело до збитковості та низьких доходів [18].

До 1998 р. був перший етап виходу китайських банків на зарубіжні ринки. У процесі інтернаціоналізації банків Китаю 1999-2006 рр. характеризуються як другий етап державного регулювання експансії банків на зовнішні ринки. Філії займалися в основному нефінансовою та небанківською діяльністю. Структури управління організацією цих банків знаходилися не в розвинених країнах, де можна було б придбати досвід управління банками, а у Гонконзі та Макао. Багато небанківських кредитних організацій прийшлося закрити. У 2006 р. п'ять найбільших банків Китаю мали за кордоном 18 дочірніх банків та 54 філії. Скоріше розвивалися банки ВОС та ICBC. До кінця 2006 р. ВОС відкрив 643 підрозділи у 27 країнах обсягом 30 % від загальних активів банку; ICBC відкрив більше 100 підрозділів на зовнішньому ринку. Інші банки мали нижчу ступінь інтернаціоналізації [18].

Третій етап інтернаціоналізації банківської системи Китаю почався з 2007 р. Банки Китаю продовжують збільшувати мережу закордонних філій, дочірніх банків, офісів та розширювати їх географію. Найбільших успіхів досягла четвірка найкрупніших банків Китаю. ICBC відкрив банки та філії у 45 країнах світу, ВОС – у 25 країнах світу, CCB

має кореспондентські рахунки у 140 країнах світу, АВС відкрив філії у 41 країні. У 2015 р. 20 банківських організацій Китаю відкрили 1300 філій у 59 країнах світу [9].

Якщо проаналізувати наведені дані у таблиці 1, то можна відзначити, що з 2010 р. кожний рік підвищувалися обсяги активів зарубіжних установ, відкритих четвіркою найкрупніших банків Китаю, що є характеристикою інтернаціоналізації банків.

Таблиця 1 – Обсяги активів закордонних установ найкрупніших банків Китаю у 2010-2017 рр., млн юанів

Банк	Активи закордонних установ					
	2010	2013	2014	2015	2016	2017
ICBC	588788	640462	719104	920588	967358	1749901
BOC	547956	1441923	1843435	1819844	1812521	1911087
CCB	180617	731878	935564	1149541	1666409	1723881
ABC	597395	411586	590362	561375	667789	701614

Джерело: розроблено автором за [19-22]

За вказаний період обсяги активів зарубіжних інститутів збільшилися у банку ССВ у 9,5 разів, у ВОС – майже у 3,5 рази, у ІСВС – майже у 3 рази.

Розширенню сфери діяльності китайських банків за кордоном створили сприятливі умови вступ Китаю до СОТ та інтернаціоналізація юаня. СОТ є одним із найважливіших інструментів глобалізації, що орієнтує країни на світовий ринок та експансію в інвестиції, торгівлю та інші сфери. У зв'язку з фінансовою кризою 2008 р. відбулося коливання валютного курсу, загроза різкого знецінення долара та заморожування доларових активів. Це стало поштовхом для стратегії інтернаціоналізації юаня, що передбачає Китаєм такі напрями: з 2008 р. використання юаня у прикордонній торгівлі; з 2009 р. у транскордонних розрахунках; на офіційному рівні у міжнародній торгівлі за допомогою угод своп між банками країн, минаючи валютний ринок; використання юаня на приватному рівні у міжнародних фінансах за допомогою офшорних ринків облігацій та депозитних операцій в юанях [12]. Центральний банк Китаю уклав угоди своп з банками багатьох країн. Компанії цих країн мали можливість оплачувати китайські товари юанями.

Китай значно розширив використання транскордонних розрахунків в юанях. У 2011 р. обсяг транскордонних розрахунків в юанях зі 180 країнами склав 408 млрд дол, що більше 9,2% від загального обсягу зовнішньої торгівлі Китаю. За період 2009-2017 рр. міжнародні

розрахунки у юанях збільшилися майже у 2000 разів [16]. Тобто розширилася географія використання юаня у міжнародній торгівлі, що сприяє процесу інтернаціоналізації юаня. Банки підписували угоди щодо видачі кредитів в юанях за кордоном. Завдяки зростанню обсягу рахунків в юанях за кордоном іноземні банки допускалися на міжбанківський ринок цінних паперів Китаю. У 2012 р. Японія, Корея, Бразилія, Україна уклали угоди на покупку державних облігацій Китаю.

Для розширення банківської системи Китай використовував угоди злиття та поглинання банків за кордоном. На початку 21-го ст. почалося поглинання місцевих банків Гонконгу банками Китаю. Вони придбали більше 53 % загальної кількості акцій Union Bank of Hong Kong. У 2001 р. в результаті злиття 12 дочірніх підприємств Банку Китаю у Гонконзі з'явився Bank of China (Hong Kong) Limited, що займається випуском банкнот для Гонконгу та є постачальником іпотечних кредитів. Торгово-промисловий банк Китаю використав трансферт прямих інвестицій через угоди поглинання та придбав акції Union Bank of Hong Kong; усі акції Bank of America придбав у 2006 р. Будівельний банк Китаю; всі акції банку Wing Lung of Bank, що належав Гонконгу, скупив Торговий банк Китаю. За перші 10 років китайські банки зробили 38 поглинань і злиттів за кордоном на суму 20,16 млрд дол. [7]. У 2015 р. банк ICBC придбав 92,8 % капіталу турецького банку Tekstilbank. Це була перша операція по злиттю і придбанню комерційного банку на європейському континенті, що грає важливу роль в реалізації ініціатив «Один пояс, один шлях» і Транскаспійського міжнародного транспортного маршруту Middle Corridor [25]. У 2017 р. китайська товарна біржа викупила Український банк реконструкції та розвитку. Банки здійснюють угоди злиття та поглинання, щоб збільшити прибутки, капітал, збільшити розмір банку за рахунок розширення своєї мережі; збільшити ресурсну базу; підвищити конкурентоздатність на глобальних ринках; знизити витрати.

Структура капіталу банків Китаю також зазнає інтернаціоналізацію. За 10 років після вступу Китаю до СОТ майже два десятки банків не тільки закріпили свою присутність на міжнародних ринках капіталу, а й завершили процеси, необхідні для виходу на фондову біржу. За 2007-2011 рр. банки Китаю випустили на зарубіжні ринки цінних паперів на 44,16 млрд дол. у шести різних валютах [8].

Фондовий ринок Китаю стрімко розвивається, за рівнем капіталізації займає друге місце після США. Він почав функціонувати на Шанхайській фондовій біржі у 1990 р. На ринку IPO, першому публічному продажу акцій, у 2010 р. Agricultural Bank of China Ltd зайняв 2-е місце в світі за обсягом угоди 22,1 млрд дол.[15]. Основна мета IPO – залучення капіталу. При цьому залучається значна кількість інвесторів, підтримується статус публічності. Ціни на акції IPO встановлюються ринком. Система регулювання фондового ринку Китаю підпорядкована державному управлінню. Існує державне квотування річних обсягів акцій, контроль ціноутворення на первинному ринку, дозвіл на емісійні процедури, залучення інвестицій через фондовий ринок [17].

Інтенсивний приплив іноземного капіталу притаманний багатьом країнам світу. Це пов'язано з фінансовою глобалізацією та лібералізацією фінансових послуг. Входження іноземних інвесторів до вітчизняних банків означає перенос світових фінансових ринків у національні банківські системи.

Розширення доступу іноземних банків на китайський ринок банківських послуг був поетапним. На першому етапі, 1980-1993 рр. закордонні банки мали дозвіл надавати послуги в іноземних валютах та лише іноземним компаніям і приватним клієнтам у 13 містах Китаю, де працювало 76 відділень іноземних банків. Сукупні активи цих відділень дорівнювали 8,9 млрд. дол.

На другому етапі, 1993-2001 рр., поступово скасовувалися географічні обмеження для іноземних банків, вісім банків отримали право залучати фінансування в юанях. До 2001 року у Китаї функціонувало 175 іноземних відділень з обсягом активів майже 27 млрд дол.

Третій період, 2002 – до н. ч., почався після вступу Китаю у СОТ. Через 5 років відбулося зняття значної частини географічних та валютних обмежень для зарубіжних банків [6].

За 2005-2016 рр. кількість іноземних банків у китайській банківській системі зросла у 4,6 разів до 1031 банку у 2016 р. У Китаї іноземні банки складають чверть від національних банків на відміну від розвинених країн Європи, що мають приблизно порівну іноземних та національних банків. Найбільша кількість іноземних банків функціонує у містах, де є підприємства з іноземними інвестиціями [3, 23].

У таблиці 2 представлені обсяги активів іноземних банків у Китаї та їх частка в активах банківської системи станом на 2005-2016 рр.

Закордонні банки використовували доступні ресурси ефективніше, ніж банківська система Китаю, але за даними таблиці 2 їх активи дорівнювали в основному менше 2 % активів китайської банківської системи, тобто їм не вдалося потіснити китайські банки на території Китаю.

Таблиця 2 – Сукупні активи іноземних банків у Китаї та їх частка в сукупних активах банківської системи Китаю у 2005-2016 рр., трлн юанів, %

Рік	Активи	Частка	Рік	Активи	Частка
2005	7,15	1,91	2011	2,154	1,93
2006	0,928	2,11	2012	2,380	1,82
2007	1,252	2,36	2013	2,558	1,73
2008	1,345	2,16	2014	2,792	1,62
2009	1,349	1,71	2015	2,681	1,32
2010	1,742	1,83	2016	2,929	1,37

Джерело: розроблено автором за [11,23]

За даними таблиці у 2016 р. частка активів іноземних банків зменшилася до 1,37 % від сукупного обсягу активів банківського сектору, що вказує на послаблення становища іноземних установ у банківському секторі Китаю. Найбільше зростання активів іноземних банків у Китаї відбулося у 2011 р. – на 23,6 %, активи банківської системи Китаю зросли лише на 18 % [23].

Щоб не допустити відтоку іноземного капіталу у 2018 р. Радою Китаю випущено директиви щодо лібералізації діяльності іноземців. На ринках цінних паперів ліміт контролю іноземцями у брокерських компаніях збільшиться на 2 % [2].

Чистий прибуток іноземних банків теж зростає, іноді вражаючими темпами, у 2011 р. чистий прибуток зріс на 115 %, а чистий прибуток китайської банківської системи у цей рік – лише на 39 % [6]. Іноземні банки досягли таких успішних результатів, не дивлячись на значні існуючі обмеження на китайському ринку.

Незважаючи на те, що Китай зі вступом до СОТ мав зобов'язання щодо забезпечення рівних умов для китайських та іноземних банків, іноземні банки відчували серйозні проблеми. Так, для проведення операцій з юанем іноземні банки повинні мати прибутки на протязі двох років та термін праці на китайському ринку – не менше трьох років. Іноземним інвесторам дозволялося володіти акціями китайських банків,

сукупна частка яких не повинна перевищувати 25 % капіталу китайського банку. Загальні обмеження фінансової системи Китаю призводили до штучного обмеження конкурентоздатності іноземних банків. Їм не дозволялося отримувати з-за кордону від материнських компаній дешевші гроші та самостійно приймати менший відсоток за вкладами або кредитами для своїх клієнтів, оскільки в Китаї існувало обмеження на транскордонний рух капіталів та фіксація банківських ставок. Принциповою проблемою для розширення бізнесу іноземних банків в Китаї були квоти на обсяги виданих кредитів і на зовнішній борг, що обмежувало кредитну діяльність і організацію прямих іноземних інвестицій. Кредити, надані іноземними установами, повинні реєструватися у Державному управлінні валютного контролю [1,24].

Незважаючи на існуючі складнощі, іноземних інвесторів приваблював китайський ринок завдяки більш ніж мільярдному населенню та високим темпам розвитку економіки, що дозволило б їм одержати значні прибутки. Завдяки успішній діяльності капітал іноземних банків в Китаї за 15 років після вступу Китаю до СОТ виріс в п'ять разів у порівнянні з 2000 р., але частка капіталу іноземних банків ніколи не перевищувала 2%. У 2015 р. уряд Китаю вжив заходи щодо пом'якшення умов попереднього обмеження для іноземних інвесторів: скасовано мінімальний розмір оборотних коштів та вимогу передачі іноземним банком 16 млн дол. оборотних коштів створюваній філії у Китаї; замінено ведення діяльності іноземного банку в Китаї 3 роки на 1 рік для отримання ліцензії на ведення банківської діяльності та ін. [4].

Іноземні банки пропонують клієнтам широкий набір високоякісних послуг в грошово-кредитній сфері, застосовують найсучасніші технології. Щоб зберегти монопольний стан на своєму ринку, китайські банки вимушені були підвищувати якість обслуговування своїх клієнтів та якість операційної роботи. Оскільки іноземні банки мали сучасне автоматизоване обладнання на відміну від китайських банків, то працювали з меншими затратами й собівартість їх послуг була нижче, ніж у банків Китаю. Конкурентна боротьба сприяла підвищенню якості китайського банківського обслуговування, вкладенню коштів у сучасні автоматизовані банківські системи та впровадженню технологічних інновацій. Завдяки присутності іноземних банків у Китаї вартість запозичених ресурсів на ринках світу для банків Китаю знижується, оскільки іноземний капітал підвищує міжнародний рейтинг банківської

системи Китаю; збільшується капіталізація банківської системи та приток прямих іноземних інвестицій, оскільки іноземні банки приводять своїх зарубіжних клієнтів; іноземні банки надають кредити дрібним та середнім фірмам, стимулюють підприємницьку діяльність. Китайські банки часто перебільшували свої банківські показники, але з приходом іноземних банків змушені надавати правдиву інформацію, оскільки іноземним банкам властива фінансова прозорість, дотримання норм законодавства [3].

Ефективна оперативна система управління іноземних банків сприяла розвитку китайської банківської системи та наблизила китайські банки до світового рівня обслуговування клієнтів.

Але присутність іноземних банків може негативно вплинути на китайську банківську систему. У таблиці 3 наведено ряд механізмів захисту банківської системи від негативного впливу іноземного капіталу на китайську банківську систему.

Таблиця 3 – Негативний вплив іноземного капіталу на банківську систему Китаю та механізми захисту банківської системи

№	Негативний вплив	Механізми захисту банківської системи Китаю
1	Ймовірність швидкого відтоку капіталу при нестабільній ситуації	Куплені іноземцями китайські банки можна продавати через 3 роки.
2	Монополізація іноземними банками сегментів банківського сектору.	Володіння іноземними інвесторами до 25 % капіталу китайського банку.
3	Внутрішня міграція кадрів в пошуках більш високих заробітків в іноземних банках.	Регулярне підвищення рівня оплати праці у великих китайських банках.
4	Вивезення прибутку іноземних акціонерів	Збільшення ставки відсотку на репатрійований прибуток.
5	Контроль іноземних акціонерів над фінансовими потоками у китайських банківських структурах.	В акціонерний капітал входить не більше 2-х іноземних банків. Заборонено передавати права на акції протягом 3-4 років.
6	Можливість значного розширення бізнесу іноземних банків.	Квота на обсяг депозитів – не більше 40 % від загального обсягу активів банку.
7	Загроза неконкурентоспроможності китайських банків.	Заборона для іноземних банків на отримання грошей з-за кордону від материнських банків та квота на відсоток за кредитами й депозитами.
8	Загроза присутності дрібних та середніх іноземних банків, які можуть спричинити нестабільність банківській системі у період кризи.	Високі вимоги до розміру капіталу при відкритті іноземних банків у Китаї – 20 млрд дол.

Джерело: складено автором за [5,14]

Іноземні банки можуть нести загрозу відтоку фінансів та доходів іноземців з Китаю, іноземні банки можуть залишити китайський ринок. Втеча іноземних банків несе загрозу безпеці банківського сектора Китаю. Треба зазначити, що це є однією із загроз глобалізації, що здатна похитнути фінансову стійкість банківської системи у зв'язку з коливаннями обсягів капіталу у банківській системі. Великі іноземні інвестиції, втручання іноземних власників акцій в управління банками та контроль іноземних акціонерів над фінансовими потоками у китайських банківських структурах можуть негативно вплинути на грошово-кредитний ринок Китаю [3].

Дані таблиці вказують на баланс між доступом капіталу з іноземних країн на китайський ринок та забезпеченням безпеки грошово-кредитної сфери з боку Китаю завдяки механізмам захисту власної банківської системи.

Висновки. Проведений аналіз дозволяє констатувати, що необхідними передумовами інтернаціоналізації банківської системи є лібералізація фінансової сфери та відкритість доступу на національний фінансовий ринок. Розширення доступу іноземних банків на китайський ринок банківських послуг був поступовим і поетапним. Присутність іноземних банків у банківській системі підвищує міжнародний рейтинг банківської системи Китаю і вартість запозичених ресурсів на ринках світу для банків Китаю знижується, збільшуються також капіталізація банківської системи та приток іноземних інвестицій, підвищується якість обслуговування клієнтів. Разом з цим іноземні банки можуть нести загрозу відтоку іноземних фінансів та доходів з Китаю і навіть залишити китайський ринок. Втеча іноземних банків є однією із загроз глобалізації, що здатна похитнути фінансову стійкість банківської системи у зв'язку з коливаннями обсягів капіталу у банківській системі. Між тим не зважаючи на потенційний негативний вплив іноземних структур, присутніх не тільки у банківській системі Китаю, а й у будь-якої країни, не можна забороняти відкриття філій іноземних банків. Необхідно втручання держави в умови входження та функціонування іноземних банків. Уряд Китаю вжив обмеження для іноземних структур на володіння капіталу іноземними інвесторами, на обсяг кредитів та депозитів та ін.

Інтернаціоналізація банківської діяльності передбачає також вихід національних банків на закордонні фінансові ринки. Для успішного

виходу на закордонні ринки національним банкам необхідно мати достатні фінансові ресурси і розробити свою стратегію інтернаціоналізації, оскільки універсальної стратегії не існує. Стратегія інтернаціоналізації банків Китаю полягає у розміщенні своїх філій та відділень в головних фінансово-економічних центрах світу і пошуку виходу на сектори міжнародного ринку з підвищеною дохідністю. Метою виходу китайських банків на закордонні ринки є пошук додаткового прибутку, досвіду управління банками.

В перспективі створення власних банківських структур поза межами країни буде необхідним кроком для ефективної діяльності банківської системи в умовах зростаючої конкуренції на міжнародних ринках.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Банки иностранного капитала в Китае [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://research-journal.org/.../banki-inostrannogo-kapitala-v-kitae-osnovnye-problem>
2. Банковский мир Китая. Рекорды и вызовы - Русская народная линия [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://ruskline.ru/opp/2017/noyabr/9/bankovskij_mir_kitaya_- rekordy_i_vyzovy/
3. Влияние открытости банковской системы на экономический рост [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.nbrb.by/bv/articles/9933.pdf>
4. Годовой обзор состояния экономики и основных направлений ... [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://91.206.121.217/TrApi/Upload/3459cc1a.../Economics_China_2015.pdf
5. Иностраные банковские учреждения в КНР [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.minfin.ru/common/upload/nifi/bankknr.pdf>.
6. Иностранные инвестиции в китайский банковский сектор ... [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.synologia.ru/>.
7. Интернационализационные стратегии международных банков [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.dslib.net/>
8. Интернационализация китайских банков в условиях членства КНР... [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru>
9. Китайские банки на пути к глобальной экспансии [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.epochtimes.ru/kitajskie-banki-na-puti-k-globalnoj-ekspansii-99031585/>
10. Особенности деятельности иностранных банков в КНР [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://creativeconomy.ru/lib/8763>

11. Особенности деятельности иностранных банков [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/v/osobennosti-deyatelnosti-inostrannyh-bankov-v-knr>
12. Особливості стратегії інтернаціоналізації китайського юаня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1799>
13. Подход Китая к реформам – ИМФ [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/.../xiaolian.pdf>
14. Сучасна політика регламентування діяльності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bses.in.ua/journals/2016/11-2016/48.pdf>
15. Тенденції та еволюція іро в умовах глобалізації - Ринок цінних ... [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://securities.usmdi.org/PDF/730.pdf>
16. 16. Укрепление позиций Китая в мировой валютной системе как ... [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/.../ukreplenie-pozitsiy-kitaya-v-mirovoy-valyutnoy-sisteme-ka...>
17. Феномен лідируючих позицій фондового ринку китаю у групі країн ... [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/.../03-Klerka.pdf?>
18. Формирование и перспективы развития китайских ... – КиберЛенинка [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/.../formirovanie-i-perspektivy-razvitiya-kitayskih-transnatsiona>
19. Annual report China Construction Bank 2010-2017 [Electronic resource]. – Across mode: <http://www.ccb.com/>
20. Annual Report - Industrial and Commercial Bank of China Limited 2010-2017 [Electronic resource]. – Across mode: <http://www.icbc.com.cn/icbc/>
21. Annual report Bank of China 2010-2017 [Electronic resource]. – Across mode: <http://www.boc.cn/en/>
22. Annual Reports | Agricultural Development Bank [Electronic resource]. – Across mode: <https://www.agricbank.com/>
23. Banking Industry in China - Statistics&Facts | Statista [Electronic resource]. – Across mode: <https://www.statista.com/topics/1552/banks-in-china/>
24. Can foreign banks compete in China? - Avkiran - 2017 - Accounting ... [Electronic resource]. – Across mode: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/acfi.12188>
25. Investin Turkey [Electronic resource]. – Across mode: <http://www.invest.gov.tr/ru-RU/successstories/Pages/ICBC.aspx>

UDC 330.341

POTENTIAL OF INFORMATION TECHNOLOGIES OF UKRAINE IN THE WORLD IT MARKET

DOI 10.30838/ P.ES.2224.290818.74.210

Stavytska A.*Oles' Honchar Dnipro National University*

As a result of the deployment of globalization processes and the dissemination of informatization of society, the new information technologies arise. Accordingly, this creates new opportunities for the development of the domestic information technology market and the use of information technology and IT products by Ukrainian enterprises in the context of integration into the global information society, which determines the need to analyze the current potential of the Ukrainian IT market. The article reveals positive and negative factors of the development of the information technology market in Ukraine. The trends of change of the Network Readiness Index of Ukraine have been determined; the author presents the largest players of the national IT market of Ukraine, namely, transnational IT companies that form the potential of the Ukrainian information sector. The prospects of expanding the information technology potential of Ukraine in order to intensify participation in the world IT market have been explained, from which the conclusion is made of the need to strengthen the role of the state as a coordinating mechanism. The practical significance of the work forms the need for continuous monitoring of trends of Ukrainian IT market in order to find effective tools for protecting its participants from cybercrime.

Keywords: potential, trends, National Program, information technologies, national IT market, IT services, development, IT products, Internet users.

УДК 330.341

ПОТЕНЦІАЛ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ УКРАЇНИ В УМОВАХ СВІТОВОГО ІТ РИНКУ

DOI 10.30838/ P.ES.2224.290818.74.210

Ставицька А. В.*Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара*

В результаті розгортання процесів глобалізації та поширення інформатизації суспільства виникають нові інформаційні технології. Відповідно, це створює нові можливості для розвитку вітчизняного ІТ ринку та використання інформаційних технологій та ІТ продуктів українськими підприємствами в контексті інтеграції в глобальне інформаційне суспільство, що визначає необхідність аналізу потенціалу ІТ ринку України. Стаття розкриває позитивні та негативні фактори розвитку ринку інформаційних технологій України. Автором визначено тенденції зміни Індексу мережевої готовності України; представлено найбільших гравців національного ІТ ринку України, а саме – транснаціональні ІТ компанії, які формують потенціал інформаційної сфери України. Також автором з'ясовано

© Ставицька А. В., 2018

перспективи розширення потенціалу інформаційних технологій України задля активізації участі на світовому ІТ ринку, з чого зроблено висновок про необхідність посилення ролі держави як координуючого механізму. Практичне значенні роботи формує необхідність постійного моніторингу тенденцій розвитку ринку інформаційних технологій України задля пошуку ефективних інструментів захисту його учасників від кіберзлочинності.

Ключові слова: потенціал, тенденції, національна програма, інформаційні технології, національний ІТ ринок, ІТ послуги, розвиток, ІТ продукти, користувачі Інтернету.

Actuality of issue. Intellectualization and informatization of the national economy of Ukraine in the conditions of globalization require the implementation of integrated and balanced changes that shape the potential of information technology of our state. Today's information technologies are the starting point for production, distribution, exchange and consumption, which actualizes the need to conduct research on the potential of Ukraine's information technology in the world IT market. Identification of the potential of Ukraine's information technologies in the world IT market allows to identify the positive and negative factors of the development of the national IT market, to investigate the state of cyber security and to find out ways of minimizing cybercrime. The state of the national economy influences on Ukrainian information technology market. An important aspect is also taking into account the coordinating role of the state in identifying further perspectives of the national potential of information technologies.

Analysis of the previous researches. Research of the potential of the Ukrainian information technology market was carried out by Ukrainian scientists: Dubov D.V., Hanushchak-Efimenko L. M., Kondrat O.V., Machuha R.I., Meshko N.P., Chornous G.O., Yakubovskiy S.A. and others. The official statistical publications of the State Statistics Service of Ukraine, official annual reports of organizations and companies were the basis for statistical analysis. But the unresolved part of the problem of studying the state of the IT market of Ukraine is limited access to official statistics of Ukrainian enterprises, in particular, according to their economic activity, which limits the possibility of more detailed provision of prospects and forecasts.

The purpose of this article is to determine of the potential of information technologies of Ukraine in the world IT market.

Statement of the main research. In modern society, processes of globalization change the importance of resources in economic life, providing the signs of value to such sources as information and knowledge. For Ukraine,

which takes an active part in integrating into the global information society, such processes allow to expand opportunities for access to national and world information resources, improvement of conditions and quality of people life.

One of the most acute problems of the present, which requires a scientific solution, is to overcome the gap in levels of economic development among countries of the world through the intensification of the use of information technology. Intensifying the use of IT in Ukraine will gradually reduce the differences in the levels of economic development of individual sectors and sectors of the national economy.

In Ukraine, at the legislative level in 1998, the National Program for Informatization was adopted [1]. This Program defines the general principles for forming a complex of interrelated separate tasks (projects) of informatization aimed at implementation of the state policy and priority directions of creating the modern information infrastructure of Ukraine. Due to the concentration and rational use of financial, logistical and other resources, the industrial and scientific and technical potential of the state, as well as the coordination of activities of state bodies, local authorities, enterprises, institutions, organizations of all forms of ownership and citizens in the field of information, there will be positive developments.

Since this Program is approved by the Law, it defines and delimits such concepts as information service, information technology, information product and information resource. According to the Law [1], information technology is a focused, organized set of information processes using computer facilities that provide high speed data processing, rapid information search, dispersal of data, access to sources of information, regardless of where they are located.

An important component of the formation of the modern information society potential in Ukraine in the context of globalization is the use of opportunities of modern information technologies to create a powerful knowledge base for the development of goods and services, contributing to a sustainable and efficient economic development of the country.

According to the State Statistics Service of Ukraine [2], the majority of Ukrainian enterprises (94%) which have access to the Internet use it for banking and financial services; for information (56% of enterprises); execution of administrative procedures (declaration, registration, request for permission (52.5% of enterprises). Almost every fifth company, using the website's capabilities, makes online payments and posts public vacancy announcements, or provides an opportunity to apply for vacant positions online.

Ukraine's information technology market has a great potential due to the existing internal positive factors of development:

- territorial proximity to European customers;
- the leading software makers of European countries are located in Ukraine;
- time zone similar to European customers;
- Ukraine is one of the leaders among European countries in terms of production software;
- large number of educated and highly skilled specialists;
- high quality IT products (software segment) and IT services;
- the cost of IT products and IT services is slightly lower compared to European developers [3].

The national information technology market provides 3% of Ukraine's GDP; the number of employees in the IT sector amounts to 306.3 thousand people, which is almost 3.5% of the total number of employed [2]. The capacity of IT outsourcing in Ukraine and the software production market is more than 1 billion. US per year.

At the same time, the negative internal factors of the development of the information technology market in Ukraine are:

- political crisis and military conflict with Russia;
- low investment attractiveness of the economic environment;
- compared to European countries, the number of Ukrainian Internet users is lower;
- shadowing of financial transactions and labor in the IT market;
- high level of "piracy" in the IT market [3].

After the crash of dotcoms in 2000, the World Bank first spotted the IT industry in Ukraine and included the country in the IT export statistics. Three years later, the first Ukrainian study of the status of the IT industry was completed and the professional association "IT of Ukraine" was founded.

The national IT market in Ukraine is developing very quickly and has a worldwide recognition. Ukrainian IT companies are part of Global Outsourcing 100 list. Ukrainian e-commerce market is estimated at more than 2 billion USA dollars. More than 100 multinational research and development centers from various industries, including telecom operators, software, gaming and e-commerce, are already in place in Ukraine [10].

The main Ukrainian consumers of IT products: financial sector, telecommunications, trade, industry, public administration. Now in Ukraine

there are about 4 thousand IT companies, and the total number of IT specialists in the information technology market is 40-50 thousand people [5].

In the global economy there are processes of commercialization of information technologies. That is why, due to the active participation in this process of transnational corporations, their re-orientation to the market situation has taken place. Today, more than 80% of the information technology market is controlled by multinational corporations, which annually invest in the production of new high-tech products, allocate considerable funds for the development of global marketing strategies and the development of new markets by IT means.

The largest players in the IT outsourcing market are mainly represented by affiliates of international companies, as well as large companies with a central office in Ukraine. These companies are typically export oriented, with most of their clients in the US and often in Western Europe. In particular, these are foreign Global Logic, EPAM Systems (USA), Ciklum (Denmark), Soft Serve, Infopulse Ukraine (Ukraine) [6].

According to the website "Internet Business in Ukraine" [7], there are six large multinational IT companies known all over the world and have different representations and affiliates from different countries:

- the largest IT company Paymentwall, founded in 2010, has an annual turnover of 50 million dollars. USA. The services of this company are used by most famous TNCs of the world. Offices of the company are located in 10 countries of the world;

- not less known is Grammarly Ukrainian IT company, which has more than 7 million. Users, 4.1 million signatories to Facebook and contracts with 550 leading world universities;

- Terrasoft is primarily known as the manufacturer of CRM and Service Desk systems. Originally, Terrasoft CRM was designed to work in medium and small companies, but eventually the company focused on creating systems for large corporations;

- Invisible CRM is called the largest food company in Ukraine. The company is engaged in developing technology as a product, licensing it and selling it to the global vendors Microsoft and Oracle. The estimated turnover of the company for 2012 amounted to more than 30 million UAH;

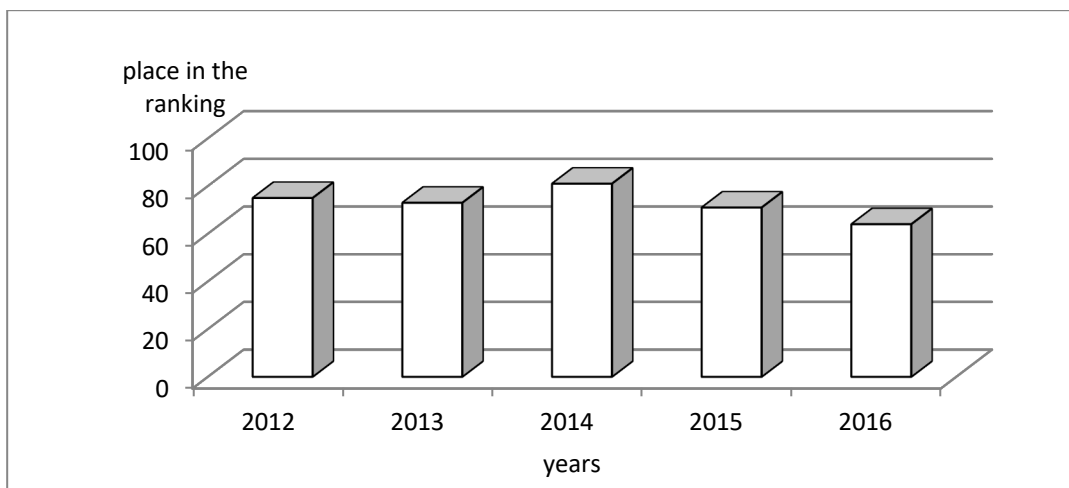
- the IT company is Deposit Photos, an annual revenue of 6 million USA dollars. Deposit Photos is an international photo bank, which is an intermediary between image authors and their buyers. Today, the service offers more than

25 million photos, vector images and royalty-free videos. The company provides services to clients from all over the world, providing them with support in 14 languages;

- IT company Jooble, which appeared in 2006, is a kind of Google for job search. Resource assignment - aggregate job vacancy offers, billboards, company sites, and provide users with access through a single interface.

Taking into account the relevant tendencies, the Ukrainian IT sector and the IT market are characterized mainly by the position of the supplier for the export of not the complete final product, but only its elements, that is, the original "raw materials". Also, the big problem of the information technology market in Ukraine is a small support from the state. In most countries, the government supports the IT industry to provide additional impetus to the industry and make it attractive to potential clients and investors through benefits and social taxes. Introduced in 2014-2015, the limitation of the withdrawal of profits from investment activities from Ukraine is also an unfavorable factor affecting the IT market in Ukraine.

Although over the past five years, Ukraine has shown positive dynamics of the positions in the Readiness Index, but the change in the Index values is primarily due to changes in the methodology and is not supported by fundamental changes in the development of information technology in the state (Figure 1). The rating index varies from the largest remote value to the advanced position towards the decrease of the indicator.

Fig. 1. Dynamics of change of the Network Readiness Index of Ukraine during 2012-2016 years

Source: compiled by the author according to [8]

This rating points to the loss of Ukraine's position as a technologically oriented country and its increasing information vulnerability, and hence

dependence on world leaders in the global IT market. In 2016, its rating is 64, which raised Ukraine by only 7 steps compared to 2015. The reason for the rather low position of Ukraine in the world rating is, first of all, the lag behind the components that characterize the political and regulatory environment and the low level of use of IT by the government.

For 2014-2017, Ukraine remains the leader among the "free development" software in Central and Eastern Europe. Based on the research of Gartner, Ukraine is on the list of TOP-30 countries which software products are in high demand around the world. The high quality of software is traditionally based on the high qualification of IT professionals and the high degree of maturity of the IT community. The estimated volume of Ukrainian software development outsourcing market exceeded 1 billion. USA [9].

The main trends in the development of the IT market in Ukraine are [10; 11; 12; 13; 14;18]:

- growth of IT services export due to increased demand for outsourcing of computer equipment and support of network infrastructure;
- increased consumption of IT outsourcing services in the domestic market;
- growth of the number of suppliers of services with the participation of foreign capital or partly financed by foreign capital;
- growth of the volume of auxiliary IT services (IT infrastructure support).

In Ukraine, the overall ease of doing business has 81 position, then, as a consequence, the introduction of foreign information technology is a complex process, and not always attractive for foreign partners. For the Ukrainian economy, the information technology market is very important and therefore needs help from a foreign investor. But statistics, on the contrary, indicate that there are obstacles to investing in the IT sector of Ukraine.

Professor N.P. Meshko, when developing the forecast of the volume of the IT market of Ukraine, noted that in the future, the development of the information technology market will be significantly influenced by factors such as foreign direct investment, export of services, GDP and average salary, high uncertainty of political and economic the situation in the country [13].

Modern Ukrainian IT users, namely companies, organizations and individuals, want to have a quality product with minimal resources: less hardware and software, less system maintenance costs. At the same time reducing costs - the main factor in the penetration of cloud technologies.

According to the results of the survey of companies-system integrators, while 16% of business users use such technologies in Ukraine, 17% of which are banks, 20% - distribution, 17% - industry, 13% - public sector [15].

The relatively high level of remuneration shows the dynamism of the development of the IT industry, since wages are shaped primarily by the profitability of the industry and its profitability. Few other industries in Ukraine are able to boast such wages. For example, EU experts state that "... the minimum wage should be 2-2.5 living wages, and in this case it is in most countries of the world is 35-40% of the average" [16]. Therefore, according to this indicator, the Ukrainian IT industry has begun to bring confidence.

Ukraine ranks fourth in the world by the number of certified IT specialists (after the USA, India, Russia), is included in the top 30 locations for the transfer of software development orders. This shows the huge growth potential of the information technology industry and the significant role of Ukraine as a supplier of IT products in the global market.

The key advantages of the software development industry are that large investments in fixed assets are not required to increase production, since the main asset of the IT industry is the human factor (programmers, IT specialists, etc.).

In general, Ukraine has formed the foundations of the information society, but in this context, Ukraine, according to different IT development rankings, is roughly 60th among 150-190 countries and far behind most developed countries. This requires the creation and implementation of a national policy to find a decent place in the global IT market.

In general, it was formed the foundations of the information society in Ukraine, but in this context, according to different IT development ratings Ukraine is roughly 60th among 150-190 countries and is significantly behind the majority of developed countries. This situation requires the creation and implementation of a national policy to find a decent place in the global IT market for Ukraine [9].

Positive prospects for Ukraine are defined for the following purposes of the national information policy: creating a national information infrastructure; encourage access to IT and its use by government agencies, private sector and civil society; development of human resources; creation of a system of economic stimulation and effective institutional structure of the national innovation system.

For Ukraine, which has no estimates of the national IT market at all, and in which most of the participants in this market are in the shadows. The definition of the extent to which IT segments of the market are covered by individual participants is expedient and simplified.

Intellectualization and informatization of the national economy of Ukraine in the conditions of globalization require the implementation of integrated and balanced changes in: legal, scientific and technical, educational, budget, financial and credit, industrial, distributive, foreign economic, demographic, migration, social, insurance, investment, housing and communal, information, innovation, socio-cultural and other policies [17].

In the context of the globalization of the world information technology market, the formation of the competitiveness of Ukrainian IT products will continue through various forms of cooperation: from the formation of integrational associations to the creation of coalitions, alliances and other forms of "exceptional relations" between market players. Such relationships create new market structures and improve its business environment. Sharing the potential of market participants through a broad basis of accumulated competencies, sharing costs and risks between contractors, building a common architecture for the implementation of individual elements of the market offer enables market players to form a high level of competitiveness.

Recent cyberattacks, which have affected the IT image of Ukraine, require continuous monitoring and regulation of evolving cyber threats in the IT market. In June 2017, the first in Ukraine in Kyiv was a world-wide event - Global Cybersecurity Summit 2017 (GSC17). It is a unique platform where hundreds of experts and top level officials are concentrated in order to develop practical solutions to current trends in cybersecurity. In the framework of this event, a consolidation of public and private efforts in the field of cybersecurity has been introduced in the long run. Representatives of government, business, nonprofit organizations, individuals and academics will be able to get acquainted with best practices, latest advances and innovations in security systems in areas such as politics and governance, Internet matters, and industrial asset management systems. Secure cyberspace for Ukraine is a strategic direction of international cooperation in the IT field and the safe representation of Ukrainian IT products on the world market.

But under such circumstances, the acute problem in the Ukrainian information technology market will remain the current mechanism of

protection and sanctions for violating the legislation in the IT field. The lack of transparency is a problem of the national Ukraine market of information technologies. And, therefore, it requires the improvement of national regulatory mechanisms in the IT field by approving changes to existing laws, adopting new laws. It is also necessary to create a controlling body with a full arsenal of functions and tools for sanctions for violations of IT law. And the improvement of the national informatization policy, information security and protection of intellectual property that will expand the potential of Ukraine's information technology.

Conclusions. The author's research of priority directions and the potential of Ukraine IT within the global IT market has shown the need for the development and application of effective mechanisms: ensuring the implementation of constitutional norms and the realization of citizens' rights; optimization and adaptation of legislation; ensuring national economic security; protection and effective property management; development of human potential and capital of citizens; regulation of market dysfunctions; formation of adaptive education; activization of scientific activity in priority areas; stimulating the spread of new technologies in production. In the near future, the state of the national economy will affect the Ukrainian information technology market. Strategic directions of development of the national Ukrainian IT market should become logically consistent with the world tendencies.

REFERENCES:

1. Закон України «Про Національну програму інформатизації» від 04.02.1998 № 74/98-ВР (із змінами та доповненнями). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/74/98-%D0%B2%D1%80>. – Заголовок з екрана.
2. Ukrstat.org - публікація документів Державної Служби Статистики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publinform_u.htm. - Заголовок з екрана.
3. Макинтайр Д. Главные конкуренты Украины на мировом ИТ-рынке — Польша и Латинская Америка – эксперт. – Режим доступа: <https://delo.ua/tech/chchchch-324285/>. – Загл. с экрана.
4. Yakubovskiy S. A. Development of the world market of information technologies in the conditions of transnationalization of international business / S.A. Yakubovskiy, Y.A. Kavetskiy // Вісник ОНУ імені І.І. Мечникова. – 2018. – Т.23 Вип. 2 (67). – с. 12-15.

5. Пан Л. В. Способи покращення захисту інформації на ринку інформаційних продуктів та послуг в Україні. – Режим доступу : http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/1122/Pan_Sposoby.pdf;jsessionid=28CBA4F56C1B4EA9DF4A3A20AA871A83?sequence=1. – Назва з екрану.
6. Association of Ukrainian IT Outsourcing companies. – Access mode: <http://hi-tech.org.ua>. – Title from screen.
7. Ворона Т. 6 всесвітньо відомих ІТ-компаній, створених в Україні. Сайт «Інтернет-бізнес в Україні». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ain.ua/545000>. – Назва з екрану.
8. The Global Information Technology Report 2016. – Access mode : <https://www.weforum.org/reports/the-global-information-technology-report-2016>. – Title from screen.
9. Exploring Ukraine IT-outsourcing industry. – Access mode: www.hi-tech.org.ua. – Title from screen.
10. Ганущак-Єфіменко Л. М. Особливості розвитку підприємництва в ІТ-сфері України / Л. М. Ганущак-Єфіменко // Актуальні проблеми економіки. – 2016. – №10 (184). – С. 55 – 67.
11. Мачуга Р. І. Сучасний стан ринку інформаційно-комунікаційних технологій України / Р. І. Мачуга, О. С. Борух // Східна Європа: економіка, бізнес та управління. – 2016. – № 3. – С. 266 – 270.
12. Мешко Н. П. Інноваційний розвиток країн світової економіки в умовах глобалізації: моногр. / Н. П. Мешко. – Донецьк : Юго-Восток, 2008. – 345 с.
13. Мешко Н. П. Перспективи розвитку сфери ІТ як провідної інноваційної галузі України / Н. П. Мешко, М. К. Костюченко // Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Менеджмент інновацій». – 2015. Випуск 4. – С. 71 – 77.
14. Кіндрат О.В. Сучасні інформаційні технології – найперспективніша інвестиція у розвиток підприємства / О.В. Кіндрат // Науковий вісник ЛНУВМБТ імені С.З. Гжицького. - 2016,. – т. 18 № 2 (69). – с. 72-74.
15. Черноус Г. О. Стан і перспективи впровадження новітніх інформаційних технологій в Україні / Г. О. Черноус // Економіка та держава. – 2014. – №1. – С. 13 – 18.
16. Осовий Г. В. Питання реформи оплати праці в Україні / Г. В. Осовий // Праця і Закон. – 2015. – № 7. – С. 6 – 19.
17. Дубов Д. В. Ширококутний доступ до мережі інтернет як важлива передумова інноваційного розвитку України: аналіт. доп. / Д. В. Дубов, М. А. Ожеван. – К. : НІСД, 2013. – 108 с.
18. Ставицька А.В. Заходи подолання глобальних та регіональних деструкцій світового ринку інформаційних технологій. Східна Європа: економіка, бізнес та управління. 2017. Випуск 6(11). С. 15-18. URL: http://www.easterneurope-ebm.in.ua/journal/11_2017/11_2017.pdf.

УДК 327.7:339.9:061.1EU+327(477)

СПІРНІ ПИТАННЯ МІЖ КРАЇНАМИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

DOI 10.30838/ P.ES.2224.290818.85.211

Череп А. В., д.е.н.,**Чорна Г. В.***Запорізький Національний Університет*

Визначено, що сучасний стан світового розвитку у соціально-економічному і політичному плані характеризується швидким розвитком інтеграційних процесів у світі та зокрема у Європі. З цих причин розвиток євроінтеграції як і проблеми що виникають у Європейському Союзі безумовно впливають не тільки на країни що є членами ЄС, а й на інші, тому виділено проблеми, що дозволять в подальшому їх вирішити. Досліджено проблеми міграції капіталу, які впливають на економічний розвиток країн та чинники глибокого дисбалансу в Єврозоні. Встановлено, що Європейський Союз є економічним та політичним партнерством яке складається з 28 європейських держав. ЄС - унікальне утворення в системі світових відносин, що має потужну економічну і політичну силу. Виокремлено інтеграційні процеси у світі які впливають як на зовнішні, так і на внутрішні чинники, зазначено що країни які колись були двигуном європейської інтеграції, тепер по суті перешкоджають їй. Простежено економічні параметри Євросоюзу та виділено їх загальні проблеми, такі як: проблема ратифікації Конституції Європейського союзу; європейська криза суверенного боргу; зростання підтримки популістів, націоналістичних та антизахідних політичних партій; міграційна криза та вихід Великої Британії з ЄС, який отримав назву Brexit. Обґрунтовано доцільність розширення Європейського Союзу як об'єктивного процесу, який пов'язаний з глобалізацією світового господарства. Запропоновано сценарії розвитку Європейського Союзу на засадах інтеграції та перспектив країн учасниць Єврозони.

Ключові слова: ЄС, інтеграційні процеси, конституція, суверенна боргова криза, Brexit

UDC 327.7:339.9:061.1EU+327(477)

PROBLEM ISSUES BETWEEN THE COUNTRIES OF THE EUROPEAN UNION

DOI 10.30838/ P.ES.2224.290818.85.211

Cherep A.V., Dr. of Econ.Sc.,**Chorna A.V.***Zaporizhzhia National University*

It has been defined that the current state of the world development in the socio-economic and political terms is characterized by the rapid development of the integration processes in the world and, particularly, in Europe. For these reasons, the development of the

European integration as well as the problems that arise in the European Union affect not only the countries which are members of the EU but also others, so the problems, which can be solved in the future, have been identified. The problems of capital migration, which influence the economic development of the countries and the factors of deep imbalance in the Eurozone have been investigated. It has been established that the European Union (EU) is a political and economic partnership consisting of 28 states. The EU is a unique formation in the system of world relations, which has a powerful economic and political force. The world integration processes that affect both external and internal factors have been singled out, it is indicated that the countries which once used to be the engine of the European integration, now significantly prevent it. The economic parameters of the European Union have been analyzed and their general problems have been highlighted, such as: the problem of ratification of the Constitution of the European Union; European sovereign debt crisis; the growth of populists, nationalist and anti-Western political parties support; the migration crisis and the withdrawal of Great Britain from the EU, called Brexit. The expediency of the European Union expanding as an objective process, which is connected with the globalization of the world economy, has been substantiated. The scenarios of the European Union development on the basis of the integration and prospects of countries in the Euro zone have been suggested.

Keywords: EU, integration processes, constitution, sovereign debt crisis, Brexit

Актуальність проблеми. Аналізуючи сучасне співвідношення внутрішньої ідентичності Європейського Союзу, необхідно підкреслити, що її формування і подальший розвиток відбуваються у взаємодії 28 країн-членів ЄС, а також під впливом цілої низки різноманітних факторів. Сьогодні Євросоюз вважається зачинателем в області інтеграційних процесів, демонструючи як зовнішні, так і внутрішні чинники. Проте країни що колись були двигуном європейської інтеграції, тепер по суті перешкоджають їй. Розвиток євроінтеграції як і проблеми що виникають у Європейському Союзі безумовно впливають як на країни ЄС так й на інші.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз джерел у яких започатковано дослідження проблемних питань між країнами ЄС, показав, що такі науковці, як Ю. Козак [5], Ю. Крук [1], В. Пищук [2], О. Потьомкіна [4], О. Снігирь [3] та інші присвятили багато уваги різним аспектам євроінтеграції та її впливу на Євросоюз.

Крук Ю. дослідив історію підготовки і причини провалу ратифікації конституції ЄС. Пищук В. визначив її роль у валютній інтеграції. Козак Ю. доліджував міжнародні економічні відносини загалом.

З усіх наслідків євроінтеграції, потрібно визначити та проаналізувати всі явища, які негативно позначилися на ЄС, а також визначити можливі подальші сценарії розвитку Європейського Союзу.

Мета дослідження. Метою статті є дослідження і аналіз внутрішніх проблем та конфігурацій подальшого розвитку Європейського союзу.

Виклад основного матеріалу дослідження. До внутрішніх проблем ЄС відносяться розбіжності, пов'язані з його розширенням розпочатим у 2004 році. Одна з найголовніших проблем була викликана самою інтеграцією, її швидким розвитком, реформуванням наднаціональних інститутів. Усе це потребувало розробки документів, метою яких є організація діяльності інститутів ЄС і розмежування компетенції між урядами країн-членів і наднаціональними структурами.

Для цієї мети розробили проект Конституції ЄС, остаточний варіант якого був підписаний главами держав-членів ЄС 29 жовтня 2004 р. Конституція передбачала ряд нововведень: введення принципу ухвалення рішень кваліфікованою більшістю, створення постів президента і міністра закордонних справ ЄС, реформування складу Європейської комісії, розширення повноважень Європейського парламенту, а також реформування системи європейської безпеки. Для набуття Конституції чинності до кінця жовтня 2006 р. за неї повинні були проголосувати усі 25 країн - членів Європейського союзу. Конституційний договір був ратифікований в 18 країнах, проте проти його прийняття виступили громадяни на референдумах у Франції та Нідерландах в травні 2005 р. [1].

Провал ратифікації Конституції у Франції і Нідерландах істотно пригальмував процес розвитку відносин в Європі. Очевидні наслідки відмови Франції і Нідерландів від прийняття Конституції ЄС, зокрема заморожування процесу інтеграції. Головними причинами відмови стала втрата прав Франції і Нідерландів за умови ратифікації конституції, що для цих розвинених країн є неприйнятним. Нині можливість вступу цієї Конституції в силу не розглядається зважаючи на підписання Лісабонського договору [2, ст. 66-74].

Так само глибокий дисбаланс в Єврозоні викликала європейська криза суверенного боргу, що почалася у 2010 році. Економічна політика переважної більшості країн Європи та країн Центральної та Східної Європи (ЦСЄ) формувалась під впливом економічних дисбалансів спричинених світовою фінансовою кризою. До основних завдань, серед яких – стимулювання економічного зростання, боротьба з інфляцією,

покриття дефіцитів платіжних балансів та зменшення безробіття, приєдналися нові: проблеми заборгованості та контролю за рухом капіталів. У сучасному світі міграція капіталу суттєво впливає на економічний розвиток країн. Іноземні інвестиції були вагомим внеском у накопичення капіталу та сталий розвиток у багатьох країнах ЦСЄ.

Криза конкурентоздатності європейських країн та доступ до дешевих кредитних ресурсів в рамках єврозони призвели до утворення дисбалансу фінансових рахунків країн єврозони та накопичення великих публічних та приватних боргів в перші роки обігу євро та під час глобальної фінансової кризи у 2008 році [3, ст. 43]. З початком Великої Рецесії економічні скорочення та втрата невірно оцінених фінансових впливань у периферію продемонстрували недостатність рівня економічної інтеграції в євзоні та викликали негативну реакцію ринків.

Встановлено, що фінансова криза загострила проблеми зовнішньої заборгованості та спричинила суттєве збільшення державного боргу країн ЦСЄ. Зростання боргів держав і їхні дефолти не є унікальним чи винятковим явищем. Стартом для настання дефолту країни якраз і є зростання її боргів (як зовнішніх, так і внутрішніх) до меж, за якими починаються невідворотні наслідки – неможливість повернення боргів або їх обслуговування. Лідерами за обсягами заборгованості нині є Японія та США, – державний борг Японії перевищив у 2011 році 200% від ВВП країни. На другому місці – Греція – 170% від ВВП, фактично ця країна перебуває на межі дефолту.

Зростання державного боргу негативно впливає на спроможність європейських країн протистояти новим економічним шокам, адже запас міцності щодо таких викликів практично вичерпано. Середній показник заборгованості для Єврозони становить 85% від ВВП [4, ст. 656].

За останні кілька років у багатьох країнах ЄС спостерігається зростання підтримки популістів, націоналістичних і антизахідних політичних партій. Хоча це не зовсім нове явище в ЄС, недавній сплеск підтримки таких сторін багато в чому став відповіддю на економічний застій Європи, заходів жорсткої економії і кризи в євзоні. Все частіше ростуть побоювання з приводу імміграції та значних потоків мігрантів та біженців. Побоювання щодо глобалізації і втрати європейської ідентичності також є факторами росту підтримки таких сторін.

Австрія, Данія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Греція, Угорщина, Італія, Нідерланди, Польща, Іспанія, Швеція і Великобританія входять в

число країн ЄС з усе більш успішними популістськими і, в деякій мірі, євроскептичними партіями. Деякі прибічники євроскептиків домоглися значних успіхів на національних і місцевих виборах. Наприклад, у Фінляндії євроскептична партія є частиною коаліційного уряду, тоді як в Данії меншість уряду покладається на євроскептичну партію для забезпечення парламентської підтримки. У Польщі Націоналістична партія з відносно євроскептичними підходами завоювала більшість на парламентських виборах в жовтні 2015 року та очолювала уряд.

Євроскептичні партії створюють проблеми для всіх країн ЄС і чинять тиск на основних лідерів (наприклад, скорочення інтеграції ЄС або посилення імміграційної політики).

Щодо шляхів виходу із суверенної боргової кризи, то тут думки вчених розходяться. На сьогодні існує два підходи з цього приводу: перший полягає в обмеженні подальших запозичень, скороченні бюджетного дефіциту, зменшенні видатків бюджету тощо; другий обґрунтовує необхідність здійснення подальших запозичень для інвестування економіки і запуску, таким чином, мультиплікативного ефекту економічного зростання.

Ще одним ударом для ЄС став референдум у червні 2016 року у Великій Британії де громадяни голосували за те, щоб покинути Європейський Союз. В результаті 51,9 % проголосували за вихід з ЄС, відповідно за продовження членства виступило 48,1 % виборців. Це підживлювало євроскептиків по усьому континенту та дало змогу припускати, що інші країни також можуть вийти з Євросоюзу.

Загальноприйнято вважати, що цей рух зростав під час кризи суверенного боргу, а кампанії описували Євросоюз як "корабель що тоне". У результаті Євросоюз зіткнувся з рядом проблем, таких як необхідність розробляти пропозиції для тіснішої інтеграції. І якщо не буде запропоновано якихось планів по тіснішому економічному і монетарному співробітництву, французи і німці запропонують плани зі співпраці в таких сферах, як оборона і внутрішня безпека. Вихід Британії підірве внутрішню рівновагу в Євросоюзі. ЄС повинні будуть переглянути 20 833 законів і регламентів, де фігурує Великобританія. Якщо Британія вийде з блоку, то на сім країн, що не входять в Євросоюз, доведеться лише 15% ВВП ЄС. Для порівняння, з Британією на ці країни доводився понад 30% ВВП. І це далеко не усі наслідки для Євросоюзу [5].

Протягом 2015 року різні ініціативи ЄС з управління міграційною кризою виявилися в значній мірі безуспішними. ЄС піддався критиці за відсутність узгодженої та ефективної політики в сфері міграції та надання притулку, які вже давно важко підробити через проблеми національного суверенітету і чутливості до меншин, інтеграції та самобутності. Потіки біженців також створили глибокі розбіжності в ЄС. Frontline заявляє, що Греція та Італія, а також основні країни північного напрямку, висловлюють тривогу в зв'язку з відсутністю європейської солідарності, в той час як інші звинувачують в тому, що традиційно щедра політика надання притулку біженцям у таких країнах, як Німеччина і Швеція, служать «тяговими» факторами і посилюють потоки біженців. За повідомленнями, деякі уряди ЄС розглядали заяву Німеччини в серпні 2015 року про те, що вона більше не буде застосовувати «Дублінське регулювання» ЄС [9].

Зусилля щодо впровадження програм перерозподілу і переселення ЄС, в яких кожна держава-член ЄС брала певне число прохачів притулку та біженців (частково для полегшення тягаря в Греції та Італії), були вкрай суперечливими. Країни Центральної та Східної Європи були противниками, побоюючись, що новоприбулі мігранти та біженці, багато хто з яких є мусульманами, можуть змінити насамперед християнську ідентичність своїх країн і Європи. Хоча ЄС схвалив обмежений, але обов'язковий план передислокації деяких прохачів притулку з Греції та Італії у вересні 2015 року, цей результат був досягнутий з використанням кваліфікованої системи голосування більшості в ЄС, а не консенсусу (Угорщина, Чехія, Словаччина та Румунія проголосували проти плану і Фінляндія утрималася) [6].

Оскільки сплеск біженців і мігрантів, які прибувають до Європи, триває, ЄС почав фокусуватися на тому, щоб не заохочувати людей до поїздки, зупинити потоки. У березні 2016 року лідери ЄС погодилися покласти край «хвильовому підходу», який дозволяв громадянам з Греції переправлятися в інші країни ЄС з метою пошуку притулку і оголосив про нову угоду з Туреччиною. Основні положення угоди ЄС з Туреччиною зосередилися на тому, щоб Туреччина повернула всіх нових переселенців з «нелегальних мігрантів» з Туреччини на грецькі острови в обмін на переселення одного сирійського біженця з Туреччини для повернення кожного сирійця.

Оскільки ці заходи вступили в силу, число мігрантів і біженців, які прибувають до Європи, значно скоротилося. Проте, угода ЄС з Туреччиною залишається спірною і потенційно ненадійною. Більшість лідерів ЄС вважають, що прийняті з Туреччиною заходи щодо повернення мають вирішальне значення для подолання бізнес-моделі контрабанди мігрантів. Однак деякі члени Європейського парламенту та багато правозахисників стурбовані тим, що угода порушує міжнародне право і права біженців. Вони також стурбовані тим, що інші частини угоди з Туреччиною, в яких ЄС пообіцяв зняти візові вимоги для громадян Туреччини і відновити переговори про вступ Туреччини до ЄС, можна розглядати як винагороду турецькому уряду, який вони вважають все більш авторитарним.

Невдала спроба державного перевороту в Туреччині в липні 2016 року і подальше урядове переслідування посилили напруженість між ЄС і Туреччиною. Хоча Туреччина добилася прогресу в задоволенні більшості вимог ЄС щодо безвізового режиму, деякі питання залишаються невирішеними. У листопаді 2016 року Європарламент схвалив нав'язливу (хоча і символічну) резолюцію, яка закликає до переговорів про вступ Туреччини в ЄС, які не будуть припинені до тих пір, поки турецький уряд не припинить «непропорційну» відповідь на невдалий державний переворот. Деякі з спостерігачів вважають, що угода ЄС з Туреччиною щодо потоків біженців і мігрантів може опинитися під загрозою.

Хоча угода з Туреччиною допомогла зупинити потік мігрантів в Греції, Італія пережила сплеск напливу мігрантів і біженців з середини 2016 року; більшість з цих людей прибувають з Африки, а Лівія є їх головною відправною точкою. На початок лютого 2017 року ЄС оголосив про плани допомоги (підтримуваного ООН) лівійському уряду стримувати міграцію через Центральне Середземномор'я. Серед інших заходів ЄС буде прагнути до розширення професійної підготовки та вдосконалення обладнання для берегової охорони Лівії; поліпшенню умов у лівійських прийомних центрах; розширенню співпраці ЄС з країнами, розташованими поблизу Лівії з метою уповільнення притоку мігрантів та поліпшення їх соціально-економічних умов. В якості першого кроку Європейським Союзом було виділено 200 млн.євро на фінансування до 2017 року для таких проектів, що пов'язані з міграцією. Місцева лівійська влада, однак, критикувала цей план як такий, що погіршить ситуацію на місцях в Лівії. Крім того, захисники біженців стурбовані тим, що цей план недостатньо

захищає права людини і деякі аналітики вважають, що триваюча нестабільність в Лівії ставить під сумнів успіх перспективного плану.

Потоки мігрантів та біженців як і раніше мають значні наслідки для європейських урядів і ЄС. Можливо, в першу чергу, міграційний тиск сильно впливає на шенгенську систему, яка багато в чому залежить від впевненості в безпеці зовнішніх кордонів блоку. Ця концепція була перевірена не тільки величиною потоків біженців і мігрантів, але також побоюваннями, що деякі терористи могли використовувати хаос для того, щоб потрапити в Європу. У 2015 році кілька країн Шенгенської угоди (включаючи Німеччину, Австрію, Данію і Швецію) встановили тимчасовий прикордонний контроль у відповідь на міграційний тиск.

Притоки біженців і мігрантів відновили питання про здатність європейських країн інтегрувати меншини в європейську культуру і суспільство. Такі тривоги стали більш помітними на тлі повідомлень про злочинну діяльність і сексуальні зазіхання; імовірно скоєних деякими мігрантами і прохачами притулку і одкровеннями про те, що багато хто з недавніх терористичних атак в Європі були здійснені екстремістами мусульманського походження, котрі народилися і / або проживають в Європі. У той же час існують побоювання з приводу посилення напруженості в суспільстві і ксенофобії в Європі. Громадяни Німеччини, Швеції та інших країн ЄС збільшилося число випадків насильства щодо мігрантів і біженців [7].

На початок лютого 2017 року лідери Євросоюзу провели подальшу дискусію на своїх переговорах у Братиславі та підготувалися до саміту Ради Європи в кінці березня 2017 року Римі. На березневій зустрічі у лідери ЄС шукали шляхи розвитку спільноти після виходу з неї Великобританії.

Висновки. Деякі лідери і аналітики стверджують, що притоки мігрантів можуть бути економічно вигідними і допомогти компенсувати несприятливі демографічні зміни (наприклад, старіння населення і скорочення робочої сили), тим самим зміцнюючи фінансову стійкість ЄС в довгостроковій перспективі. Однак багато експертів відзначають, що багато чого буде залежати від того, наскільки добре мігранти та біженці інтегровані в ринок праці. Інші побоюються, що новачки могли зайняти робочі місця або зменшити зарплати, особливо в короткостроковій перспективі. Деякі вважають, що такі побоювання сприяли подальшому

збільшенню підтримки в багатьох країнах ЄС для крайніх правих, антиміграційних, євроскептичних політичних партій [7].

Можливі сценарії для ЄС пост-Brexit:

- Плутанина. ЄС буде в значній мірі продовжувати функціонувати, як він це робить в даний час і поки що без будь-яких значних змін в договорах або прийняття рішень.

- Встановлення двох рівнів. ЄС стане двоступеневою організацією, що складається з сильно інтегрованої групи «основних» країн і групи країн «периферії», більш вільних для вибору і вибору тієї політики ЄС, в якій вони хочуть брати участь.

- Більш жорстка, більш інтегрована конфігурація. ЄС вийде зі своїх нинішніх викликів бути більш об'єднаною та інтегрованою [8].

Отже, швидкий розвиток інтеграційних процесів приносить як користь, так і проблеми. З кожним новим розширенням і переходом на більш високий рівень інтеграції кількість труднощів зростає, вирішення яких ускладнюється масою проблем економічного, політичного і культурного характеру. Розвиток євроінтеграції як і проблеми що виникають у Європейському Союзі безумовно впливають як на країни що є членами ЄС так й на інші. Тому є важливим виділення цих проблем, їх розуміння та вирішення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Крук Ю.Н. Електронний журнал міжнародного права і міжнародних відносин. Конституція Європейського союзу: історія підготовки і причини провалу її ратифікації. № 2
2. Пищук В. Європейська конституція і її роль в валютній інтеграції. Світова економіка і міжнародні відносини. 2007. № 1. 66 с.
3. Снігирь О. В. Трансформація Європейського Союзу під впливом кризи єврозони. Київ : НІСД, 2012. 43 с.
4. Європейський Союз в XXI столітті: час випробувань. / за заг. ред. О.Ю. Патьомкіної. Москва : Весь світ, 2012. 656 с.
5. Міжнародні економічні відносини / Ю.Г.Козак та ін. ; за заг. ред. Ю.Г.Козака. Київ : ЦУЛ, 2012. 574 с.
6. План про мігрантів, що обмежують межі єдності Європи. URL: <https://www.nytimes.com/>
7. Лівійська влада виступають проти планів ЄС щодо мігрантів. URL: EUObserver.com
8. Європейський союз: поточні виклики і перспективи на майбутнє. URL: <https://www.everycrsreport.com/reports/R44249.html>
9. Frontline. URL: <https://www.pbs.org/wgbh/frontline/>

ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

УДК 339.972:347.77/.78:001.895

НАЦІОНАЛЬНА ІННОВАЦІЙНА СИСТЕМА ТА ЗАХИСТ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНИХ РЕЙТИНГІВ

DOI 10.30838/ P.ES.2224.290818.94.212

**Бабенко В. А., к.і.н.,
Хлівецька М. О.**

ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури»

Стаття присвячена визначенню положення України у міжнародних рейтингах, спрямованих на оцінку розвитку інноваційної діяльності і захисту прав інтелектуальної власності в країнах. Розглянуто Міжнародний індекс захисту прав власності, Глобальний індекс інновацій, Індекс інноваційного розвитку, Глобальний індекс конкурентоспроможності, Інноваційний індекс Європейського інноваційного табло та Глобальний індекс конкурентоспроможності талантів за 2018 рік і місце України в них. Проаналізовано кореляцію щабель рейтингу із поточними нововведеннями в нормативно-правову базу захисту прав інтелектуальної власності та соціально-економічною ситуацією в Україні. Виявлено макроекономічні та інституційні фактори, що перешкоджають подальшому розвитку інноваційного потенціалу та підвищенню конкурентоспроможності України на світовому ринку інтелектуальної власності.

Ключові слова: національна інноваційна система, Україна, міжнародний рейтинг, інноваційний потенціал, конкурентоспроможність, інтелектуальна власність

UDC: 339.972:347.77/.78:001.895

NATIONAL INNOVATION SYSTEM AND PROTECTION OF INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF INTERNATIONAL RATINGS

DOI 10.30838/ P.ES.2224.290818.94.212

**Babenko V., PhD in Historical sciences,
Hlivecka M.**

Pridniprovsk state academy of civil engineering and architecture

The article is devoted to define Ukraine's position in international ratings aimed at assessing the development of innovation activities and protection of intellectual property rights within the countries. Intellectual Property Right Index, Global Innovation Index, Bloomberg Innovation Index, Global Competitiveness Index, Innovation Union Scoreboard and Global Talent Competitiveness Index for 2018 are considered,

---

© Бабенко В. А., к.і.н., Хлівецька М. О., 2018

especially, the position of Ukraine in such a rankings. The correlation between the movements of Ukraine along the global rating lists and updates implemented into the legal framework in addition to current socio-economic situation are investigated. The macroeconomic and institutional factors that prevent Ukraine's innovative potential and level of competitiveness from being gradually grown up on the world's market of intellectual property are revealed.

Keywords: national innovative system, Ukraine, international rating, innovative potential, competitiveness, intellectual property.

Актуальність проблеми. В умовах сучасних активних глобалізаційних процесів, інтеграція та взаємозалежність економік країн світу посилилася як ніколи раніше. Необхідність побудови економіки постіндустріального типу та жорстка конкурентна боротьба на ринку інтелектуальної власності вимагають від України підвищення конкурентоспроможності в даній галузі, модернізації потужного інноваційного і науково-технічного потенціалу, нарощування креативного людського потенціалу створення сприятливого ділового середовища, що дозволить в майбутньому укріпити позиції в світових рейтингах.

Долучаючись до світового ринку, держава бере на себе ряд зобов'язань, в тому числі оприлюднення або надання вільного доступу до статистичної інформації міжнародним організаціям та незалежним інформаційним агенціям. Незважаючи на те, що ринок прав інтелектуальної власності є відносно новим явищем, у світовій економіці вже сформувалася низка науково-обґрунтованих індексів, які оцінюють рівень конкурентоспроможності країни або їх груп в даній галузі. На сьогодні стан економіки та рівень інвестиційної привабливості держав оцінюється саме за допомогою глобальних рейтингів, які не просто вказують на позиціонування країни на світовій арені, а й аналізують поточний стан її матеріально-технічної бази, людського капіталу, взаємодії бізнесу з урядом і т.д. Аналіз динаміки індексів глобальних рейтингів з оцінки інноваційної діяльності дає можливість визначити закономірності зв'язку макроекономічних чинників та порядковим номером у списках, виявити слабкі сторони сучасного стану розвитку інноваційного потенціалу країн та шляхи подолання негативних тенденцій розвитку. Вплив рейтингів на формування стратегії розвитку держави важко переоцінити, адже саме вони допомагають чітко визначити поточні та стратегічні цілі країни і очікуваний результат від їх

впровадження. Така значущість для макроекономічного планування підтверджує наукову цінність, практичне застосування та актуальність досліджень на основі аналізу глобальних рейтингів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження позицій України в світових рейтингах зробили такі вітчизняні науковці як А. Максименко, Н. Писаренко, О. Паламарчук та інші. Окремі аспекти, важливі для розуміння інноваційної діяльності, захисту прав інтелектуальної власності, розглядаються у наукових розвідках дослідників. Так, Г. Андрощук розглядає розвиток національної інноваційної системи України у Міжнародному індексі інтелектуальної власності. Роботи А. Жарінової, присвячені економіці знань, аналізують інтелектуальний капітал та інноваційний потенціал, як фактори конкурентоспроможності, на основі міжнародних рейтингів. І. Дахно звертається до міжнародних рейтингів з огляду на місце України в них та у зв'язку з позиціями України в світовій економіці та міжнародній торгівлі.

Але, віддаючи належне внеску науковців щодо аналізу поточної ситуації в Україні за економічними показниками, такими як: конкурентоспроможність країни, її економічна безпека, все ще недостатньо уваги приділяється дослідженню інноваційної системи та показникам щодо розвитку права інтелектуальної власності в Україні. З огляду на сучасні умови макроекономічного стану необхідно постійно відслідковувати місце України в міжнародних рейтингах і робити комплексну оцінку національної інноваційної системи держави у першу чергу в зв'язку з розвитком права інтелектуальної власності, оскільки саме ці індикатори її розвитку нададуть Україні відповідні рейтингові місця та стануть свідченням зайняття Україною гідного місця в світі в суспільстві «економіки знань».

Мета роботи. Метою дослідження є ґрунтовний аналіз позиціонування України в міжнародних рейтингах для комплексної оцінки сучасного стану інноваційної національної системи України, права інтелектуальної власності та визначення подальших перспектив її розвитку згідно з Індексом глобальної конкурентоспроможності країн.

Викладення основного матеріалу дослідження. Розвиток сучасної економіки відбувається переважно завдяки інноваціям. Саме інновації, як основа розвитку будь-якої країни, формують систему взаємовідносин між наукою, промисловістю та суспільством та складають національну

інноваційну систему. Згідно з визначенням ООН: «Національна інноваційна система – це система взаємовідносин між наукою, промисловістю та суспільством, за якої інновації слугують основою розвитку промисловості та суспільства, а ті, в свою черг, стимулюють розвиток інновацій і визначають найважливіші напрями наукової діяльності[1]. Сутність інноваційної діяльності науковці розуміють як «максимізацію соціально-економічного ефекту за рахунок використання результатів інтелектуальної праці, так званого інтелектуального капіталу, важливою складовою якого є інтелектуальна власність». [2].

Андрощук Г. О. Давимука С. А. Федуллова Л. І. визначають національну інноваційну систему, як сукупність взаємопов'язаних організацій (структур), що займаються виробництвом і комерційною реалізацією наукових знань, технологій в межах національних кордонів[3]. Концепція розвитку національної інноваційної системи трактує сутність цього поняття як «сукупність законодавчих, структурних і функціональних компонентів (інституцій), які задіяні у процесі створення та застосування наукових знань та технологій і визначають правові, економічні, організаційні та соціальні умови для забезпечення інноваційного процесу»[4]. Національна інноваційна система є дійсно універсальним інструментом для створення інтелектуальної власності та перетворення її в інноваційну продукцію. Саме від сформованої динамічної національної інноваційної системи залежить конкурентоспроможність національної економіки у глобальному середовищі. Рушійною силою розвитку НІС є розвиток інтелектуальної власності в країні, «поглиблення кооперації між суб'єктами інноваційного процесу на основі трансферу інтелектуальних продуктів»[5].

Ефективність державної політики у сфері інноваційної діяльності, поточний технологічний стан виробництва та рівень захисту прав інтелектуальної власності оцінюються місцем країни у міжнародних рейтингах, що спеціалізуються на цих питаннях. Глобальні рейтинги є визнаними в усьому світі через свою об'єктивність та ґрунтовність, бо у складанні звітів беруть участь міжнародні організації або незалежні залучені агенції. Основними серед тих, що оцінюють інноваційний розвиток світового співтовариства є Міжнародний індекс захисту прав власності (Intellectual Property Right Index), Глобальний індекс інновацій (Global Innovation Index), Індекс інноваційного розвитку агентства

Bloomberg (Bloomberg Innovation Index), Індекс глобальної конкурентоспроможності (Global Competitiveness Index), Інноваційний індекс Європейського інноваційного табло (Innovation Union Scoreboard), Глобальний індекс конкурентоспроможності талантів (Global Talent Competitiveness Index).

Міжнародний індекс захисту прав власності є показником, що оцінює успіхи країн світу у захисті прав власності з точки зору різних аспектів означеної діяльності. Розробником даного кількісного вимірника є Міжнародний Альянс прав власності, який оприлюднює дані щодо захисту прав власності як фізичної, так і інтелектуальної щорічно з 2007 року. В контексті останньої вимірниками якості та досконалості системи захисту є три чинники: захист прав інтелектуальної власності, захист патентних прав і рівень «піратства» – порушення прав в сфері власності. У 2018 році дослідження проводилося на базі 125 країн. Згідно з умовами індексу, рівень безпеки прав інтелектуальної власності може бути максимально оціненим у 10 балів.

Незважаючи на те, що значення показника України у 2018 р. виросло на 0,858 бали до 4,3, рівень захисту прав творців все ще залишається досить низьким і відображається у 110 позиції світового рейтингу між Камеруном та Нікарагуа та 23 (остання після Туреччини) – у рейтингу серед країн Центрально-Східної Європи та Центральної Азії. Лідерами традиційно є Фінляндія, Нова Зеландія, Швейцарія [6].

Так як індекс розкриває захист прав власності різних типів, то щоб проаналізувати сферу інтелектуальної власності, необхідно звернутися до суб-індексу з аналогічною назвою. Його сумарне значення (4,4 балів) сформоване трьома чинниками: захистом прав інтелектуальної власності як таких із позначкою у 3,8 балів, захистом патентів - 7,7 балів та оцінкою так званого явища піратства – 1,8 балів. Детальніше позиціонування країни відповідно до цих чинників можна розглянути в таблиці 1.

Таблиця 1 – Позиціонування у світі і регіоні значень основних показників Міжнародного індексу захисту прав власності України у 2018 році

Фактор	Бали	Місце у світі (серед 125 країн)	Місце у регіоні (серед країн Центрально-Східної Європи та Центральної Азії)
Загальний індекс	4,436	92	15
Захист прав інтелектуальної власності	3,759	109	22
Захист патентів	7,75	40	9
Піратство авторських прав	1,8	89	20

Джерело: складено автором на основі [6]

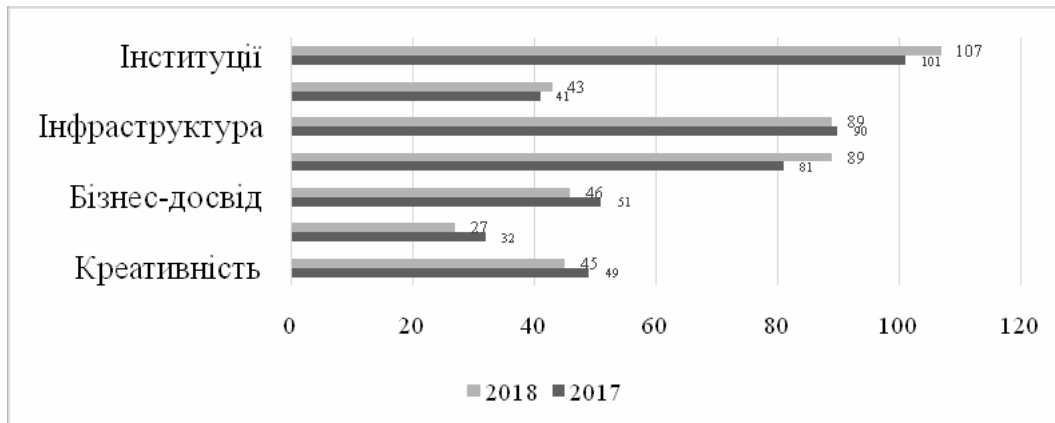
Іншим впливовим рейтингом у сфері інтелектуальної власності є “Глобальний індекс інновацій 2018”, згрупований спільно зусиллями Корнельського університету, школи бізнесу INSEAD і Всесвітньої організації інтелектуальної власності (ВОІВ). Він охоплює 126 економік світу й використовує 82 показники, що покривають велику кількість аспектів інтелектуальної власності. Лідуючі позиції у цьому рейтингу посідають Швейцарія (68,4 бали), Нідерланди (63,3 бали), Швеція (63,1 бали). Україна посідає в ньому 43 місце між Грецією і Таїландом із 38,5 балів. Хоча це на 7 сходинок вище ніж минулого року за рахунок підвищення ефективності інноваційної діяльності – співвідношення кінцевого результату до інноваційних ресурсів[7].

Фундаментальним базисом інноваційної конкурентоспроможності є людський капітал. Та навіть він характеризується стабільною тенденцією до втрати позицій – 43 позиція у рейтингу 2018 року проти 41 – у 2017. Таке стрімке падіння викликане скороченням державної підтримки освітньої галузі та науки. Відсутність значних капіталовкладень у R&D зумовлює залежність результатів досліджень від амбіцій бізнесу та активну еміграцію науковців.

Рівень розвитку інституційного середовища України також поступово знижується – з 101 позиції у 2017 році до 107 у 2018. Причиною такої від’ємної динаміки, на наш погляд, є відсутність сприятливого середовища для ведення бізнесу. Інфраструктура є досить стабільною складовою: у 2018 році Україна посіла 89 місце, рік тому - 90. З огляду на лихоманку українського кредитного ринку через приватизацію і банкрутство впливових банківських установ, а також зменшення привабливості країни як реципієнта інвестицій у зв’язку з політичною ситуацією, показники ринків України впали на 8 сходинок за рік до 89 місця у 2018 році.

Бізнес-послуги у сфері інновацій мають позитивну динаміку. Зокрема, завдяки підвищенню рівня сприйняття знань – активності українців у міжнародних заходах, конференціях, тренінгах, Україна перемістилася з 51 на 46 сходинку рейтингу. Окрім цього, за результативністю наукових досліджень – з 32 на 27 місце – завдяки все тому ж впливу набутих знань. За підіндексом «Креативність» країна також показала обнадійливий статус – піднялася на 45 позицію після 49 за рахунок якісного зростання значень у всіх структурних частинах. Комплексну динаміку складових індексу можна побачити на рис. 2.

Наступний індекс сформовано приватною організацією – інформаційною агенцією Bloomberg. Методологія однойменного індексу - Bloomberg Innovation Index- передбачає аналіз семи факторів: витрати на R&D у співвідношенні до ВВП; технологічні можливості; продуктивність праці; кількість високотехнологічних підприємств; ефективність вищої освіти та відсоток дипломованих спеціалістів; концентрація дослідників; патентна активність.

*Рис. 1. Динаміка складових Глобального індексу інновацій України, 2017-2018 роки
Джерело: складено автором на основі [8]*

Відповідно до рейтингу у 2018 р., серед 50 досліджуваних країн, Україна втратила за рік 4 позиції і розмістилася між Таїландом та Кіпром, що відповідає 46 місцю в рейтингу. Це найсильніше падіння згідно з статистичними даними індексу. Основна причина такого явища – падіння ефективності вищої освіти. При чому, ефективність вищої освіти згідно рейтингу визначається за часткою працівників з дипломами ВНЗ і кількістю випускників з інженерною й технічною вищою освітою. Лідерами згідно з дослідженням є Південна Корея, Швеція та Сінгапур [8].

Позиції України за продуктивністю праці також надзвичайно слабкі та відзначаються останнім, 50 місцем у рейтингу. Крім того, країна потрапила до трійки аутсайдерів за критерієм «технологічні можливості» - 48 місце. Серед досягнень варто відзначити високе 27 місце за ступенем патентної активності. Детальніше проаналізувати динаміку показників індексу можна за допомогою таблиці 2.

Глобальний індекс конкурентоспроможності (Global Competitiveness Index) оприлюднюється Світовим економічним форумом. Методика розрахунку загального балу ґрунтується на пошуку середнього з 4 груп показників. Згідно з даними звіту, Україна опустилася на 2 сходинки в

рейтингу й посіла 83 місце серед 140 досліджуваних країн, найближчими сусідами країни виявилися Домініканська республіка та Македонія.

Таблиця 2. - Динаміка значень основних показників індексу інноваційного розвитку агентства Bloomberg України у 2017-2018 роках (серед 50 країн)

Рік	Загальне місце	Витрати на R&D у співвідношенні до ВВП	Технологічні можливості	Продуктивність праці	Кількість високо технологічних підприємств	Ефективність вищої освіти	Концентрація дослідників	Патентна активність
2017	42	44	47	50	34	4	44	27
2018	46	47	48	50	32	21	46	27

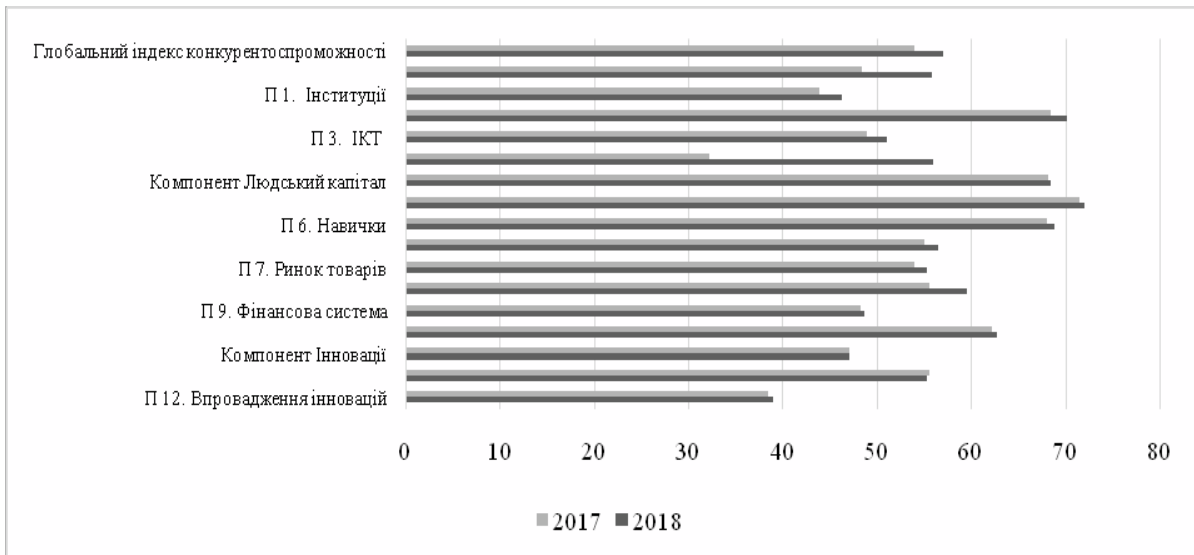
Джерело: складено автором на основі [8]

Конкурентоспроможність держави була оцінена в 57 балів, що дозволило їй розміститися на 6 позиції серед 9 інших країн регіону Євразія – між Арменією та Молдовою. Лідерами рейтингу виявилися три країни з американського континенту, Азії та Європи – США, Сінгапур та ФРН [9].

Слабким за значенням є компонент, що характеризує «Середовище». Незважаючи на стрімке зростання показників «Інституції» та «Макроекономічна стабільність» вони ще далекі від прийнятних для залучення європейських інвесторів. Спокійні темпи зростання ІКТ та інфраструктури є ключовими для інноваційного потенціалу країни, адже саме вони оцінюють рівень доступу населення та установ до мережі Інтернет. Безпосередньо, компонент «Інновації» є найслабшим у структурі факторів конкурентоспроможності країни, адже за рік він зріс на 0,1 балу до 47,1. Впровадження новітніх розробок та розвиток інноваційного підприємництва перебувають на критично низькому рівні через відсутність належної уваги уряду до цієї галузі, що виявляється у зменшенні обсягів державних закупівель високотехнологічної продукції, послабленні зв'язків між науково-дослідними установами та бізнесом.

Сильною стороною України, як уже неодноразово підкреслювалося, є людський капітал і його потенціал росте щороку: з 2017 до 2018 року бал за цей компонент виріс на 0,3 бали до 68,5. Всі складові цієї групи – «Охорона здоров'я» та «Навички», що включають вищу, професійну та професійну освіту – також зростають завдяки урядовим реформам.

Серед конкурентних переваг України варто також зазначити показник характеристики Ринків, що зріс на 1,5 балів (до 56,5). Ця група є комплексною і включає 4 індикатори: Товарні ринки, Ефективність ринку праці, Розвиток фінансового ринку та Ємність ринку. Останній з них є однією з запорок наближення рівня конкурентоспроможності України до середньосвітових значень у найближчій перспективі. На рис.2 можна прослідкувати кількісну динаміку кожного чинника.

Рис. 2. Динаміка складових глобального індексу конкурентоспроможності України, 2017-2018 р.р.(серед 140 країн)

Джерело: складено автором на основі [9]

Інноваційний індекс Європейського інноваційного табло (Innovation Union Scoreboard) відображає основні індикатори оцінки інноваційного потенціалу 28 країн ЄС, а також 8 країн, що не є членами цієї спільноти як, наприклад, Україна. Усі країни, що входять до табло, залежно від значень узагальнюючого індексу, згруповані у чотири групи: «інноваційні лідери», «сильні інноватори», «помірні інноватори» та «повільні інноватори».

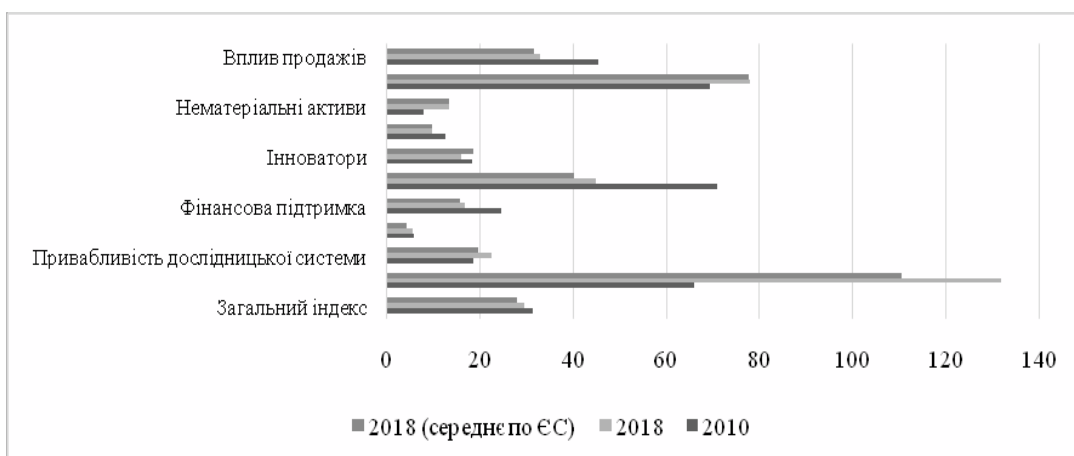
У доповіді «Європейське інноваційне табло 2018» було проаналізовано дані за 2017 р. Значення сумарного показника для України у 2017 р. становило 29,4%, що свідчить про падіння на 1,8% порівняно з 2010 роком. Воно також є нижчим за середнє по Європі. Таким чином, Україну зараховано до групи країн «повільні інноватори»[10].

Найсильнішими сторонами країни за даними цього індексу є стан її людського потенціалу та пов'язаний з ним вплив зайнятості на розвиток інноваційної діяльності. Ці показники перевищують гранично припустимий поріг у 50% і за своїм значенням перевищують навіть

звичні для ЄС параметри. Іншими аспектами, які також дають перевагу Україні перед членами Європейської спільноти, є капіталовкладення підприємств та активність продажів у високотехнологічній сфері. Хоча ці індекси і суттєво знизили свої значення у порівнянні з докризовими роками, все ж вони продовжують суттєво впливати на конкурентоспроможність українських інновацій.

Нереалізованими можливостями України можна назвати привабливість дослідницького середовища, державне фінансування сектору та кількість інноваторів. По-перше, дослідницьке середовище своєю застарілою фондоозброєністю, середніми зарплатами в галузі, відсутністю можливостей для комерціалізації відлякує як потенційних інвесторів, так і самих науковців. По-друге, підтримка уряду є недостатньою для галузі, що динамічно розвивається, і поки що не вийшла на рівень самокупності. По-третє, вищезазначені фактори спонукають інноваторів до еміграції за кордон, де їх ідеї знаходять визнання та приносять своєму творцю добробут та визнання.

І хоча в країні досить висока активність у сфері реєстрації патентів, торговельних марок та створенні дизайнерських макетів, та через слабкі зв'язки між науково-дослідними установами, державними інститутами та бізнесом, лише мала частка з них комерціалізується на Батьківщині та втілюються у зростання доданої вартості у балансі рахунків країни. Описані фактори середовища не можна визнати сприятливими для функціонування інноваційних підприємств, тому цей пункт є найслабшим в резюме України. Порівняльний аналіз показників України за 2010 та 2018 рік із середнім значенням індексу по Європейському Союзу див. Рис. 3.

Рис. 3. Динаміка складових інноваційного індексу Європейського інноваційного табло України і їх порівняння до середніх значень серед країн ЄС, 2017-2018 роки
Джерело: складено автором на основі [10]

Глобальний індекс конкурентоспроможності талантів (Global Talent Competitiveness Index) оприлюднюється щороку Міжнародною бізнес-школою INSEAD у партнерстві з Adecco Group і Інститутом лідерства людського капіталу (HCLI) Сінгапуру. У ньому розглядається вплив технологічних змін на конкурентоспроможність талантів і підтверджується, що, незважаючи на тенденцію до заміни людей на робочих місцях роботизованою технікою, технології створюють і нові можливості для зайнятості. Основними навичками, на які є попит у будь-якому суспільстві, що орієнтується на постіндустріальну парадигму розвитку, є вміння працювати як з новими технологіями, так і з людьми, гнучкість, адаптивність та здатність працювати в команді.

Сумарний індекс розраховується на базі середнього арифметичного за 6 критеріями: розвиненість ринку праці, шанси для кар'єрного зростання, можливості для роботодавців по залученню талантів з усього світу, здатність утримувати кваліфікований персонал, виробничі навички співробітників і глобальні знання. Лідерами за цими параметрами виступають представники Європи, Азії та американського континенту – Швейцарія, Сінгапур та США.

Україна, серед 119 досліджуваних країн у 2018 р., покращила свою позицію із 41,5 балів на 8 пунктів та посіла 61 місце в загальному рейтингу між Лебаном та Ботсваною. Це дозволило їй стати тридцять третьою серед країн Європи і другою у групі країн з рівнем доходів нижчим за середній. Крім того, серед учасників останньої групи вона є найкращою за здатністю утримати таланти та технічними навичками працівників, третьою за рівнем глобальних знань та входить в десятку найкращих за кар'єрними можливостями для робітників[11].

На зростання сумарного рейтингу України за даним індексом вплинуло покращення позиції за такими складовими як умови на ринку праці, виробничі навички співробітників та глобальні знання, всі вони прямо чи опосередковано пов'язані з високим рівнем розвитку трудового потенціалу країни. Але, у той же час, ряд показників показали спадну динаміку, зокрема індекс привабливання талантів, шанси для кар'єрного зростання та індекс утримання талантів. Чимало підприємств банкрутують і шанси знайти робоче місце або перспективну посаду для працівника зменшуються з кожним роком. Багато молодих спеціалістів, отримавши досвід протягом кількох років роботи на батьківщині, ставши

об'єктом капіталовкладень протягом стажування, емігрують за кордон, так і не реалізувавши себе на користь національної економіки, в основному через низький рівень оплати праці та непрозору систему призначення на високі посади. Динаміку означених показників див. Табл.3

Таблиця 3 - Динаміка значень основних показників глобального індексу конкурентоспроможності талантів в Україні у 2017-2018 роках

Показник	Рейтинг 2017	Рейтинг 2018
Ринкові та нормативні умови на ринку праці	103	99
Індекс приваблювання талантів	94	98
Шанси для кар'єрного зростання	64	66
Здатність утримувати кваліфікований персонал	54	58
Виробничі навички співробітників	66	44
Глобальні знання	53	42
Загальний індекс	69	61

Джерело: складено автором на основі [11]

Висновки з дослідження. Позиції України у більшості рейтингів, що ранжують країни за рівнем розвитку їх інноваційного потенціалу та технологічних можливостей не є задовільними для даного етапу її розвитку. Хоча з кожним роком її позиціонування у рейтингах зростають, але спостерігаються слабкі місця за деякими складовими індексу.

Основними причинами відсутності якісних стрибків у розвитку інновацій в державі є високий рівень соціальної напруги і низький рівень життя більшості населення, невизначена політична ситуація з певними територіями, зовнішні конфлікти з іншими державами через європейський курс України або її позиції у внутрішніх реформах, збіг об'єктивних обставин – наслідки світової фінансової кризи, планова слабкість економіки в добу переорієнтації на постіндустріальний напрям розвитку, політична нестабільність через великий рівень недовіри до владних структур та близькість чергових виборів. Все це пояснює неможливість втримати таланти, спонукає кваліфікованих працівників шукати своє призначення за кордоном, відлякує інвесторів від капіталовкладень в високотехнологічний сектор та веде до неефективного використання наявних ресурсів.

Низька ефективність національної інноваційної системи України пояснюється існуванням бар'єрів на шляху розвитку інтелектуальної власності в Україні у політичній, правовій, економічній та соціальній площині, які можуть бути подоланими тільки завдяки всебічному

вивченню та комплексному підходу з боку самої держави до впровадження механізму прискорення розвитку інноваційного потенціалу країни. Тільки конкретні кроки дозволять повною мірою реалізувати наявний інноваційний та людський потенціал, сприятимуть розвитку національної інноваційної системи та підвищать конкурентоспроможність країни у глобальних рейтингах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. National Innovation Systems. – Paris OSED. – 1999. – Р.4.
2. Цибульов П. М. Інтелектуальна власність як складова національної інноваційної системи України. / Перша Всеукраїнська науково-практична конференція «Всеукраїнський семінар з проблем економіки інтелектуальної власності» (м. Київ, 18.05.2018, НДІ інтелектуальної власності НАПрН України) – 2018, - С.54-55.
3. Андрощук Г. О. Давимука С. А. Федулова Л. І. Національні інноваційні системи: еволюція, детермінанти результативності: монографія/ Андрощук Г. О., Давимука С. А., Федулова Л. І. – К.: Парлам. Вид-во, 2015. - 512 с.
4. Концепція розвитку національної інноваційної системи. Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 червня 2009 р. №680-р
5. Базилевич В. Д. Інтелектуальна власність/ Базилевич В. Д., - К., Знання, 2006. - 361 с.
6. International property rights index 2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.internationalpropertyrightsindex.org/country/ukraine>
7. Global Innovation Index 2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.globalinnovationindex.org/gii-2018-report#>
8. Bloomberg Innovation Index 2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2018-01-22/south-korea-tops-global-innovation-ranking-again-as-u-s-falls>
9. The Global Competitiveness Report 2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2018/country-economy-profiles/#economy=UKR>
10. Innovation Union Scoreboard 2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ec.europa.eu/docsroom/documents/30705>
11. Global Talent Competitiveness Index 2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://gtcistudy.com/wp-content/uploads/2018/01/GTCI-2018-web.r1-1.pdf>

УДК 330.342.001.36

ОЦІНКА РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ ТА МІНЛИВОСТІ ЇЇ ЗОВНІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА НА ПРИКЛАДІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

DOI 10.30838/ P.ES.2224.290818.107.213

Кононова І.В ., к.е.н.*ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури»*

В статті апробовано методичний підхід до оцінки розвитку соціально-економічної системи та мінливості її зовнішнього середовища на прикладі національної економіки України. Встановлено, що оцінка розвитку та мінливості зовнішнього середовища соціально-економічної системи не тільки має на меті визначення рівня та характеру розвитку соціально-економічної системи, але також допоможе визначити її стійкість до зовнішніх факторів, вплив яких характеризується високим ступенем мінливості. Оцінка розвитку соціально-економічних систем є складною проблемою, яка вимагає використання різних методів та поєднання їх елементів. Огляд наукової літератури довів актуальність та доцільність розробки методичного підходу до оцінки розвитку соціально-економічної системи, що враховує економічні, соціальні та екологічні його складові. Метою даного дослідження є апробація методичного підходу до оцінки розвитку соціально-економічної системи та мінливості її зовнішнього середовища на прикладі національної економіки України. Відібрано економічні, соціальні та екологічні показники розвитку національної економіки. Визначено рівень та характер розвитку національної економіки. Оцінено стійкість розвитку національної економіки, встановлено зв'язок між рівнем розвитку національної економіки України та мінливістю зовнішнього середовища.

Ключові слова: соціально-економічна система, національна економіка, розвиток, рівень, зовнішнє середовище, стійкість, мінливість

UDC 330.342.001.36

THE ASSESSMENT OF THE DEVELOPMENT OF THE SOCIO-ECONOMIC SYSTEM AND THE VARIABILITY OF ITS EXTERNAL ENVIRONMENT ON THE EXAMPLE OF THE NATIONAL ECONOMY OF UKRAINE

DOI 10.30838/ P.ES.2224.290818.107.213

Kononova I. V., Ph.D. in Economics*Prydniprovs'ka State Academy of Civil Engineering and Architecture*

The article approves a methodical approach to the assessment of the development of the socio-economic system and the variability of its external environment on the example

of the national economy. It was established that the evaluation of the development and variability of the external environment of the socio-economic system not only determine the level and nature of the development of the socio-economic system, but also help to determine its resilience to external factors that are characterized by a high degree of variability. An overview of scientific literature has shown the need for a methodical approach to the assessment of the development of socio-economic systems, which takes into account the economic, social and environmental components. The purpose of this study is to approbate a methodical approach to assessing the development of the socio-economic system and the variability of its external environment on the example of the national economy of Ukraine. Assessment of the development of socio-economic systems is a complex problem, which requires the use of different methods and the combination of their elements. The indicators of the development of the socio-economic system at the macro level have been selected. The level and nature of development of the national economy are determined. The stability of the development of the national economy is assessed. An assessment of the development of the national economy as a complex socio-economic system was made, and the relationship between the level of development of the national economy of Ukraine and the variability of the external environment was established.

Keywords: socio-economic system, national economy, level, development, external environment, stability, volatility

Актуальність проблеми. Розвиток соціально-економічних систем є складною науковою категорією, що потребує всебічного вивчення. Зокрема, досить важливим аспектом є проведення оцінки розвитку та мінливості зовнішнього середовища соціально-економічної системи. Така оцінка дозволить не лише встановити рівень та характер розвитку соціально-економічної системи, але й дасть змогу визначити її стійкість до зовнішніх чинників, які вирізняються високим ступенем мінливості. При цьому, однією з найскладніших соціально-економічних систем є національне господарство, а отже оцінка розвитку системи на прикладі національної економіки України набуває особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі проблеми розвитку соціально-економічних систем різних рівнів висвітлені в науковій літературі. Зокрема, в наукових працях вітчизняних та зарубіжних дослідників визначено сутність соціально-економічної системи, досліджено особливості розвитку системи як цілеспрямованого процесу, визначено певні чинники, що впливають на процес розвитку соціально-економічних систем. Серед досліджень, на які спирається автор, можна виділити праці таких науковців, як М. Афанасьєв, В. Рогожин,

В. Рудика [1], Х. Баш [2], О. Беляєв, А. Бебело [3], І. Богатирьов [4], В. Базидевич [5], В. Семененко, Д. Коваленко [6], С. Мочерний, М. Довбенко [7], Ю. Погорелов [8], А. Сірко [9] та ін.

Щодо розвитку національної економіки, то окремі аспекти його оцінки є предметом аналізу в працях таких науковців, як Гринів Л.С., Кічурчак М.В. [10], Данилишин Б., Чижова В. [11], Єрохін С.А. [12].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на досить значні доробки за вказаним напрямком, потребує подальшого дослідження та практичної апробації на прикладі національної економіки методичний підхід до оцінки розвитку соціально-економічної системи та мінливості її зовнішнього середовища. Зокрема, огляд наукової літератури засвідчив необхідність виявлення взаємозв'язку між оцінкою розвитку соціально-економічної системи та зовнішнім середовищем з урахуванням його мінливості.

Мета роботи. Метою даного дослідження є апробація методичного підходу до оцінки розвитку соціально-економічної системи та мінливості її зовнішнього середовища на прикладі національної економіки України.

Викладення основного матеріалу дослідження.

Оцінка розвитку соціально-економічних систем є проблемою комплексного характеру, яка вимагає застосування різних методів та комбінування їх елементів. Всі їх поєднує методичний підхід до оцінки розвитку, який передбачає: по-перше, вибір індикаторів за складовими розвитку соціально-економічної системи; по-друге, збір даних по показниках за обраними індикаторами; по-третє, нормування показників за індикаторами соціального, економічного та екологічного розвитку; по-четверте, визначення коефіцієнтів вагомості складових розвитку; по-п'яте, розрахунок узагальнюючих показників соціального, економічного та екологічного розвитку; по-шосте, розрахунок інтегрального показника розвитку та визначення рівня розвитку; по-сьоме, оцінка динаміки інтегрального показника розвитку соціально-економічної системи та визначення характеру розвитку; по-восьме, розрахунок коефіцієнта варіації інтегрального показника розвитку та визначення стійкості соціально-економічної системи. Крім того, пропонується визначити мінливість зовнішнього середовища системи та встановити взаємозв'язок між нею та рівнем розвитку. При цьому, апробацію запропонованого

методичного підходу вирішено провести на прикладі національної економіки.

Щодо розробки системи показників, що мають використовуватися для оцінки розвитку, то вона має здійснюватись з дотриманням певних вимог, а саме: оцінка має проводитись на основі загальноприйнятого принципу побудови показників, відображаючи кількісно складові розвитку соціально-економічної системи; сформована система показників оцінки розвитку повинна забезпечувати порівнянність розвитку соціально-економічних систем різних рівнів ієрархії.

Для того, щоб визначити показники, що можуть використовуватися для оцінки розвитку соціально-економічної системи макrorівня було проаналізовано статистичні матеріали Державної служби статистики та сформовано перелік показників, за якими традиційно оцінюється соціально-економічний розвиток України.

Запропоновано всі показники розподілити за індикаторами оцінки розвитку соціально-економічної системи. Економічний розвиток соціально-економічної системи запропоновано оцінювати з використанням індикаторів, що характеризують результати функціонування, динаміку цін, інвестиційну діяльність, зовнішньоекономічну діяльність, рівень доходів, інноваційну діяльність. Соціальний розвиток пропонується оцінювати з використанням індикаторів, що характеризують стан зайнятості, стан виплати заробітної плати, стан житлового фонду, стан ринку праці, освітній рівень, криміногенну ситуацію, демографічну ситуацію, охорону праці, охорону здоров'я, соціальне забезпечення. Екологічний розвиток запропоновано оцінювати з використанням індикаторів, що характеризують поводження з відходами та фінансування природоохоронних заходів.

На першій стадії відбору показників оцінки соціально-економічних систем відбувається формування початкового переліку показників. На другій стадії відбору, перш за все, досліджується доступність показників оцінки розвитку соціально-економічних систем та внесення коректив до переліку показників. При цьому, нами досліджено основні джерела інформації, використовуючи які можна отримати дані, необхідні для оцінки розвитку соціально-економічної системи різних рівнів.

Доступність показників визначається за номінальною шкалою:

0 балів – в наявних джерелах інформації відсутні дані про значення показника або дані, що дають можливість розрахувати його рівень;

0,5 балів – в наявних джерелах інформації відсутні дані про значення показника, але містяться дані, що дають можливість розрахувати його рівень;

1 бал – в наявних джерелах інформації містяться дані про значення показника.

За умови, якщо в наявних джерелах інформації відсутні дані про значення показника або дані, що дають можливість розрахувати його рівень, то розглядається можливість створення відповідної звітності, в якій буде міститися така інформація.

Крім того, на цій стадії створюється експертна група для відбору показників. Експерти оцінюють важливість показників оцінки розвитку соціально-економічної системи за 5 бальною шкалою, згідно якої:

0 балів – даний показник не є важливим для оцінки розвитку соціально-економічної системи;

1 бал – важливість показника є дуже низькою;

2 бал – важливість показника є низькою;

3 бал – важливість показника є середньою;

4 бал – важливість показника є високою;

5 балів – важливість показника є дуже високою.

На основі оцінок експертів будується матриця попарних порівнянь, за даними якої відбувається розрахунок відносної важливості показників оцінки.

Крім того, відбувається збір даних за показниками початкового переліку показників. За даними розраховуються коефіцієнти парної кореляції, які характеризують взаємозв'язки між показниками. Якщо кореляція є тісною, то між двома показниками обирається той, який має вищий рівень відносної важливості.

На основі проведеного експертного опитування було сформовано остаточний перелік показників оцінки розвитку соціально-економічних систем. Для соціально-економічної системи макрорівня (національної економіки України) такі показники за критеріями оцінки наведені в таблиці 1.

Також, послідовність початкового етапу оцінки передбачає уточнення результатів попереднього оцінювання показників, в ході якого

корегуються показники відносної важливості показників оцінки розвитку соціально-економічної системи та розраховуються коефіцієнти вагомості.

В ході оцінки у зв'язку з необхідністю забезпечити співставлення між соціально-економічною системою першого рівня (макрорівня), якою є національне господарство України, та надсистемою, в якості якої ми вбачаємо за доцільне розглядати країни Євросоюзу, всі вартісні показники оцінки розвитку були конвертовані у європейську валюту.

Таблиця 1 – Остаточний перелік показників оцінки розвитку соціально-економічної системи макрорівня (національної економіки)

Індикатори	Кількісні показники	Якісні показники
Економічна складова		
Результати функціонування	ВВП	ВВП на одну особу
Інвестиційна діяльність	Капітальні інвестиції	Питомі капітальні інвестиції
Зовнішньоекономічна діяльність	Чистий експорт товарів та послуг	Чистий експорт товарів та послуг на одну особу
Доходи	Фонд оплати праці працівників національної економіки	Середньорічна зарплата одного працівника
Інноваційна діяльність	Загальна сума витрат на інноваційну діяльність	Питомі витрати на інноваційну діяльність
Соціальна складова		
Стан ринку праці	Зайняте населення	Рівень зайнятості
Стан освіти	Витрати на освіту	Витрати на освіту на одну особу
Демографічна ситуація	Приріст населення	Коефіцієнт приросту
Охорона праці	Кількість нещасних випадках на виробництві	Кількість нещасних випадків на 1000 працівників
Охорона здоров'я	Кількість осіб, що мають тривалі проблеми зі здоров'ям	Частка осіб, що мають тривалі проблеми зі здоров'ям
Екологічна складова		
Фінансування природоохоронних заходів	Витрати на охорону довкілля	Витрати на охорону довкілля на одну особу

Джерело: складено автором

На основі інформації Державної служби статистики України було розраховано значення узагальнюючих показників розвитку соціально-економічної системи 1 рівня (національної економіки України) за 2005-2016 роки.

Таблиця 2 – Значення узагальнюючих показників розвитку національної економіки

	Узагальнюючий показник економічного розвитку СЕС 1 рівня	Узагальнюючий показник соціального розвитку СЕС 1 рівня	Узагальнюючий показник екологічного розвитку СЕС 1 рівня
2005	0,076	0,145	0,614
2006	0,077	0,168	0,507
2007	0,077	0,175	0,300
2008	0,046	0,199	0,271
2009	0,072	0,220	0,192
2010	0,068	0,199	0,227
2011	0,072	0,218	0,393
2012	0,083	0,258	0,438
2013	0,092	0,260	0,423
2014	0,109	0,285	0,343
2015	0,095	0,274	0,230
2016	0,077	0,270	0,102

Джерело: розраховано автором за даними [13]

На основі узагальнюючих показників розвитку національної економіки розраховано інтегральний показник розвитку національної економіки. При цьому було враховано коефіцієнти вагомості, розраховані на основі матриці відносних переваг, наведених в таблиці 3.

Таблиця 3 – Матриця відносних переваг та розрахунок коефіцієнтів вагомості

Складова	Економічна	Соціальна	Екологічна	Сумарно	Вагомість
Економічна	1	0,967	1,134	3,101	0,343
Соціальна	1,034	1	1,173	3,207	0,355
Екологічна	0,882	0,852	1	2,734	0,302
Разом				9,043	1

Джерело: розроблено автором

Як видно з даних таблиці, коефіцієнти вагомості складових розвитку є досить близькими, що повною мірою відповідає принципам забезпечення збалансованого розвитку.

Було розраховано інтегральний показник розвитку соціально-економічної системи 1 рівня, а також визначено характер розвитку, що знайшло відображення в таблиці 4.

Як видно з даних таблиці, інтегральний показник розвитку дає змогу говорити про низький та критично низький рівень розвитку.

Аналогічна оцінка була проведена для надсистеми – країн Євросоюзу. Оцінка свідчить, що рівень розвитку надсистеми є високим, а характер розвитку може вважатися прогресивним.

Таблиця 4 – Рівень та характер розвитку СЕС 1 рівня (національної економіки України)

	Інтегральний показник розвитку	Рівень розвитку	Індекс зміни інтегрального показника	Характер розвитку
2005	0,263	низький	-	-
2006	0,240	низький	0,910	Регресивний
2007	0,179	критично низький	0,747	Регресивний
2008	0,168	критично низький	0,940	Регресивний
2009	0,160	критично низький	0,953	Регресивний
2010	0,162	критично низький	1,015	Прогресивний
2011	0,221	низький	1,357	Прогресивний
2012	0,253	низький	1,143	Прогресивний
2013	0,252	низький	0,996	Регресивний
2014	0,242	низький	0,962	Регресивний
2015	0,200	низький	0,824	Регресивний
2016	0,153	критично низький	0,767	Регресивний

Джерело: розроблено автором

Було оцінено також стійкість розвитку СЕС 1 рівня та мінливість її середовища. результати такої оцінки наведено в таблиці 5.

Таблиця 5 – Стійкість розвитку СЕС 1 рівня та мінливість її середовища

Рік	Стійкість СЕС 1 рівня		Мінливість зовнішнього середовища	
	Значення показника	Інтерпретація	Значення показника	Інтерпретація
2009	0,457	відносно нестійкий	0,100	низький ступінь мінливості
2010	0,362	відносно нестійкий	0,050	низький ступінь мінливості
2011	0,279	відносно стійкий	0,023	надзвичайно низький ступінь мінливості
2012	0,431	абсолютно нестійкий	0,028	надзвичайно низький ступінь мінливості
2013	0,436	абсолютно нестійкий	0,036	надзвичайно низький ступінь мінливості
2014	0,332	відносно нестійкий	0,063	низький ступінь мінливості
2015	0,196	відносно стійкий	0,081	низький ступінь мінливості
2016	0,393	відносно нестійкий	0,089	низький ступінь мінливості

Джерело: розроблено автором

Як видно з даних таблиці, більшість років досліджуваного періоду характеризуються відносно та абсолютно нестійким розвитком. Водночас, ступінь мінливості зовнішнього середовища є низьким або надзвичайно низьким.

Крім розрахунку показників, що характеризують розвиток соціально-економічної системи та мінливість її середовища, було

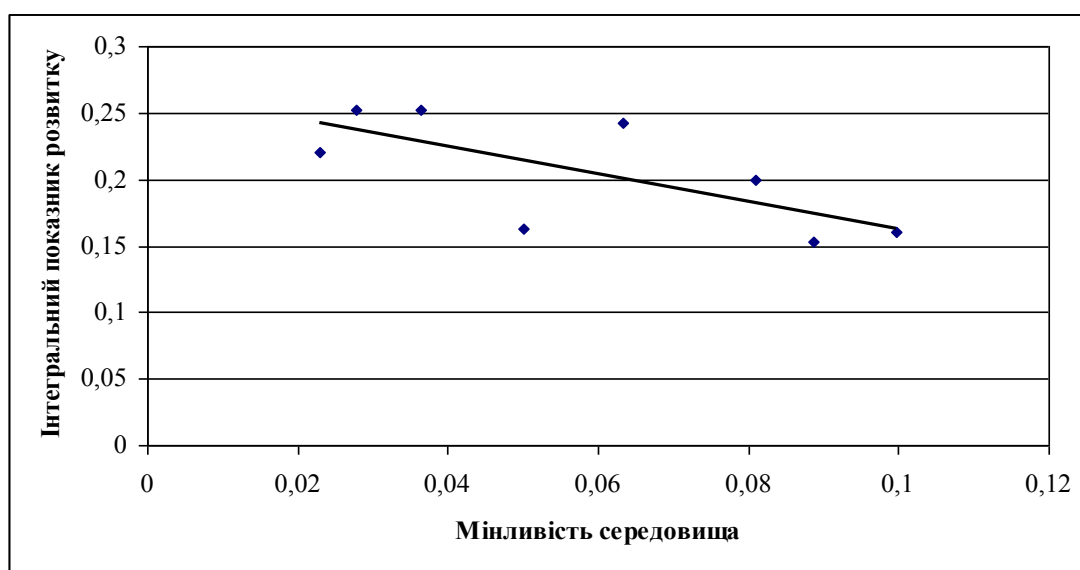
досліджено вплив мінливості зовнішнього середовища на інтегральний показник розвитку соціально-економічної системи. Перш за все, було побудовано кореляційне поле залежності між цими показниками (рисунок 1).

З рисунку випливає, що найбільш прийнятним видом залежності є лінійна модель.

Побудована функція моделі має наступний вигляд:

$$X_{SEE} = -1,027 \cdot M + 0,266, \quad (1)$$

де X_{SEE} - інтегральний показник розвитку соціально-економічної системи 1 рівня (національної економіки);

*Рис. 1. Кореляційне поле залежності інтегрального розвитку СЕС 1 рівня та мінливості її зовнішнього середовища
Джерело: побудовано автором*

M - мінливість зовнішнього середовища соціально-економічної системи 1 рівня (національної економіки).

Модель було перевірено на адекватність та достовірність та виявлено, що її можна застосовувати для діагностики розвитку та його прогнозування. Коефіцієнт еластичності матиме вигляд:

$$K_{el} = -\frac{1,027M}{0,266 - 1,026M}. \quad (2)$$

У 2016 році значення коефіцієнта еластичності складає -0,52. Це означає, що зміна мінливості зовнішнього середовища на 1% призведе до зворотної зміни інтегрального показника розвитку на 0,52%.

Висновки. Таким чином, нами було проведено оцінку розвитку національної економіки як складної соціально-економічної системи, а також встановлено взаємозв'язок між рівнем розвитку національної

економіки України та мінливістю зовнішнього середовища. Встановлено, що рівень розвитку національної економіки досить тісно пов'язаний з рівнем мінливості його зовнішнього середовища. Встановлений взаємозв'язок варто обов'язково враховувати в ході прогнозування розвитку національної економіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Афанасьев Н.В. Управление развитием предприятия / Н.В. Афанасьев, В.Д. Рогожин, В.И. Рудыка. – Х.: «ИНЖЭК», 2003. – 184 с.
2. Баш Х. Модель Национальной Экономии – новая экономическая система / Хайдар Баш. – Казань : Идел-пресс, 2011. – 160 с.
3. Беляев О. О. Політична економія : навч. посіб. / О. О. Беляев, А. С. Бебело. – К. : КНЕУ, 2001. – 328 с.
4. Богатирьев І.О. Управління розвитком підприємства (за матеріалами малих підприємств меблевої промисловості України): автореф. дис. канд. екон. наук: спец. 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами» / І.О. Богатирьев. Європейський ун-т фінансів, інформаційних систем, менеджменту і бізнесу. – К., 2004. – 24 с
5. Економічна теорія : Політекономія : підручник [Електронний ресурс] / за ред. В. Д. Базилевича // Знання-Прес. – 2008. – Режим доступу до ресурсу: http://pidruchniki.com/1246122039915/politekonomiya/ekonomichna_sistema_sutnist_tsili_osnovni_strukturni_elementi_tipi_ekonomichnih_sistem.
6. Економічна теорія. Політекономія : навч. посіб. / за заг. ред. В. М. Семененка, Д. І. Коваленка. – К. : ЦУЛ, 2010. – 360 с.
7. Мочерний С. В. Економічна теорія [Електронний ресурс] / С. В. Мочерний, М. В. Довбенко. – К. : Академія, 2004. – 856 с. – Режим доступу : <http://westudents.com.ua/knigi/118-ekonomichna-teorya-mocherniy-sv.html>.
8. Погорелов Ю.С. Развитие предприятия: понятия та виды // Культура народов Причерноморья.– 2006.– №88. – С. 75–81.
9. Сірко А. В. Економічна теорія. Політекономія : навч. посіб. / А. В. Сірко. – К. : ЦУЛ, 2014. – 416 с.
10. Гринів Л.С., Кічурчак М.В. Національна економіка: навч. посібник. – Львів: «Магнолія 2006», 2008. – 464с.
11. Данилишин Б., Чижова В. Науково-інноваційне забезпечення сталого економічного розвитку України // Економіка України. – 2004. - №3. – С. 4-11.
12. Єрохін С.А. Структурна трансформація національної економіки: Теор.- метод. аспект. – К.: Світ знань, 2002.- 526 с.
13. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
14. Eurostat [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ec.europa.eu/eurostat/>.

УДК 339.9.012

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ

DOI 10.30838/ P.ES.2224.290818.117.214

**Скрипник Н. Є., к.е.н
Куличенко О. Г.***Дніпровський національний університет імені О.Гончара*

Стаття присвячена дослідженню сучасних інноваційних процесів в Україні. В статті розкрито передумови розвитку інноваційного потенціалу, здійснена оцінка сучасного стану інноваційної діяльності в країні. Виконано аналіз тенденцій та стану розвитку українських інновацій. Розглянуто проблеми, які гальмують розвиток інноваційного потенціалу в Україні. При вирішенні поставлених завдань використовувалися методи економічного аналізу та синтезу, побудови графіків та діаграм, порівняльний аналіз тощо. На даному етапі розвитку України інноваційний потенціал стає все більш важливішим як для самої країни та і для її місця у світі розвинутих технологій. встановлено, що в сучасному світі ефективність інноваційної сфери країни є основоположним елементом для забезпечення конкурентоспроможності її економіки. Визначено, якщо Україна зможе правильно користуватись інноваційними механізмами розвитку, то зможе рухатись вперед і досягти рівня розвинутих країн. Для пошкваллення інноваційних процесів в Україні потрібна зпланована та обдумана інноваційна політика країни, здійснення якої зформувало б доцільні правові та соціально-економічні передумови для результативної роботи науково-дослідних робіт. В ході дослідження зроблено висновок, що на сучасному етапі розвитку в Україні простежується тенденція сповільнення інноваційних процесів. В останні роки в Україні на затримку інноваційної діяльності дуже сильно впливає негативна динаміка конфігураційних перетворень у виробництві та зменшення частки інноваційної продукції у загальному розмірі промисловості країни.

Ключові слова: інноваційний потенціал, міжнародне науково-технічне співробітництво, конкурентоспроможність, високотехнологічне виробництво, інноваційна діяльність, інноваційна модель розвитку, розвиток технологій, інтелектуальна діяльність, інноваційна інфраструктура, науково-технічний прогрес

UDC 339.9.012

FORMATION AND DEVELOPMENT OF INNOVATIVE POTENTIAL OF UKRAINE

DOI 10.30838/ P.ES.2224.290818.117.214

**Skripnik N., PhD in Economics
Kulychenko O.***Dnipro National University named after O. Gonchar*

The article is devoted to the research of modern innovation processes in Ukraine. The article describes the preconditions of the development of innovation potential, the estimation of the current state of investment activity in the country. The analysis of tendencies and the state of development of Ukrainian innovations is carried out. Problems that hinder the development of innovation potential in Ukraine are considered. In the course of the elimination of the constant extermination, the methods of exoemotional synthesis and synthesis, as well as the analogy of the analogues, were used. At this stage of development of Ukraine, the innovative potential is becoming more and more important both for the country itself and for its place in the world of developed techno-logical. It has been established that in the modern world, the efficiency of the innovative sphere of the country is an essential element for ensuring the competitiveness of its economy. It is determined if Ukraine can correctly use the innovational mechanisms of development, it will be able to move forward and reach the level of developed countries. In order to revive innovation processes in Ukraine, a planned and deliberate innovation policy of the country is needed, the implementation of which would form the appropriate legal and socio-economical preconditions for the effective work of the research and development activities. It has been concluded that at the present stage of development in Ukraine there is a tendency of slowdown of innovative processes. In the recent times the negative dynamics of the configuration changes in production and the reduction of the share of non-innovative production in the overall size of the country's business is very much affected by the delay in the innovation activity.

Keywords: innovative potential, international scientific and technical cooperation, competitiveness, high-tech production, innovative activity, innovative model of development, technology development, intellectual activity, innovation infrastructure, scientific and technological progress.

Актуальність проблеми. Основною стратегічною метою соціально-економічного росту України є становлення її як країни високих технологій, що значить задоволення вітчизняними конкурентоспроможними високотехнологічними продуктами попиту внутрішнього ринку та входження України у всесвітнє господарство. В даний час, за новітніх реалій аграрного життя та світових економічних відносин, коли еталоном результативного піднесення стала якість та швидкість входження оновлених інформаційно-технологічних систем та управлінських теорій, аналіз інноваційного потенціалу України стає дуже назрілим, адже стала вкрай необхідною потреба змінити саме підходи до інноваційної політики, та навіть до визначення інновації як класу.

Актуальною являється потреба встановлення не принципової необхідності інновацій в Україні, а те, чому вагома та зрозуміла ідея не втілюється у життя, а також те, що саме з інтернаціонального досвіду

ведення інноваційної політики треба вибирати за приклад при регулюванні.

Аналіз останніх наукових досліджень. Дану роботу присвячено задля вивчення проблем становлення та розвитку інноваційного потенціалу та його перспектив для України. Проблематикою розвитку інноваційного потенціалу займалися такі вітчизняні та зарубіжні науковці: П.Завлін, І. Ансофф, В. Горшкова, О. Дація, Р.Солоу, Е.Кретовоа, М.Портер, В. Яковенко та інші. Однак визначенню перспектив розвитку інноваційного потенціалу, а також розробці інших науково-практичних рекомендацій, орієнтованих на державну підтримку нововведень цієї галузі, приділяється недостатня увага.

Мета статті: Визначити сутність поняття «інноваційний потенціал», оцінити рівень розвитку інноваційного потенціалу в Україні, виявити тенденції, що склалися в цій сфері та виявити перспективні напрямки розвитку на найближчу перспективу. Також у вияві специфіки розвитку інновацій в умовах сучасної економіки України. Задля досягнення цієї мети необхідно розв'язати такі завдання:

- виявити тенденцій та бар'єри на шляху процесу виникнення ринку інновацій в Україні;
- виявити головні переваги та недоліки, яких надають економіці інновації;
- визначити головні напрями державного регулювання інноваційної сфери.

Виклад основного матеріалу дослідження. Якщо не враховувати те, що інноваційна практика проводиться вже багато тисяч років, об'єктом особливого наукового аналізу інновації стали лише в ХХ ст. До кінця ХХ в. стало безсумнівним, що індустріальна країна стає минулим, на зміну їй іде зовсім нова – постіндустріальна. Початком інноваційного шляху розвитку економіки є поняття «інновація» [1].

Інноваційний потенціал – це комплекс існуючих в країні науково-виробничих, технологічних та інтелектуальних засобів з відповідним їх інфраструктурним забезпеченням, що можуть створювати новітні знання та результативний механізм їх комерційного використання.

Нинішній інноваційний потенціал країни структурувався протягом ХХ ст., тоді, коли у світі розгорталась науково-технічна революція [2;3]. Функції, що виконують інновації для розвинення економіки України та соціуму багаточисельні, немає змоги огорнути всю область їх

діяльності. Інновації допомагають економічно розвивати державу в довгому часовому періоді. Інновації зайняли передній план, ще в часи індустріального суспільства. До початку доби після індустріального і інформаційного суспільства інновації стабільно займають місце центрального основоположника економічного росту всіх країн світу [4]. Вони мають вплив на всі сторони життєдіяльності людей, а також на економічну її складову. Інновації мають вплив на створення нових сфер економіки.

Процес піднесення інноваційних технологій допомагає вийти на інтернаціональні ринки новим продуктам, товарам та послугам, появі програм та проектів, головною характерною рисою постіндустріального суспільства стали знання. В даний час жвавого розвитку інноваційної промисловості, продукти інноваційної діяльності мають першочерговий характер, адже інновації являють собою певні конкурентні переваги на всесвітньому ринку між державами[5]. Інновації мають максимально вагоме значення для зміни традиційного шляху розвитку на траєкторію постійного економічного зростання. Надамо оцінку існуючого інноваційного потенціалу України.

Коли у 1991 році Україна прийняла Закон «Про основи державної політики у сфері науки і науково-технічної політики», тоді вона на законодавчому рівні закріпила курс на науково-технологічне оновлення економіки. Вибір інноваційної моделі вдосконалення економіки найближчим часом було внесено конкретику в численних законодавчих документах. Не дивлячись на це, сьогодні в Україні дуже малий вплив держави на інноваційні процеси в економіці, майже не стимулюються інвестиції в наукові експерименти та розробки, продовжується регрес наукового потенціалу, що можна побачити нижче[6].

Україна зробила певні кроки для того щоб посилити стимулювання свого інноваційного потенціалу, як описано у Стратегії інноваційного розвитку України, що була прийнята у 2009 році. Її доповнюють Концепція реформування державної політики в інноваційній сфері на період до 2014 року, та багато політичних ініціатив, що визначили стратегічні секторальні та регіональні пріоритети інноваційного розвитку [7].

Упродовж 2017 р. наукові дослідження та розробки (НДР) в Україні реалізовували 963 організації, 45,8% з них належать до державного сектору економіки, 39,0% – підприємницького, 15,2% – вищої освіти. На

підприємствах та в організаціях, що здійснювали НДР, кількість тих хто виконував ці роботи на кінець 2017 р. становила 94,3 тис. осіб, з них 63,0% – дослідники, 9,7% – техніки, 27,3% – допоміжний персонал. У табл. 1 можна побачити динаміку кількості працівників, які були задіяні у виконанні НДР у 2013-17 рр.

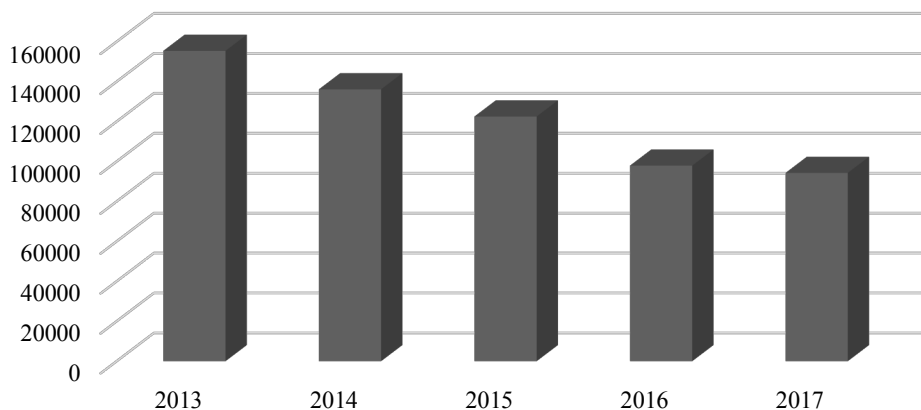
Таблиця 1 – Кількість працівників, задіяних у виконанні НДР за категоріями.

Роки	Кількість працівників в - усього	У тому числі				
		з них мають науковий ступінь		дослідник и	технік и	допоміжний персонал
		доктора наук	доктора філософії (кандидата наук)			
2013	155386	11155	41196	115806	14209	25371
2014	136123	9983	37082	101440	12299	22384
2015	122504	9571	32849	90249	11178	21077
2016	97912	7091	20208	63694	10000	24218
2017	94274	6942	19219	59392	9144	25738

Джерело [8]

В Україні було максимальне мінімізація чисельності наукових кадрів серед країн Центральної і Східної. Це можна побачити, проаналізувавши дані з табл. 1. та з рис. 1.

Кількість працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок

Рисунок 1. – Динаміка зміни кількості працівників, що задіяні у виконанні наукових досліджень та розробок у 2013-17 рр.

Джерело [8]

Інноваційні процеси в Україні можна окреслити як нестабільні та позбавлені чітких довгострокових стимулів. Суттєвим бар'єром для введення інновацій в Україні за роки незалежності є вагомі втрати науково-технічного потенціалу (табл. 1.). Політика «виживання» наукової

сфери без здійснення системних заходів щодо її пристосування до ринкових вимог, незатребуваність її вітчизняною економікою привели до негативних результатів.

Ці перетворення набувають особливо негативного характеру в порівнянні зі зростанням чисельності держуправлінців, силових структур, служителів культів та затрат на їх утримання.

У 2017 р. частка виконавців НДР у загальній кількості зайнятого населення становила 0,58%, у тому числі дослідників – 0,37%. За даними Євростату, у 2015р. найбільшою ця частка була у Фінляндії (3,21% і 2,35%), Австрії (3,10% і 1,92%) та Швеції (2,97% і 2,33%); найменшою – у Румунії (0,53% і 0,33%), Кіпрі (0,83% і 0,61%), Польщі (1,0% і 0,75%) та Болгарії (1,0% і 0,65%).

Питома вага докторів наук і докторів філософії (кандидатів наук) серед виконавців НДР становила 27,7%, серед дослідників – 43,8%.

Розподіл загального обсягу витрат на виконання наукових досліджень і розробок за джерелами фінансування подано у табл. 2.

Таблиця 2 – Джерела фінансування внутрішніх витрат на виконання наукових досліджень і розробок(тис. грн)

	2014	2015	2016	2017
Усього	10320327,9	11001889,5	11530697,5	13379292,4
кошти бюджету	4088390,6	3992167,8	3910777,9	4896372,4
з них державного бюджету	4021539,9	3915356,4	3700856,5	4740059,9
власні кошти	1927807,3	2783319,2	1146032,5	1340848,1
кошти організацій державного сектору	302395,4	281614,6	361549,5	718655,6
кошти організацій підприємницького сектору	1842145,4	1713368,4	3369509,9	3007748,7
кошти організацій сектору вищої освіти	5006,5	3702,8	7374,7	8860,1
кошти приватних некомерційних організацій	2887,9	141,7	2797,4	2838,2
кошти іноземних джерел	2043013,1	2077566,1	2550345,8	3262844,1
кошти інших джерел	108681,7	150008,9	182309,8	141125,2

Джерело [8]

У 2017р. загальний обсяг витрат на виконання НДР особистими силами організацій був 13379,3 млн.грн, у тому числі витрати на оплату праці – 7152,9 млн.грн, інші поточні витрати – 5444,6 млн.грн,

капітальні витрати – 781,8 млн.грн, з них витрати на придбання обладнання – 659,1 млн.грн.

Розподіл загального обсягу витрат на здійснення наукових досліджень та розробок за джерелами фінансування у 2017 році зображено на рис. 2.

Рисунок 2. – Розподіл загального обсягу витрат на дослідження у 2017 році, %
Джерело [8]

Питома вага сукупного обсягу витрат у ВВП становила 0,45%, в тому числі за рахунок коштів державного бюджету – 0,16%. За даними 2016р., частина обсягу затрат на НДР у ВВП країн ЄС-28 у середньому мала значення 2,03%. Більшою за середню частка витрат на дослідження та розробки була у Швеції – 3,25%, Австрії – 3,09%, Німеччині – 2,94%, Данії – 2,87%, Фінляндії – 2,75%, Бельгії – 2,49%, Франції – 2,25%; меншою – у Македонії, Латвії, Румунії, Кіпрі та Мальті (від 0,43% до 0,61%).

У 2017 р. 21,9% сукупного обсягу витрат були направлені на виконання провідних досліджень в області науки, які на 92,4% фінансовано за рахунок коштів держбюджету. Частка витраченого на виконання прикладних досліджень в облвсті науки становила 23,6%, які на 51,5% фінансувалися за рахунок коштів держбюджету та 27,6% – за рахунок фінансів організацій підприємницького сектору. На реалізацію науково-технічних розробок спрямовано 54,5% загального обсягу

коштів, які на 40,3% профінансовані іноземними фірмами, 28,7% – організаціями підприємницького сектору та 14,3% – за рахунок власних грошей. Близько половини обсягу витрат, направлених на виконання фундаментальних наукових розробок, припадає на галузь природничих наук, 25,5% – технічних, 9,4% – сільськогосподарських. На виконання прикладних наукових досліджень направлено 44,3% витрат галузі технічних наук, 20,4% – природничих, 12,3% – сільськогосподарських. Більша частка (87,7%) затрат на виконання науково-технічних розробок припадає на галузь технічних наук [8].

В даний час формуються більш сучасний погляд на фактори соціально-економічного росту у світовому господарстві. Взагалі, якщо брати у приклад рохвинені країни, можна побачити, що стійкий економічний ріст базується на високому рівні інноваційної сфери і використанні знань та інновацій як одних із основних економічних ресурсів. Тільки інноваційна діяльність підприємств може дати змогу забезпечувати їх конкурентоспроможність як на внутрішньому ринку так і на зовнішньому. До великого жалу, інноваційні процеси в Україні ємінливими та вони не мають певних тривалих заохочень щодо інноваційної діяльності. Її становище в Україні сучасні науковці характеризують як кризове, воно не відповідає тому рівню інноваційних процесів у країнах, що визначили для себе цей напрямок розвитку як пріоритетне завдання.

Теперішній стан економіки України характеризується не тільки удосконаленням ринкових відносин, але й розвитком самого виробництва в умовах мінімальних витрат матеріальних ресурсів. Вхідження країни до світових економічних просторів з більшим ступенем суперництва стала основою переходу від екстенсивної моделі вітчизняної економіки до інноваційної моделі розвитку виробництва[9].

За цих умов головними факторами, які забезпечують розвиток промислового виробництва, є жваве здійснення у виробництві досягнень науково-технічного прогресу, збільшення конкурентоспроможності товарів та невинна модернізація системи керування виробництвом, яке гарантує найбільш дієвий спосіб застосування людських, матеріальних та виробничих ресурсів.

Основною рушійною силою розвитку інновацій в Україні можна вважати глобалізацію науково-технічного прогресу, вона являє собою

причину загрози інноваційній безпеці у країні та, в той же час, формує підґрунтя для всесвітньої науково-технічної кооперації. За таких умов Україна має поставити собі за мету результативне застосування науково-технологічного потенціалу, який включає: наукоємне машинобудування; мікроелектроніка; нанотехнології; інформаційно-телекомунікаційні інновації; новітні хімічні технології, виробництво модернізованих матеріалів і ін.

На теперішній час Україні властива висококонцентраційна будова формування інновацій, коли переважають декілька основних центрів науково-дослідних робіт: Київ, Харків, Дніпропетровськ і до 2014 р. був Донецьк. Роль звичних ядер інноваційної діяльності батьківщини стає меншою, що сильно відображається на обласних центрах і містах.

Для пошвидшення інноваційних процесів в Україні потрібна зпланована та обдуманна інноваційна політика країни, здійснення якої зформувало б доцільні правові та соціально-економічні передумови для результативної роботи науково-дослідних робіт. Фундаментом для зваженого та активного розвитку сучасних течій прикладної та основоположної науки вже була покладена знаменитими науковцями вже багато років тому [10].

Фінансування також дуже сильно впливає на активізацію і нормальне функціонування інноваційної діяльності. Для її розвитку потрібні інвестиції – це вкладання фінансів у різноманітні проекти, що пов'язані з інноваціями та соціально-економічні програми

Висновки. Результати проведеного дослідження вказують на те, що на сучасному етапі розвитку в Україні простежується тенденція сповільнення інноваційних процесів. В останні роки в Україні на затримку інноваційної діяльності дуже сильно впливає негативна динаміка конфігураційних перетворень у виробництві та зменшення частки інноваційної продукції у загальному розмірі промисловості країни. Значною мірою впливає також високий ступінь інфляції та загальний спад виробництва. Україна сильно знизила свою зовнішньоекономічну активність, що потужно відобразилось на імпортозалежності країни від товарів науково-технічної сфери. Інноваційні процеси також гальмуються тому, що майже немає попиту на наукових працівників, а вони в свою чергу не втрачаючи часу мігрують за кордон.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Руководство Осло. Рекомендации по сбору и анализу данных по инновациям. Третье издание / ОЭСР ; Евростат ; пер. с англ., изд. второе исправленное. – М., 2010. – С. 31.
2. Закон України «Про інноваційну діяльність» від 04.07.2002 р. № 40-IV [Електронний ресурс]. – Доступний з : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/40-15/card6>
3. Бездудний Ф.Ф. Сущность понятия инноваций и его классификация. «Инновации» № 2–3(13) / Бездудний Ф.Ф., Смирнова Г. А., Нечаева О. Д., 2016. – 124 с.
4. Авсянников Н. М. Інноваційний менеджмент: навч. посібник. М. : РУДН, – 2011.
5. Инновационный менеджмент. Фатхутдинов Р.А. 6-е изд., испр. и доп. - СПб.: 2011. — 448 с.
6. Інноваційна Україна 2020 : національна доповідь / за заг. ред.В. М. Гейця та ін. ; НАН України. – К., 2015. – 336 с.
7. Основи економічної теорії / С. В. Мочерний, С. А. Єрохін, Л. О. Каніщенко та ін. / за ред. С. В. Мочерного. – К.: ВЦ «Академія», 1997. – 464 с.
8. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
9. Алексеева М. Б. Анализ инновационной деятельности : учебник и практикум для бакалавриата и магистратуры / М. Б. Алексеева, П. П. Ветренко. – М. : Издательство Юрайт, 2018. – 303 с. – (Серия : Бакалавр и магистр. Академический курс).
10. Писаренко Т. В. Інноваційна діяльність та її вплив на економічний розвиток в Україні : монографія / Т. В. Писаренко, Т. К. Кваша, Г. В. Карлюк, Л. В. Лях. – К. : УкрІНТЕІ, 2015. – 116 с.

УДК 338.432:655.3:633.85(477)

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА СОНЯШНИКУ В УКРАЇНІ

DOI 10.30838/ P.ES.2224.290818.127.215

Чехов С. А., к.е.н.,**Чехова І. В., к.е.н.***Інституту олійних культур Національної академії аграрних наук України,
м. Запоріжжя, Україна*

Стаття присвячена дослідженню сучасного стану процесу виробництва соняшнику в Україні. Динаміка виробництва соняшнику є позитивною. Визначено, що позитивна динаміка забезпечена за рахунок таких факторів: зростанням площ посіву та збільшенням рівня урожайності. Здійснено аналіз структури посівних площ під соняшником в областях України, представлено зміни структури посівів, виділено області-лідери. Здійснено аналіз балансу попиту та пропозиції соняшнику на аграрному ринку. Визначено, що баланс попиту та пропозиції насіння соняшнику досягається за рахунок збільшення виробництва та імпорту, скорочення початкових запасів. Виділено основний напрямок споживання товарного насіння соняшнику – переробка на олію з подальшим експортом олії. Визначено, що резервом збільшення кінцевих залишків соняшнику є стаття «втрати». Рівень рентабельності соняшнику зріс. Розраховано, що зростання рентабельності вирощування соняшнику становило 25,5 %, собівартість виробництва соняшнику зросла на 25–30 %, середня ціна на соняшник зросла у 2,2 рази. Обґрунтовано, що нижча собівартість і найвища ціна роблять культуру соняшник популярною серед суб'єктів аграрного сектору. Деталізовано структура собівартості соняшнику. Наведено основні статті витрат на виробництво цієї культури. Акцентовано увагу на тому, що відбувається процес інтенсифікації виробництва соняшнику. Цей процес здійснюється за рахунок застосування сучасної механізованої техніки, підвищення рівня землеробства, раціонального та економного використання матеріальних ресурсів. Зазначено, що відбулося зростання мінімальних і максимальних цін на соняшник на внутрішньому ринку. Встановлено, що за період дослідження цінові позиції олійних культур змінилися. Соняшник за рівнем ціни зайняв першу позицію.

Ключові слова: виробництво соняшника, ринок олійних культур, обсяг експорту насіння товарного соняшнику, структура витрат, собівартість виробництва, рентабельність, ефективність виробництва, ціна реалізації

УДК 338.432:655.3:633.85(477)

THE ESTIMATION OF THE EFFICIENCY OF SUNFLOWER PRODUCTION IN UKRAINE

DOI 10.30838/ P.ES.2224.290818.127.215

**Chekhov S., PhD in Economics,
Chekhova I., PhD in Economics***Institute of Oilseeds of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine,
Zaporozhye, Ukraine*

The article tests the current state of sunflower production in Ukraine. The dynamics of sunflower production is positive. It is determined that positive dynamics is ensured due to the following factors: growing area of sowing and increasing yield. The analysis of the structure of sown areas under sunflower in the regions of Ukraine is carried out, changes in the structure of crops are presented, and the region-leaders have been identified. The analysis of balance of demand and supply of sunflower in the agrarian market is carried out. It was determined that the demand and supply of sunflower seeds, import, reduction of initial stocks. The basic direction of consumption of sunflower seeds is allocated - processing to the oil with the subsequent export of oil. It is determined that the reserve for increasing sunflower residue is a "loss" article. The level of profitability of sunflower has grown. It was calculated that the growth of the profitability of sunflower growing was 25.5%, the cost of sunflower seed production increased by 25-30%, the average price for sunflower seeds increased by 2.2 times. It is substantiated that the lower cost and the highest price make sunflower culture popular among the subjects of the agrarian sector. The structure of the cost of sunflower is detailed. The main articles of expenses for the production of this crop are given. The attention is paid to the fact that there is a process of intensifying the production of sunflower. This process is carried out through the use of modern mechanized equipment, raising the level of agriculture, rational and economical use of material resources. It was noted that there was a rise in the minimum and maximum prices for sunflower in the domestic market. It was established that during the period of research the price positions of oilseeds changed. Sunflower in the price level took the first position.

Keywords: sunflower production, market of oilseeds, export volume of sunflower seeds, cost structure, production cost, profitability, production efficiency, sales price.

Актуальність. Олійні культури є важливою складовою економіки багатьох країн світу. Позитивна динаміка їх виробництва спостерігається протягом останніх 5 десятиріч, а нарощування обсягів світового виробництва становило 14 разів - з 37 до 530 млн. т. Провідною олійною культурою, обсяги виробництва та експорту якої найвищі в світі, є соя, ріпак займає другу позицію, за ним – соняшник. До нішевих культур на світовій арені належить льон олійний. На сьогоднішній день в світі

вирощується понад 520 млн. т олійних культур, з них 320 млн. т сої, 70 млн. т – ріпаку, 40 млн. т соняшнику, 2,7 млн. т льону олійного. Таке співвідношення обумовлено сформованими напрямками споживання цих культур, застосуванням у харчовому раціоні населення (у вигляді насіння або олії), попитом у галузі тваринництва та переробки. Україна глибоко інтегрована в світовий ринок олійних культур.

Соняшник був і залишається провідною олійною культурою в Україні, займаючи близько 90% у структурі олійних культур. Вирощування соняшнику збільшується щороку і має сталу позитивну тенденцію виробничих і економічних показників. Протягом останніх 10 років сформувалася сприятлива ринкова кон'юнктура на ринку олійних культур для нарощування обсягів виробництва соняшнику, а економічна складова є привабливою для суб'єктів господарювання. Останньою тенденцією, що сформувалася в даному сегменті є нарощування темпів виробництва цієї культури на території західних областей України, що у попередніх періодах не спостерігалось.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням розвитку вітчизняної олійно-жирової галузі присвячені роботи І.Ю. Гусевої [1,2], В.І. Аранчій, І.В. Перетяцько [3], Кузьмінської [4]. Економічні аспекти виробництва олійних культур представлено в наукових публікаціях М.О. Тонюк, С.М. Концеби [5], Шайко О.Г. [6], А. Новосьолова [7], О.В. Сакви [8], І.В. Чехової [9], Потриваєвої Н.В. [10]. Ринок соняшнику проаналізований О. Тартаковським [11], В.К. Пузіком [12], А. Платоновою [13]. Механізм ціноутворення, аналіз цінової кон'юнктури представлено в дослідженнях О.М. Шпичака [14], О.В. Боднар [15]. Констатуючи вагомість одержаних наукових результатів теоретичних і практичних питань функціонування ринку олійних культур, зазначимо, що існують недостатньо досліджені сфери комплексного вивчення та оцінки ефективності виробництва соняшнику.

Мета – висвітлення сучасного стану та надання оцінки ефективності виробництва соняшнику в Україні.

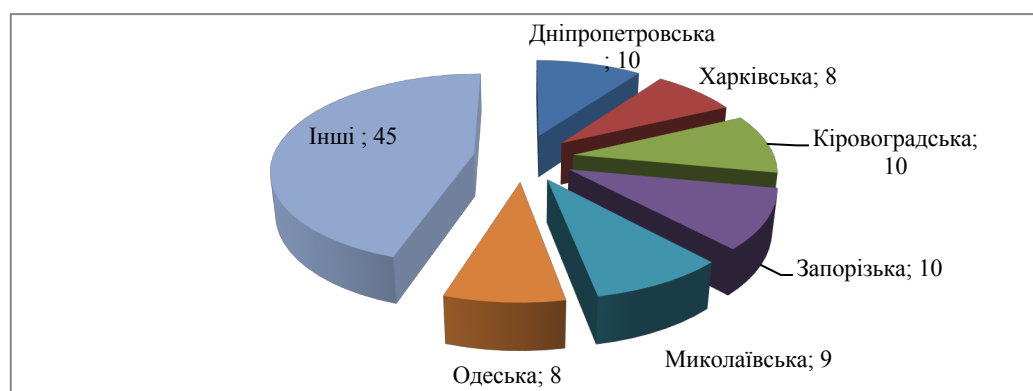
Результати досліджень. Щороку відбувається зростання виробничих показників соняшнику і вони є рекордними, ринок соняшнику є прогнозовано зростаючим. За останні три роки зафіксовано високі темпи зростання виробництва соняшнику з 10,1 до 15 млн. т (+47%). Позитивна динаміка забезпечена, по-перше, зростанням площ

посіву на 1 млн. га, або на 20% (з 5,2 до 6,2 млн. га), по-друге, збільшенням рівня урожайності з 19,4 до 23,9 ц/га (Табл. 1.) Аналіз структури посівних площ під соняшником в розрізі областей показав, що понад 50% всього урожаю 2016 р. забезпечено сільськогосподарськими виробниками Дніпропетровської (10%), Кіровоградської (10%), Запорізької (10%), Миколаївської (9%), Харківської (10%), Одеської (8%) областей (Рис. 1). У порівнянні з 2015 р. наростили частки у загальній структурі площ на 1 п.п. Запорізька, Миколаївська та Одеська обл., значне скорочення посівів соняшнику зафіксоване у Полтавській обл. (-3%). Отже, основне вирощування соняшнику концентрується в зоні Степу України.

Таблиця 1 – Динаміка виробничих показників соняшнику в Україні

Показники	2014	2015	2016	Зміни, %
Соняшник				
Валовий збір, тис. т	10133,8	11181,1	14927	147,3
Площа збирання, тис. га	5212,2	5166,2	6253	120,0
Урожайність, ц/га	19,4	21,6	23,9	123,2

Джерело: розраховано авторами на основі [19]

Рис. 1. Структура посівів соняшнику в розрізі областей України в 2016 р.

Джерело: розроблено авторами на основі [19]

Обсяг пропозиції соняшнику зріс з 11 млн. т. у 2014 р. до 15 млн. т у 2016 р., або на 4 млн. т. Аналіз балансу попиту та пропозиції соняшнику за минулі три роки показав збалансованість попиту та пропозиції соняшнику на ринку за рахунок збільшення виробництва (+38%), обсягів імпорту (+47%) та скорочення початкових запасів (-20%). Резервом збільшення кінцевих залишків соняшнику є стаття «Втрати», яка збільшується щороку та становить 150 тис. т. У напрямках споживання суттєве зростання зафіксовано по статті експорту (у 4,2 рази). Зазначимо, що тенденція до збільшення обсягів експорту насіння товарного

соняшнику намітилася з 2015 р., до цього року експорт щороку скорочувався завдяки дії 10% експортного мита. Цікаво, що темпи виробництва насіння товарного соняшнику дорівнюють темпам його переробки. Ринок соняшнику збалансований (Табл. 2).

Таблиця 1 – Баланс попиту та пропозиції соняшнику в Україні, тис. т.

Показники	2014	2015	2016	Зміни, %
Загальна пропозиція	10926,0	11867,5	15052,3	137,8
Початкові запаси	126,2	94,4	101,9	80,7
Валовий збір	10783,8	11751,1	14927	138,4
Імпорт	16,0	22,0	23,5	146,9
Загальне споживання	10831,6	11776,8	14929,5	137,8
Переробка на олію	10507,7	11435,0	14495,1	138,0
Насіння	26,0	30,5	31	119,2
Втрати	179,3	148,7	150,5	83,9
Експорт	45,5	90,0	191,2	420,2
Інше	73,1	72,6	61,7	84,4
Кінцеві залишки	94,4	90,6	122,8	130,1

Джерело: розроблено авторами на основі [20]

Ефективність виробництва - це економічна категорія, у якій проявляється найважливіша сторона діяльності підприємства - його результативність. Узагальнюючим показником економічної ефективності сільськогосподарського виробництва є рентабельність. Рентабельність розраховується шляхом зіставлення валового доходу або прибутку з витратами. На основі аналізу середнього рівня рентабельності можна визначити, які види продукції забезпечують прибуткову діяльність виробників. Аналіз результативного показника рентабельності олійних культур за 2016 р. показав, що серед основних олійних культур найбільший рівень рентабельності зафіксовано по насінню соняшнику - 62 %, на другій позиції соя – 52%, на третьому – ріпак – 45%. Зазначимо при цьому, що рентабельність рослинництва загалом дорівнює 44,3%. Отже, рентабельність олійних культур перевищує середній показник галузі. Протягом 2014-2016 рр. рівень рентабельності соняшнику демонстрував стабільний тренд до зростання. Зростання рентабельності по соняшнику становило 25,5% - від 36,4% у 2014 р. до 62 % у 2016 р. Собівартість виробництва олійних культур щороку зростає на 25-30%, а собівартість соняшнику зросла на 30% і дорівнює 4,5 тис. грн. за 1 тону. Середня ціна на соняшник зросла у 2,2 рази з 4700 грн/т у 2014 р. до 10550 грн/т у 2016 р. Нижча собівартість при найвищій ціні пояснюють

популярність культури соняшник і щорічне зростання виробничих показників цієї культури (Табл. 2).

Від рівня собівартості залежать економічна ефективність вирощування сільськогосподарських культур, фінансові результати діяльності підприємства, темпи розширеного відтворення, фінансовий стан підприємства. За економічним змістом і видами витрат, що включаються у собівартість продукції, розрізняють виробничу і повну собівартість.

Таблиця 1 – Економічна ефективність виробництва соняшнику в Україні

Показники	2014	2015	2016	Зміни, % (+,-)
Рентабельність, %	36,4	80,5	61,9	25,5
Собівартість, грн/т	3474	3614	4512	130,0
Середня ціна реалізації, грн./т	4700	8375	10550	224,5

Джерело: розроблено авторами на основі [19]

Виробничу собівартість формують витрати, що пов'язані з виробництвом і доробкою продукції. В повну собівартість включають виробничу собівартість та витрати підприємства, пов'язані зі збутом продукції. Завданнями аналізу собівартості продукції є: вивчення структури собівартості; виявлення ресурсів для подальшого зниження собівартості продукції; розроблення заходів по мобілізації резервів економічного витрачання матеріальних, трудових, грошових ресурсів або мінімізації виробничих витрат.

Структуру виробничих витрат аграрних підприємств при виробництві олійних культур формують такі статті витрат:

- Насіння і посадковий матеріал – визначаються за реальними для господарства нормами висіву на 1 га з урахуванням якості, призначення посіву, попередника, технологічних особливостей тощо. Вартість насіння і садивного матеріалу розраховується виходячи з вартості використовуваного насіння і садивного матеріалу власного виробництва та купованого. Частка купованого насіння береться такою, яка фактично складається у господарстві.

- Мінеральні добрива – вартість мінеральних добрив обчислюють за науково обґрунтованими нормами їх внесення при певному рівні врожайності тієї чи іншої культури та цін їх придбання.

- Нафтопродукти – витрати на пально-мастильних матеріалів визначають за цінами їх придбання на умовах франко-господарство та

нормативами використання згідно з прийнятими технологіями виробництва з урахуванням урожайності сільськогосподарських культур.

- Оплата послуг і робіт сторонніх організацій.
- Інші матеріальні витрати – відображаються витрати, що безпосередньо пов'язані з виробництвом певної продукції, а саме: витрати на пусконаладжувальні роботи, платежі за страхування майна, урожаю, а також окремих категорій працівників.

- Прямі витрати на оплату праці – включають заробітну плату за окладами і тарифами, премії і заохочення, компенсаційні виплати працівників, зайнятих безпосередньо на виробництві певного виду продукції згідно з технологією або фактичним виконанням, а також працівників, які не беруть безпосередньої участі в процесі виробництва, але без них процес виробництва неможливий.

- Амортизація необоротних активів – витрати в частині амортизації основних засобів, нематеріальних та інших необоротних активів обчислюють за діючими нормами амортизації у процесах до їхньої балансової вартості на початок звітного періоду, переносять на створену з використанням основних засобів продукцію або виконані роботи (послуги) безпосередньо чи пропорційно іншим показникам, які є підставою для розподілу амортизації (відпрацьованим тонно-кілометрам, виробленим умовним еталонним гектарам тощо).

- Відрахування на соціальні заходи – пенсійне забезпечення та соціальне страхування визначають за встановленими чинним законодавством нормами.

- Інші прямі та загальновиробничі витрати – господарські витрати, що стосуються всіх напрямків діяльності сільськогосподарського підприємства, тобто затрати адміністрації та допоміжного виробництва.

Виробнича собівартість олійних культур на 70% складається з прямих матеріальних витрат, а стаття «Оплата праці» становить 4%. Аналіз структури прямих матеріальних витрат на виробництво соняшнику за 2016 р. показав, що 25% витрат приходить на мінеральні добрива, 21% - на насіння, 16% - нафтопродукти, 14% - оплата сторонніх послуг. За період дослідження частка статті «прямі витрати» зросла до 70%. Зростання зафіксоване по статтях: «мінеральні добрива» з 18 до 25%, «насіння» – з 16 до 21%. Зміна структури матеріальних витрат виробництва відбувається за рахунок скорочення частки статей: «оплата

праці» - з 4,2 до 4%, «нафтопродукти» - з 18 до 16%, «відрахування на соціальні заходи» - з 7 до 4%. (Табл. 4). Це свідчить про процес інтенсифікації аграрного виробництва, що відбувається за рахунок застосування сучасної механізованої техніки і підвищенню рівня землеробства, яка в свою чергу забезпечує раціональне та економне використання матеріальних ресурсів.

Таблиця 4 – Динаміка структури витрат на виробництво соняшнику в Україні, %

Статті витрат	2014 р.	2015 р.	2016 р.
Прямі витрати, в.т.ч.	69,3	71,7	70
насіння і посадковий матеріал	16,4	16,3	21
мінеральні добрива	18,3	20,9	25
нафтопродукти	18,3	15,1	16
оплата послуг і робіт сторонніх організацій	21,8	21,7	14
решта матеріальних витрат	25,3	26,0	24
прямі витрати на оплату праці	5,1	4,2	4,2
Інші прямі витрати, в т.ч.	25,6	24,1	26
амортизація необоротних активів	21,2	19,0	20
відрахування на соціальні заходи	7,2	6,3	4
решта прямих та загальновиробничих витрат	71,6	74,7	76
Всього:	100	100	100

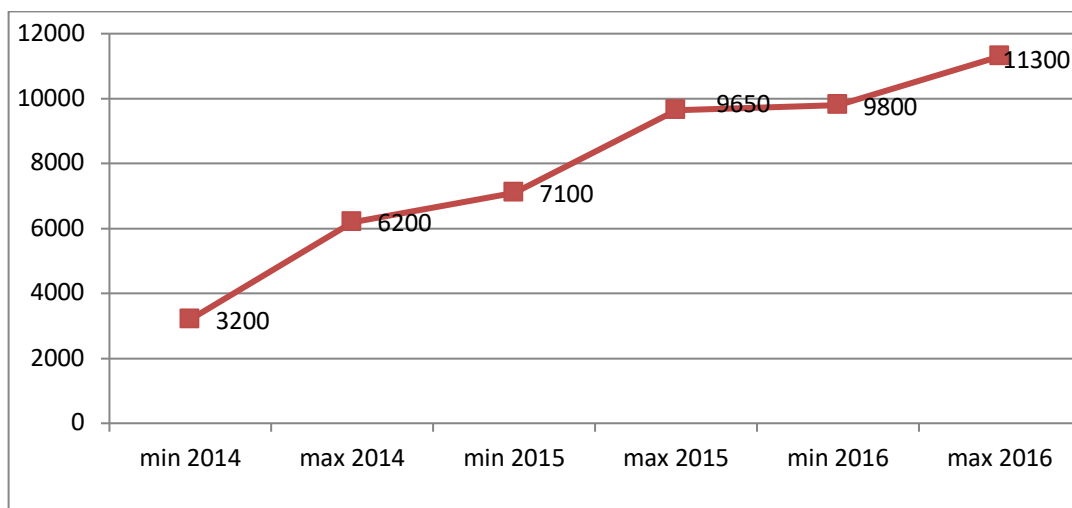
Джерело: розраховано авторами на основі [19]

Важливий фактор економічної ефективності - ціна. Механізм ціноутворення в Україні не має регуляторних обмежень. Ціни формують ринок шляхом взаємодії попиту та пропозиції. Минулого року відмінено регуляцію та контроль цін навіть на продукти першої необхідності. На відміну від вітчизняного регулятора, в більшості розвинутих країн здійснюється контроль над рівнем цін на аграрну продукцію. На регулюванні справедливих відносин у продуктовому ланцюгу «виробництво-транспортування-переробка-фасування-зберігання-торгівля» побудовані ринкові механізми в розвинених країнах світу.

Ціни на сільськогосподарську продукцію – багатфакторний результат, який, зокрема, залежить від погодних умов: у неврожайні роки ціни зростають, а в урожайні – падають. У даному випадку маємо обернену залежність між виробництвом та інфляцією, яка не вписується в теорію інфляційного стимулювання. Те саме можна сказати і про національну економіку в цілому в періоди кризи, наприклад, у згадану нами добу купоно-карбованця. Сільському господарству інфляційний

процес не вигідний. Галузь мало монополізована і програє цінові перегони іншим секторам економіки. За 17 років існування гривні лише в п'яти випадках індекс цін галузевої реалізації перевищував відповідний показник цін придбання. У цілому ж за весь гривневий період у сільському господарстві України ціни реалізації зросли у 7,5 рази, а ціни придбання – у 9,7 рази.

Стосовно соняшнику, протягом 2014-2016 рр. зафіксовано зростання мінімальних і максимальних цінових позицій на соняшник на внутрішньому ринку. Мінімальні закупівельні ціни на соняшник зросли від 3200 до 9800 грн/т, а максимальні ціни – від 6200 до 11300 грн/т у 2015 р. Зазначимо, що за результатами 2016 р. цінові позиції олійних культур змінилися і на першу позицію повернувся соняшник замість ріпаку, який тримав «першість» три роки поспіль (рис. 2).

Рис. 2 Мінімальні та максимальні ціни на соняшник у 2014-2016 рр., тис. грн./т
Джерело: розраховано авторами на основі [20]

Головний недолік системи цін, в умовах якої діє аграрний сектор – її нездатність забезпечити стабільність показників рентабельності виробництва у часі. Так, 2013 і 2014 рр. були приблизно однаковими за природними умовами і виробничими результатами, але у 2013 р. рентабельність усіх сільськогосподарських підприємств сягала 11,2%, а у 2014 р. – 25,9%. Стабілізувати цінові коливання покликаний Аграрний фонд, але поки що він малоефективний, що особливо видно за розмахом варіювання річних цін на окремі продукти. Так, у катастрофічно неврожайному 2003 р. рентабельність зернових і зернобобових культур дорівнювала 45,8%, а у рекордно врожайному 2013 р. вона опустилася до 1,5%. Світовий досвід і власні потреби говорять про необхідність

організації державними інституціями широкомасштабних фінансових і товарних інтервенцій як про суто ринковий метод цінового регулювання.

Другий важливий напрям удосконалення діючого аграрного цінового механізму – зближення рівнів рентабельності виробництва окремих продуктів і посилення дії закону середньої норми прибутку в підгалузях аграрного комплексу.

Багато років поспіль для сільськогосподарських підприємств України збитковим є виробництво яловичини, птиці, баранини, вовни. І хоча державна підтримка сільськогосподарських підприємств через механізм цінових доплат зростає, форми її спрямованості поки що залишають в аграрному виробництві значні зони збитковості. В умовах інтенсивної інфляційної тенденції рентабельність – результат динаміки витрат і цін виробників [16, С. 61].

Висновки. Олійно-жировий комплекс України займає вагоме місце у світовому виробництві олійних культур, забезпечуючи при цьому 45% експорту країни. Особливостями розвитку олійно-жирового сектору за останні роки є перехід від експорту насіння соняшнику до експорту продукції переробки соняшнику (олії нерафінованої), значне збільшення виробництва соняшнику та сої, скорочення ринку ріпаку, нарощення споживання соєвого шроту [17].

Олійний бізнес привабливий для сільськогосподарських виробників і інвесторів завдяки унікальній сировинній базі. Україна – єдина країна на Північній півкулі із стабільно великими надлишками соняшнику. До того ж, на відміну від країн СНД, держава не регулює структуру посівних площ. Дослідження ринку олійних культур показали ряд проблемних питань: недовіра затверджених аграрних державних програм; відсутність довгострокової стратегії розвитку у сфері сільського господарства на державному рівні, зокрема в сфері насінництва; нівелювання програм пільгового кредитування аграріїв; невизначеність на ринку землі та пов'язане з цим небажання ризикувати з «довгими» проектами, тощо. Внаслідок такої державної аграрної політики виробнича діяльність аграрних підприємств направлена тільки на ті культури, що забезпечують отримання прибутку з мінімальним рівнем собівартості в короткостроковій перспективі. Це відображається в двох-або трипільній сівозміні з вирощування зернових культур (пшениці, кукурудзи, ячменю) та соняшнику, а інші культури взагалі не

включаються у сівозміну. Також аграрії не зважають на помірне зниження родючості ґрунтів після щорічного вирощування соняшнику, ріпаку, тобто не додержуються системи сівозміни [18, С. 53].

Отже, вирощування соняшнику в Україні економічно вигідно для суб'єктів господарювання. На сьогодні виробництво цієї культури є одним із найперспективніших видів економічної діяльності в аграрному секторі країни, що приносить стабільно високий прибуток. Нижча собівартість при найвищій ціні у порівнянні з іншими олійними культурами пояснюють популярність культури соняшник і щорічне зростання виробничих показників цієї культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гусева І.Ю. Інтелектуальні ресурси в процесі формування частки ринку підприємств олійно-жирової промисловості / І.Ю. Гусева // Агросвіт. – 2013. - №6. – С.65-68.
2. Гусева І.Ю. Особливості формування інтелектуальних ресурсів підприємств олійно-жирової промисловості в зовнішньому середовищі їх функціонування / І.Ю. Гусева // Агросвіт. – 2013. - №5. – С. 49-52.
3. Аранчій В.І. Сучасний стан і перспективи розвитку виробництва та переробки олійних культур в Україні / В.І. Аранчій, І.В. Перетяцько // Економічний вісник Донбасу. – 2013. - №2(32). – С. 145-151.
4. Кузьмінська Н.Л. Особливості функціонування олійно-жирової галузі України / Н.Л. Кузьмінська // Економіка АПК. – 2011. - №12. – С. 161-165.
5. Тонюк М.О. Шляхи підвищення економічної ефективності виробництва насіння олійних культур у регіоні / М.О. Тонюк, С.М. Концеба // Економіка АПК. - 2015. - №3. - С. 28-33.
6. Шайко О.Г. Шляхи підвищення ефективності виробництва олійних культур на регіональному рівні/ О.Г. Шайко, С.М. Концеба // Економіка АПК. - 2013. - №5. - С. 31-37.
7. Новосьолов А. Олійні: на що поставити? / А. Новосьолов // The Ukrainian farmer, березень, 2016. – С. 90-92.
8. Саква О.В. Формування структури виробництва на ринку олійних культур / О.В. Саква // Агросвіт. – 2009. - №12. – С. 30-32
9. Чехова І.В. Економічна ефективність виробництва основних олійних культур в Україні / І.В. Чехова, І.О. Кислицька, Т.З. Таранюк //Економіка та підприємство. - 2012. - №3. - с. 127-132.

10. Потриваєва Н.В. Ефективність виробництва і розвитку ринку олійних культур в Україні. Електр. Режим доступу: <http://dspace.nbuu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/35504/02-Potrivaeva.pdf?sequence=115>.
11. Тартаковський О. Олійна культура №1 / О. Тартаковський // Аграрний тиждень. – 2014 - №13 (286).
12. Пузік В.К. Стан і перспективи вирощування та формування ринку соняшнику в Україні/ В.К. Пузік, В.М. Петров, Я.В. Бабарика // Посібник українського хлібороба. – 2014. - № 2. – С. 46-50.
13. Platonova A. Ukrainian market of sunflower seed - threats and prospects [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.apk-inform.com/en/exclusive/topic/1014389#.VIbtfcckl2M8>.
14. Шпичак О.М. Теоретико-методологічні аспекти ціноутворення на сільськогосподарську продукцію / О.М. Шпичак // Економіка АПК. – 2012. - №8. – С. 3-10.
15. Боднар О.В. Функціонування механізму ціноутворення на продукцію рослинництва в умовах невизначеності та ризику / О.В. Боднар // Економіка та управління АПК; зб. наук. праць БНАУ. 2015. - №1 (119). – С. 33-35.
16. Пасхавер Б.Й. Агропродовольчий комплекс в умовах інфляції. Економіка України. 2016. №2. С. 52-67.
17. Устік Т.В. Підвищення конкурентоспроможності виробництва олійних культур сільськогосподарськими підприємствами [Текст] // Вісник Сумського нац. аграр. ун-ту. Сер. «Фінанси і кредит». – 2013. - №1.
18. Чехова І.В. Вітчизняний ринок льону / І.В. Чехова, С.А. Чехов, М.П. Шкурко // Науковий журнал «Економіка України». – 2017. - №1. - С. 52-63.
19. Електронний режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
20. Електронний режим доступу: http://pda.apk-inform.com/ru/left_menu/statisticsgrain

ФІНАНСИ ТА ІНВЕСТИЦІЙНО – БУДІВЕЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 336.71:330.43

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ БАНКІВ НА ОСНОВІ DEA МОДЕЛЕЙ

DOI 10.30838/ P.ES.2224.290818.139.216

Мажаров Д. В.*Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка*

У статті проведено аналіз ефективності діяльності українських банків на основі побудованих п'ятьох DEA-моделей, які представляють посередницький підхід та трьох DEA-моделей із прибутковим підходом. Використовуючи CCR та BCC моделі у статті було отримано два типи ефективності – технічну та масштабу. Ефективність масштабу визначалась як відношення CRS ефективності до VRS ефективності. Оскільки до складу української банківської системи входять банки, які суттєво відрізняються за розмірами активів, наголошено на доцільності оцінку відносної ефективності реалізовувати на основі VRS моделі. Відзначено з однієї сторони наявність чіткої тенденції домінування державних банків стосовно VRS ефективності. Це пояснюється значними преференціями, які державні банки отримали від НБУ у порівнянні із іншими, а саме, повна гарантія на всі вклади, доступ до необмеженого рефінансування тощо. З другої сторони, показано, що великі державні банки продемонстрували найнижчий рівень ефективності масштабу SE, що яскраво підтверджує неефективне використання наявних ресурсів.

Ключові слова: ефективність масштабу, ефективність банку, DEA модель, державні банки, технічна ефективність, змінний ефект масштабу, постійний ефект масштабу.

UDC 336.71:330.43

EVALUATION OF UKRAINIAN BANKS EFFICIENCY ON THE BASE OF DEA MODELS

DOI 10.30838/ P.ES.2224.290818.139.216

Mazharov D. V.*Drohobych State Pedagogical University named after Ivan Franko*

The article analyzes the performance of Ukrainian banks on the basis of five DEA models, which were offered in the article and represent an intermediation approach and three DEA-models on the base of a profitable approach. Usage of CCR and BCC models allowed to calculate in the article. two types of efficiency - technical and scale. Scale efficiency was determined as the ratio of CRS efficiency to VRS efficiency. Since the

Ukrainian banking system includes banks that differ significantly in size of assets, it is emphasized that it is expedient to evaluate the relative efficiency on the basis of the VRS model. On the one hand, there is a clear tendency for state banks to dominate in VRS effectiveness. This is due to the significant preferences that state banks received from the NBU in comparison with others, namely, a full guarantee for all deposits, access to unlimited refinancing, etc. On the other hand, it has been shown that large state banks have demonstrated the lowest level of scale efficiency SE, which clearly confirms the inefficient use of available resources.

Keywords: efficiency of scale, bank efficiency, DEA model, state banks, technical efficiency, variable scale effect, constant scale effect.

Актуальність проблеми. Аналіз ефективності банківського бізнесу в сучасних умовах значної волатильності світових фінансових ринків є однією із найбільш актуальних проблем, з якою стикаються як практики, так і теоретики. Банки представляють собою фінансові інститути, що акумулюють грошові ресурси для подальшого інвестування, стимулювання зростання економіки та загального добробуту населення. Ефективність функціонування банківської системи багато в чому визначає потенціал для економічного зростання країни загалом. Коректна оцінка реальних витрат і фінансових результатів діяльності банків, гнучке управління показниками ефективності і ступеня розвитку банківської системи є передумовою реалістичного аналізу впливу її на розвиток економіки, а також дає змогу визначити напрямки розвитку самої банківської системи.

Традиційно найпоширенішим та історично найпершим підходом до оцінювання ефективності банківського бізнесу був бухгалтерський метод. Проте, складність оцінки ефективності діяльності банків, які є складними системами, що мають декілька входів і виходів, обумовлює потребу у використанні методів, які ґрунтуються на аналізі ефективного фронту (межі ефективності). Враховуючи обмеженість бухгалтерського методу та появі нових теоретичних та методологічних досягнень в управлінні банківською діяльністю, останнім часом все більшої популярності набувають альтернативні підходи: непараметричні (Data Envelopment Analysis (DEA)) та параметричні (Stochastic Frontier Approach (SFA)), що обумовлює потребу у появі нових наукових досліджень, присвячених проблемам реалізації цих підходів в сучасних умовах України.

Аналіз останніх наукових досліджень та публікацій. Згідно із В. Купером [1], починаючи із 1985 року DEA методологія почала активно використовуватись у світовій банківській практиці та наукових

дослідженнях присвячених банківській тематиці. 36% усіх DEA моделей використовувались із припущенням про змінний ефект масштабу VRS (Variable Return to Scale), 26% – із припущенням про сталий ефект масштабу CRS (Constant Return to Scale) та 38% досліджень проводилось при двох припущеннях (VRS) та (CRS). Дж. Параді та Х. Жу у своєму дослідженні [2] теж вказують на велику популярність DEA моделей серед науковців та практиків при аналізі ефективності саме банківської діяльності у порівнянні із іншими видами бізнесу.

Слід відзначити, що останнім часом зростає інтерес науковців до проблем оцінювання ефективності банківських установ особливо в нових європейських країнах. Так у роботах Д. Бубукар [3], С. Кірчі, С. Дібуглу, А. Кутан [4], Б. Ульріх, Р. Сетзер [5] та інших запропоновано цілу низку DEA-моделей оцінювання ефективності банківських секторів різних європейських країн. Проте на сьогодні проблема використання непараметричних методів оцінювання ефективності українських банківських установ залишається недостатньо висвітленою в науковій літературі, що обумовлює потребу у розробленні нових непараметричних підходів до аналізу ефективності, до яких належить DEA-аналіз.

Мета статті – побудувати DEA моделі оцінювання ефективності українських банків та визначити найбільш ефективний масштаб їх операційної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Особливість DEA-моделей оцінювання ефективності полягає у тому, що вони ґрунтуються на дослідженні границь, а не центральних тенденцій. Так, наприклад, регресійний аналіз «згладжує» спостереження для виявлення центральній лінійної залежності, що значною мірою нівелює висновки за результатами досліджень, тоді як DEA-моделі більш зручні для аналізу периферійних даних, які виключаються при параметричних підходах.

У DEA-підході реалізовано дві концепції ефективності – повна ефективність і порівняльна ефективність. Повна ефективність або ефективність за Парето-Купмансом досягається DMU тоді і тільки тоді, коли жоден з її «входів» і «виходів» не можуть бути поліпшені без погіршення інших «входів» і «виходів». Що стосується порівняльної ефективності, то DMU вважатиметься повністю ефективним на основі наявних даних тоді і тільки тоді, коли ефективність інших DMU не показують, що деякі з «входів» і «виходів» повністю ефективної DMU можуть бути поліпшені без погіршення інших своїх «входів» і «виходів».

Перші розробники DEA-аналізу - американські дослідники А. Чарнез, Е. Роуд і У. Купер, використовуючи ідеї, викладені нобелівським лауреатом Ж. Дебрè в своїй праці «The coefficient of resource utilization» [6] та англійцем М. Фаррелом в статті «The measurement of Productive Efficiency» [7], розробили першу DEA-модель. Ця модель стала відомою в світі з 1978 року за першими літерами прізвищ своїх розробників (Charnes, Cooper, Rhodes) як ССR модель. Основна цінність ССR-моделі полягає в тому, що вона дає можливість побудувати по кожному DMU лінійні згортки певної множини ресурсів і множини результативних показників: одного «віртуального» випуску і одного «віртуального» показника використаних ресурсів.

Для кожного банку обчислюються значення показників входу (input) і виходу (output):

$$input = v_1 x_{1k} + v_2 x_{2k} + \dots + v_m x_{mk} \quad (1)$$

$$output = u_1 y_{1k} + u_2 y_{2k} + \dots + u_s y_{sk} \quad (2)$$

де: m - порядковий номер вхідного показника; s - порядковий номер вихідного показника; x_{mk} - значення m -го вхідного показника для k -го банку; y_{sk} - значення s -ого вихідного показника для k -го банку; v_m, u_s - невідомі вагові коефіцієнти при змінних «входу» і «виходу» відповідно.

Завдання полягає у знаходженні значення вагових коефіцієнтів v_m, u_s , які максимізують співвідношення (3). Оскільки необхідно знайти міру ефективності кожного банку, розв'язується t оптимізаційних задач для кожного k -го банку ($k=1, \dots, t$):

$$\theta_k = \frac{u_1 y_{1k} + u_2 y_{2k} + \dots + u_s y_{sk}}{v_1 x_{1k} + v_2 x_{2k} + \dots + v_m x_{mk}} \rightarrow \max \quad (3)$$

при умові:

$$\frac{u_1 y_{1j} + u_2 y_{2j} + \dots + u_s y_{sj}}{v_1 x_{1j} + v_2 x_{2j} + \dots + v_m x_{mj}} \leq 1 \quad (j=1, \dots, t) \quad (4)$$

$$v_1, v_2, \dots, v_m \geq 0 \quad (5)$$

$$u_1, u_2, \dots, u_s \geq 0 \quad (6)$$

У такій постановці знайти однозначний розв'язок задачі дробово-лінійної оптимізації практично не можливо, через те Чарнс і Купер звели її до задачі лінійного програмування за допомогою перетворення яке було розроблено ними ж ще в 1961 році:

$$\theta_k = u_1 y_{1k} + u_2 y_{2k} + \dots + u_s y_{sk} \rightarrow \max \quad (7)$$

при умові:

$$v_1 x_{1k} + v_2 x_{2k} + \dots + v_m x_{mk} = 1 \quad (8)$$

$$u_1 y_{1j} + u_2 y_{2j} + \dots + u_s y_{sj} \leq v_1 x_{1j} + v_2 x_{2j} + \dots + v_m x_{mj}, \quad j = 1, \dots, t \quad (9)$$

$$v_1, v_2, \dots, v_m \geq 0 \quad (10)$$

$$u_1, u_2, \dots, u_s \geq 0 \quad (11)$$

У 1984 р, Бенкер, Чарнз і Купер запропонували нову так звану ВСС-модель, яка була названа, як і в випадку з ССР-моделлю, за першими літерами авторів: *Banquer, Charnes, Cooper*. Ця модель більш адекватно відображає реальну дійсність ніж ССР-модель, оскільки враховує змінну віддачу від масштабу. Іншими словами збільшення використання вхідного ресурсу X , скажімо в m раз, не обов'язково матиме результатом збільшення вихідного продукту в $m \cdot X$ раз. Підтвердження такого нелінійного зв'язку можна знайти в практично в усіх реальних економічних процесах. В економічній теорії цей факт відомий як концепція спадної граничної продуктивності, запропонована свого часу американським Джоном Кларком. У випадку ВСС моделі (при змінній віддачі масштабу) значно більша кількість банків може виявитися розташованими на фронті ефективності, у порівнянні із ССР-моделлю.

Підхід до оцінювання ефективності на основі ВСС моделі полягає у розв'язанні наступної задачі мінімізації:

$$\theta_0 \rightarrow \min \quad (12)$$

при умовах:

$$\sum_{k=1}^n (y_{jk} \lambda_k) - s_j^+ = y_{j0}, \quad \forall j = 1, \dots, s \quad (13)$$

$$\theta_0 x_{i0} - \sum_{k=1}^n (x_{ik} \lambda_k) - s_i^- = x_{i0}, \quad \forall i = 1, \dots, r \quad (14)$$

$$\sum_{k=1}^n \lambda_k = 1 \quad (15)$$

$$\lambda_k \geq 0, s_i^+ \geq 0, s_j^- \geq 0 \quad k = 1, \dots, n \quad (16)$$

де n - кількість банків, які беруть участь в порівнянні; r - кількість ресурсів на "в ході"; s - кількість продуктів на «виході»; x_{i0} - ціна i -го ресурсу для оцінюваного банку; y_{j0} - ціна j -го продукту для оцінюваного банку; x_{ik} - ціна i -го ресурсу для k -го банку; y_{jk} - ціна j -го продукту для k -го банку; λ_k - ваговий коефіцієнт k -го банку; s_i^- - перевитрата i -го виду ресурсу; s_j^+ - недовипуск j -го виду продукту.

На аналіз ефективності банків без сумніву великий вплив має вибір показників їх діяльності або, іншими словами, вхідні та вихідні змінні. На сьогодні найпоширенішими методами вибору таких змінних є виробничий, прибутковий та посередницький підходи.

Виробничий підхід вперше було запропоновано Шерманом та Голдом [6] у 1985 році. Банк при такому підході розглядається в основному як "виробник" депозитів та кредитів. Вхідними параметрами виступають праця та капітал. Виходом тут слугує кількість банківських рахунків або фінансові ресурси, які зосереджені на них. Посередницький підхід був вперше використаний Сілеєм та Лінді [7] у 1977 році і полягає у припущенні, що головна мета банків – трансформація зобов'язань банку у активи (кредити). Банки, як основні фінансові посередники, повинні досягати ефективності через оптимальний розподіл ресурсів (депозити, позики, цінні папери тощо). Третій підхід розглядає банки як бізнес-одиниці, основною метою яких є отримання прибутку, і які повинні ефективно управляти ризиками для того, щоб бути прибутковими. У цьому випадку вихідними параметрами тут будуть чистий процентний дохід, операційний прибуток, чистий прибуток тощо)

Для оцінювання ефективності українських банків за 2017 рік нами було використано (input-oriented) DEA моделі із змінним (VRS) та сталим (CRS) ефектами масштабу. VRS припущення або BCC модель дає змогу враховувати зміну ефективності при зміні масштабу операцій та оцінити чисту технічну ефективність. Таким чином, BCC модель може бути використана при визначенні ефективності масштабу SE (Scale efficiency):

$$\text{Ефективність масштабу}(SE) = \frac{\text{Технічна ефективність CRS}}{\text{Технічна ефективність VRS}} \quad (18)$$

Бізнес-одиниця вважається ефективною за масштабом, якщо обсяг її операцій є оптимальним у тому сенсі, що будь-які зміни їх обсягу зробить її менш ефективною. Величина ефективності масштабу отримується діленням сукупної або агрегованої ефективності на технічну ефективність. Ефективність масштабу вказує на те, чи бізнес-одиниця функціонує на найбільш ефективному для неї розмірі масштабу (тоді SE буде рівною 1), і якщо ні, тоді на скільки віддаленим є її масштаб від оптимального (тоді SE буде меншим 1). Значення ефективності масштабу менше одиниці сигналізує про завищений або занижений розмір операцій бізнес-одиниці. Якщо CCR модель або CRS ефективність характеризує успішність менеджменту банку у перетворенні вхідних ресурсів на вихідні,

то ефективність масштабу характеризує правильність вибору масштабу фінансових операцій. Банк буде ефективним за масштабом, якщо він функціонує на constant returns-to-scale (CRS) границі.

Оскільки отримати усю необхідну інформацію щодо значень вихідних змінних (кількість відкритих рахунків, кількість виданих кредитів, кількість транзакцій тощо) у виробничому підході доволі складно для усіх українських банків, у подальшому нами було реалізовано два підходи до формування вхідних та вихідних змінних DEA-моделі: посередницький та прибутковий. Для побудови DEA-моделей було використано змінні, представлені у таблиці 1.

Таблиця 1 – Змінні для побудови DEA-моделей

Змінна	Значення	Середнє значення	Стандартна похибка	Мінімум	Максимум	Асиметрія
A	Процентні витрати	857501,73	297815,18	0,24	18373621,88	5,12
B	Витрати на персонал	304898,92	77699,49	3110,13	4553651,69	4,44
C	Комісійні, адміністративні та операційні витрати	949446,28	333551,01	10444,03	25951521,32	7,00
D	Кошти банків та кошти клієнтів	11798747,85	3404250,45	2516,97	208799609,16	4,63
E	Основні засоби та нематеріальні активи	429745,37	111897,33	1739,39	7614577,92	4,81
F	Позичковий капітал	11798747,85	3404250,45	2516,97	208799609,16	4,63
G	Процентні доходи	1510805,30	408243,31	9939,29	23036805,18	4,23
H	Комісійні, операційні та інші доходи	529477,86	205402,11	530,95	16119491,69	7,21
I	Грошові кошти в інших банках, кредити	8088813,98	1785856,37	92,12	91235335,67	3,13
J	Непроцентні доходи (комісійні, операційні та інші)	558259,83	210037,52	619,28	16477396,80	7,18
K	Кредити	6682478,48	1491248,75	0,00	74502537,58	3,15
L	Інші активи	2806685,36	794533,70	9558,85	47687367,45	4,91

Джерело: побудовано автором на основі [11]

Посередницький підхід був представлений п'ятьма моделями: BE_KL, AEFC_KL, AEBC_IL, AEBC_KL, EBF_KL. Модель, наприклад, BE_KL включає вхідні змінні: В (Витрати на персонал) та Е (Основні засоби та нематеріальні активи), а вихідні змінні – К (Кредити) та L (Інші активи). Прибутковий підхід представлений трьома моделями: AC_GH, AEFC_GH, EBF_GH (див. табл. 2).

Таблиця 2 – DEA-моделі оцінювання ефективності українських банків

Посередницький підхід	Прибутковий підхід
Модель 1. BE_KL	Модель 6. AC_GH
Модель 2. AEFC_KL	Модель 7. AEFC_GH
Модель 3. AEBC_IL	Модель 8. EBF_GH
Модель 4. AEBC_KL	
Модель 5. EBF_KL	

Джерело: розроблено автором

Для обчислення VRS та CRS мір ефективності в Data Envelopment Analysis (DEA) нами було використано програму EMS: Efficiency Measurement System. Version 1.3. У таблиці 3 подано середні значення VRS, CRS та SE (scale efficiency) мір ефективності для прибуткового та посередницького підходів, які обчислювались як середні значення відповідних мір для трьох DEA-моделей: AC_GH, AEFC_GH, EBF_GH для прибуткового, та для п'ятих DEA-моделей: BE_KL, AEFC_KL, AEBC_IL, AEBC_KL, EBF_KL для посередницького підходу.

Середня технічна ефективність 58,92% за прибутковим та 48,80% за посередницьким підходами означає, що середньостатистичному українському банку достатньо було використовувати 58,92% обсягу його ресурсів (капіталу) для отримання поточного рівня доходів, та 48,80% для формування фактичного портфеля активів.

Аналізуючи середні значення CRS ефективності державних банків, банків іноземних груп та банків з приватним капіталом слід відзначити, що вони продемонстрували практично однакові значення із незначною перевагою банків із приватним капіталом при прибутковому підході та банків іноземних груп при посередницькому підході (див. табл. 4). Проте при обох підходах банки з приватним капіталом мають вищий рівень ефективності масштабу SE у порівнянні із іншими групами банків – 0,86 та 0,8 відповідно. Це означає, що масштаб діяльності банків із приватним капіталом є найкращим чином наближений до найбільш продуктивного свого розмір масштабу, який визначається CRS моделлю.

Таблиця 3 – Середні значення ефективності 20 найбільших банків України при прибутковому та посередницькому підходах за 2017 р.

	Банки	Прибутковий підхід			Посередницький підхід		
		Середн. CRS	Середн. VRS	Середн. SE	Середн. CRS	Середн. VRS	Середн. SE
1	ПАТ КБ "ПРИВАТБАНК"	0,60	1,00	0,60	0,21	1,00	0,21
2	АТ "ОЩАДБАНК"	0,40	1,00	0,40	0,33	1,00	0,33
3	АТ "Укрексімбанк"	0,37	1,00	0,37	0,50	1,00	0,50
4	АБ "УКРГАЗБАНК"	0,41	0,77	0,51	0,39	0,69	0,55
5	АТ "Райффайзен Банк Аваль"	0,78	0,98	0,79	0,52	0,84	0,56
6	ПАТ "СБЕРБАНК"	0,61	0,88	0,63	0,62	0,81	0,81
7	ПАТ "УКРСОЦБАНК"	0,44	0,73	0,62	0,33	0,56	0,60
8	ПАТ "АЛЬФА-БАНК"	0,72	0,99	0,72	0,38	0,75	0,49
9	ПАТ "ПУМБ"	0,58	0,81	0,70	0,35	0,55	0,64
10	АТ "УкрСиббанк"	0,66	0,86	0,68	0,67	0,94	0,68
11	ПАТ "Промінвестбанк"	0,42	0,55	0,74	0,48	0,74	0,70
12	АТ "ОТП БАНК"	0,67	0,83	0,76	0,53	0,94	0,54
13	ПАТ "КРЕДІ АГРИКОЛЬ БАНК"	0,62	0,70	0,77	0,65	0,91	0,68
14	Акціонерний банк "Південний"	0,62	0,78	0,77	0,44	0,55	0,82
15	ПАТ КБ "ФІНАНСОВА ІНІЦІАТИВА"	1,00	1,00	1,00	0,81	1,00	0,81
16	ПАТ "ВТБ БАНК"	0,42	0,52	0,80	0,46	0,78	0,61
17	ПАТ "СІТІБАНК"	0,68	0,73	0,85	0,79	0,92	0,86
18	АТ "ПРОКРЕДИТ БАНК"	0,57	0,61	0,89	0,74	0,84	0,88
19	ПАТ "КРЕДОБАНК"	0,63	0,72	0,81	0,43	0,55	0,80
20	АТ "ТАСКОМБАНК"	0,53	0,62	0,82	0,43	0,49	0,87
Середнє значення по усій банківській системі України		0,58	0,59	0,70	0,83	0,49	0,62

Джерело: розроблено автором

Стосовно VRS ефективності, слід відзначити наявність чіткої тенденції домінування великих державних банків (див. табл. 2). Внаслідок значних обсягів докапіталізації державних банків протягом 2017 року структура власності банківської системи України зазнала суттєвих змін. Станом на 01 січня 2018 року структура власності активів банківської

системи України була представлена наступним чином: банки з приватним українським капіталом складають близько 13%, банки іноземних банківських груп – 32%, державні банки – 55% [10, с.7].

Таблиця 4 – Середні значення ефективності різних груп українських банків

	Середн. CRS	Середн. VRS	Середн. SE
Прибутковий підхід			
Державні банки	0,57	0,93	0,62
Банки іноземних груп	0,55	0,66	0,81
Банки з приватним капіталом	0,61	0,69	0,86
Посередницький підхід			
Державні банки	0,51	0,91	0,56
Банки іноземних груп	0,52	0,66	0,77
Банки з приватним капіталом	0,47	0,57	0,80

Джерело: розроблено автором

Нерівні умови функціонування державних банків, які фактично становлять основну частину групи найбільших, та недержавних банків, які виражаються у наявності у державних банків повної гарантії на вклади у них, доступ до фактично необмеженого рефінансування тощо, спричинили власне таку велику їх перевагу у технічній VRS ефективності. З другої сторони, великі державні банки продемонстрували найнижчий рівень ефективності масштабу SE, що яскраво підтверджує нефективне використання наявних ресурсів та значну їх віддаленість від найпродуктивнішого масштабу діяльності, представленого CRS границею.

Висновки. Побудовані у статті DEA моделі на основі VRS та CRS припущень дозволили провести аналіз технічної ефективності діяльності українських банків за 2017 рік. Незважаючи на те, що банківський сектор має тенденцію до відновлення після безпрецедентного банкопаду протягом 2015-2016 років, робота низки банків залишається серйозним фактором ризику для усєї фінансової системи країни. Державні банки мають дуже низьку операційну ефективність. Кілька приватних банків знаходяться в зоні ризику через низьку технічну ефективність та значні розбіжності між показниками нарахованих та фактично отриманих процентних доходів. Величезна частка непрацюючих кредитів у структурі кредитного портфеля українських державних банків є чи не найголовнішою причиною низького значення показника ефективності масштабу SE цих банків із

спадною віддачею від масштабу, сигналізуючи про доцільність зменшення масштабу операційної діяльності для досягнення максимальної ефективності. Натомість група банків з приватним капіталом має вищий рівень ефективності масштабу SE у порівнянні із іншими групами банків – 0,86 та 0,8 відповідно причому із зростаючою віддачею від масштабу. Це означає, що масштаб діяльності таких банків є найкращим чином наближений до найбільш продуктивного свого розміру масштабу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Cooper, William W., Lawrence M. Seiford, and Joe Zhu. 2011. *Handbook on Data Envelopment Analysis*, 2nd ed. Cham: Springer International Publishing AG, ISBN 978-1-4419-6150-1.
2. Paradi, Joseph C., and Haiyan Zhu. 2013. A survey on bank branch efficiency and performance research with data envelopment analysis. *Omega* 41: 61–79.
3. Diallo, Boubacar. 2018. Bank efficiency and industry growth during financial crises. *Economic Modelling* 68: 11–22.
4. Cevik, Nuket Kirci, Sel Dibooglu, and Ali M. Kutan. 2016. Real and Financial Sector Studies in Central and Eastern Europe: A Review. *Czech Journal of Economics and Finance* 66: 2–31.
5. Belke, Ansgar, Ulrich Haskamp, and Ralph Setzer. 2016. Regional Bank Efficiency and Its Effect on Regional Growth in ‘Normal’ and ‘Bad’ Times. *Economic Modelling* 58: 413–26.
6. Cooper, W.W., Seiford, M.L., & Tone, K. (2006). *Introduction to Data Envelopment Analysis and Its Uses*. Boston: Springer.
7. Debreu G. 1951. The coefficient of resource utilization. *Econometrica* 19 (3): 273-292
8. Sherman, D.H., & Gold, F. (1985). Bank Branch Operating Efficiency: Evaluation with Data Envelopment Analysis. *Journal of Banking & Finance*, 9(3), 297-315. doi: [http://dx.doi.org/10.1016/0378-4266\(85\)90025-1](http://dx.doi.org/10.1016/0378-4266(85)90025-1)
9. Sealeay, C.W., & Lindley, J.T. (1977). Inputs, Outputs and a Theory of Production and Cost at Depository Financial Institutions. *Journal of Finance*, 32(8), 1251-1266. doi: <http://dx.doi.org/10.1111/j.1540-6261.1977.tb03324.x>
10. Аналітичний огляд банківської системи України за 2017 рік. Національне рейтингове агентство «Рюрік». http://rurik.com.ua/documents/research/bank_system_2017.pdf
11. Офіційний сайт Національного банку України. Режим доступу: <https://bank.gov.ua/>

УДК 658.1+ 336.274.2

ВПЛИВ ЗАБОРГОВАНОСТІ НА ФІНАНСОВИЙ СТАН СУБ'ЄКТА ГОСПОДАРЮВАННЯ

DOI 10.30838/ P.ES.2224.290818.150.217

Чорненька О. Б., к.е.н.*Українська академія друкарства*

У статті досліджено вплив заборгованості на фінансовий стан суб'єкта господарювання. При дослідженні даного впливу заборгованості охарактеризовано її дебіторську та кредиторську проєкції. Розглянуто вплив дебіторської заборгованості на ліквідність підприємства (визначено рівень ліквідності основних видів дебіторської заборгованості та їх вплив на ліквідність підприємства загалом). Досліджено вплив дебіторської заборгованості на прибутковість та фінансову стійкість суб'єкта господарювання. Обґрунтовано вплив кредиторської заборгованості на фінансову незалежність суб'єкта господарювання та його платоспроможність. Доведено непрямий вплив кредиторської заборгованості на прибутковість функціонування суб'єкта господарювання. Визначено вплив дебіторської та кредиторської заборгованостей на ділову активність. Наявність протермінованої, сумнівної чи безнадійної заборгованостей безперечно негативно відображається на фінансово-майновому стані підприємства загалом та діловій активності зокрема, оскільки гальмує оборотність його ресурсів. Розглянуто позитивні та негативні сторони впливу дебіторської та кредиторської заборгованостей на діяльність підприємства, його фінансово-майновий стан та запропоновано комплекс завдань, виконання яких менеджментом сприятиме досягненню оптимального балансу дебіторської та кредиторської заборгованостей і максимального рівня їхньої оборотності для забезпечення прибуткової діяльності.

Ключові слова: дебіторська заборгованість, кредиторська заборгованість, фінансовий стан, суб'єкт господарювання, ліквідність, фінансова стійкість, платоспроможність, прибутковість

UDC 658.1+ 336.274.2

DEBT INFLUENCE ON THE FINANSIAL STATE OF THE BUSINESS ENTITY

DOI 10.30838/ P.ES.2224.290818.150.217

Chornen'ka O., PhD in Economics*Ukrainian Academy of Printing*

The article investigates the effect of debts on the financial condition of the business entity. During the study of this effect of debt, its receivable and payable projections are characterized. The influence of receivables on the liquidity of the enterprise is considered (the level of liquidity of the main types of receivables and their influence on the liquidity of the enterprise as a whole are determined). The effect of receivables on

the profitability and financial stability of the business entity has been investigated. The influence of payable accounts on the financial independence of the business entity and its solvency has been substantiated. The indirect effect of payable accounts on the profitability of the business entity's operation has been proved. The influence of receivables and payables on business activity has been considered. The presence of prolonged, doubtful or hopeless debts negatively reflects on the financial and property status of the company in general and business activity in particular, since it impedes the turnover of its resources. Positive and negative aspects of the impact of receivables and payables on the activity of the enterprise and its financial and property status have been considered, and a set of tasks has been proposed, the management of which will contribute to the achievement of the optimal balance of receivables and payables and the maximum level of their turnover in order to ensure profitable activities.

Keywords: accounts receivable, accounts payable, financial position, business entity, liquidity, financial stability, solvency, profitability

Актуальність проблеми. Заборгованість є об'єктивним економічним явищем, яке виникає в ході господарсько-фінансової діяльності суб'єкта господарювання та його взаємовідносин з контрагентами. Вона є важливим зв'язуючим елементом між ланками фундаментального економічного ланцюжка «Товар – Гроші – Товар». З одного боку, заборгованість стимулює зростання ділової активності за рахунок збільшення оборотності товарно-матеріальних цінностей в економіці, оскільки дає змогу покупцям отримувати ресурси з відтермінуванням їхньої оплати і таким чином не переривати свій виробничо-операційний цикл в умовах недостатності фінансових ресурсів, а продавцям – пришвидшити збут своєї продукції. Проте, з іншого боку, заборгованість передбачає тимчасове вилучення активів з обороту в продавця, що може погіршити його фінансово-майновий стан, зокрема й через відсутність ресурсів для продовження господарської діяльності через їхнє акумулювання у вигляді заборгованості. Таким чином, заборгованість здійснює неоднозначний вплив на діяльність підприємства зокрема та функціонування економіки загалом.

Аналіз останніх наукових досліджень та публікацій Результати досліджень у сфері обліку, аналізу та управління заборгованістю суб'єкта господарювання висвітлені у працях багатьох українських та зарубіжних науковців. Зокрема, дану наукову проблему досліджували І.О. Бланк, Є. Брігхем, В. Бек, Р.Брайлі М. Гольцберг, О. Гудзь, В.О. Гуня, Є.В. Кильницька-Дубровська, Н.С. Ільшенко, Г. Кіндрацька, О.Є. Кузьмін, Л.О. Лігоненко, Т.В. Момот, К. Міллер, М.М. Нашкерська,

О.А. Подолянчук, Л.В. Таратута, Л.Черненко, Л.В. Харакоз, Хорн Ван Дж., та багато інших.

Водночас огляд наукових праць провідних вчених показав, що у науковій літературі бракує досліджень щодо впливу заборгованості (дебіторської та кредиторської) та їх видів на фінансовий стан суб'єкта господарювання.

Метою роботи є дослідження впливу заборгованості та її видів на фінансовий стан суб'єкта господарювання.

Викладення основного матеріалу дослідження. При дослідженні впливу заборгованості на фінансовий стан суб'єкта господарювання необхідно окремо охарактеризувати її дебіторську та кредиторську проекції.

Дебіторська заборгованість згідно зі стандартами бухгалтерського обліку та фінансової звітності вважається активом підприємства. Проте її вплив на діяльність підприємства загалом та його фінансово-майновий стан зокрема може бути різним і залежить від багатьох факторів, а саме від:

- об'єкта впливу;
- виду дебіторської заборгованості;
- макроекономічних умов і тенденцій їхнього розвитку тощо.

Найбільший вплив заборгованість здійснює на таку якісну характеристику активів підприємства як їх ліквідність. Ліквідність активів трактують як «спроможність окремих видів активів підприємства швидко конвертуватися в грошову форму без втрати своєї балансової вартості з метою досягнення необхідного рівня ліквідності підприємства» [3, с. 321], а ліквідність підприємства – «як його спроможність перетворювати свої активи в гроші для здійснення необхідних поточних платежів, своєчасного погашення своїх боргових зобов'язань» [4, с. 312].

Для того, щоб зрозуміти який рівень ліквідності має той чи інший вид дебіторської заборгованості та яким чином він впливає на ліквідність підприємства загалом, необхідно знати в який спосіб (якими активами) та коли така заборгованість може бути погашена. В табл. 1 наведена характеристика ліквідності основних видів дебіторської заборгованості та їх вплив на ліквідність підприємства загалом.

Дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги виникає в результаті їхньої реалізації з відтермінуванням платежу. Така заборгованість має вищий рівень ліквідності ніж ті товарно-матеріальні

Таблиця 1 – Характеристика ліквідності окремих видів дебіторської заборгованості підприємства

Вид дебіторської заборгованості	Активи, якими заплановане погашення заборгованості	Термін погашення заборгованості	Рівень ліквідності заборгованості	Вплив заборгованості на рівень ліквідності підприємства
Дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги	Грошові кошти	Згідно з умовами договірних відносин, проте, як правило, в межах нормального операційного циклу	Високий	Позитивний
Дебіторська заборгованість за виплатами працівникам	В рахунок виконання в майбутньому трудових обов'язків	Переважаю в межах одного календарного місяця, або до закінчення дії трудового договору	Низький	Нейтральний
Дебіторська заборгованість за податками	В рахунок майбутніх податкових платежів	Від одного до кількох звітних періодів	Низький	Негативний
Дебіторська заборгованість за виданими авансами	Товарно-матеріальні цінності, роботи, послуги	Згідно з умовами договірних відносин, проте, як правило, в межах нормального операційного циклу	Низький	Негативний
Дебіторська заборгованість за вексялями	Грошові кошти	Відповідно до терміну погашення, зазначеному на векселі. Термін погашення цього виду заборгованості можна скоротити за умови продажу векселя, його обліку в банку тощо	Високий	Позитивний
Довготермінова дебіторська заборгованість	Грошові кошти чи інші активи	Не раніше як через дванадцять календарних місяців	Низький	Негативний
Протермінована (сумнівна) дебіторська заборгованість	Грошові кошти чи інші активи	Термін погашення вже минув	Низький	Негативний
Безнадійна дебіторська заборгованість	Підприємство вже не очікує отримати в погашення заборгованості будь-які активи		не розглядається як актив	Негативний

Джерело: розроблено автором за [2,3,4,7,9]

цінності, внаслідок реалізації яких вона виникла, а тому позитивно впливає на ліквідність підприємства.

Дебіторська заборгованість за виплатами працівникам виникає, як правило, у зв'язку з авансовою виплатою заробітної плати. Ця заборгованість переважно погашається в рахунок робіт, які працівники виконують в наступному звітному періоді.

І хоча отримання грошових коштів за такою заборгованістю і не планується, що свідчить про низький рівень її ліквідності, проте вона зумовлює економію грошових виплат в майбутньому. Тому характер впливу цього виду заборгованості на ліквідність підприємства загалом, на нашу думку, є нейтральним.

Дебіторська заборгованість за податками виникає в результаті їхньої переоплати підприємством у звітному чи попередніх податкових періодах або здійснення певних специфічних операцій (наприклад, експорту продукції, що обкладається нульовою ставкою з ПДВ). Таким чином, ліквідність дебіторської заборгованості за податками є низькою, а вплив її на ліквідність підприємства – негативним.

Дебіторська заборгованість за виданими авансами пов'язана зі здійсненням передоплати постачальникам товарів, робіт, послуг чи інших активів. Погашення такої заборгованості відбувається не грошовими коштами, а через отримання відповідних активів, за які кошти вже були оплачені. Тому рівень ліквідності заборгованості такого виду є низьким, і на ліквідність підприємства загалом вона впливає негативно, оскільки передбачає заміну більш ліквідних активів менш ліквідними.

Дебіторська заборгованість за векселями виникає внаслідок отримання підприємством оплати реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг) векселем чи безпосереднього придбання векселя. Враховуючи те, що вексель є фінансовим активом і може бути проданий чи переданий іншому суб'єкту підприємництва шляхом здійснення відповідного передавального запису – індосаменту, а також облікований в банку, то рівень ліквідності дебіторської заборгованості за векселями є високим, а її вплив на ліквідність підприємства – позитивним.

Довготермінова дебіторська заборгованість як правило не виникає в ході нормального операційного циклу, а її погашення очікується не раніше як за дванадцять календарних місяців, тому рівень ліквідності такої

заборгованості є низьким, а вплив на ліквідність підприємства – негативним.

Протермінована (сумнівна) дебіторська заборгованість є негативним явищем в діяльності підприємства. Оскільки нормативний термін погашення заборгованості такого виду вже минув, то рівень її ліквідності є дуже низьким, а вплив на ліквідність підприємства – негативним. Якщо ж дебіторська заборгованість переведена в статус безнадійної, то це означає, що підприємство вже не очікує її погашення, сама заборгованість не визнається активом і повинна бути списана з балансу, що безперечно негативно впливає на фінансово-майновий стан підприємства.

Варто зауважити, що на рівень ліквідності заборгованості впливає не лише її вид, але й загальний економічний стан в державі: за умов інфляції реальна вартість монетарної дебіторської заборгованості знижується, що, безумовно, негативно впливає як на рівень її ліквідності, так і на фінансово-майновий стан підприємства загалом, тоді як немонетарна дебіторська заборгованість дає змогу зафіксувати вартість придбання ресурсів і таким чином частково усунути негативний вплив інфляції.

В умовах фінансово-економічної кризи та стагнаційної фази розвитку економіки існують високі ризики погіршення фінансової дисципліни в суб'єктів господарювання, що може призвести до ефекту ланцюгової реакції кризи неплатежів та відбитися на платіжному стані економіки загалом. За таких умов підвищується імовірність виникнення протермінованої заборгованості та зниження ліквідності підприємства. Проте заходи, спрямовані на зменшення суми заборгованості, не завжди будуть ефективними та можуть призвести до ще більшого зниження ділової активності.

На прибутковість функціонування підприємства дебіторська заборгованість безпосереднього впливу практично не має, за винятком безнадійної заборгованості, яка списується з балансу підприємства на зменшення фінансового результату його діяльності, а отже безпосередньо зменшує його прибутки чи збільшує збитки. Проте істотним є непрямий вплив дебіторської заборгованості на прибутковість, через інші аспекти ефективності фінансово-господарської діяльності, зокрема через ділову активність, зростання якої пришвидшує оборотність активів підприємства, що переважно позитивно впливає на фінансові результати.

Переважна частина дебіторської заборгованості підприємства, як правило, належить до його оборотних активів. Тому її виникнення чи погашення супроводжується зміною структури оборотних активів, зокрема, збільшується або зменшується сума грошових коштів, товарно-матеріальних цінностей тощо. На загальний розподіл структури активів підприємства (оборотні та необоротні) виникнення та погашення дебіторської заборгованості впливу практично не має. Таким чином можна стверджувати, що дебіторська заборгованість не впливає на фінансову стійкість суб'єкта господарювання та маневреність його капіталу.

Кредиторська заборгованість належить до зобов'язань підприємства, які є джерелом формування його майна. Як і дебіторська, кредиторська заборгованість також по-різному впливає на діяльність підприємства та його фінансово-майновий стан, зокрема на фінансову стійкість, платоспроможність, ділову активність та прибутковість тощо.

Фінансова стійкість підприємства – це здатність суб'єкта господарювання функціонувати та розвиватися, зберігати рівновагу своїх пасивів і активів у внутрішньому й зовнішньому середовищах, які постійно змінюються, що гарантує його платоспроможність та інвестиційну привабливість [5, с. 136]. Вона досягається при стабільному перевищенні доходів над витратами, вільному маневруванні грошовими коштами та стійкому економічному зростанні [2].

На фінансову стійкість підприємства впливає чимало зовнішніх і внутрішніх факторів. Одним із внутрішніх факторів фінансової стійкості є величина та структура залученого капіталу підприємства, вагомою складовою якого є кредиторська заборгованість.

Значний вплив кредиторська заборгованість має на формування стійкості капіталу, яка відображає незалежність підприємства від зовнішніх джерел фінансування. Безперечно, кредиторська заборгованість є хорошим засобом тимчасового залучення капіталу на безкоштовних засадах, проте збільшення її величини свідчить про зростання фінансових ризиків для самого підприємства, його інвесторів, акціонерів тощо. Тому зростання величини кредиторської заборгованості неоднаково трактується з позиції менеджменту та з позиції власників, інвесторів, акціонерів, кредиторів.

В переважній більшості навчальних і наукових праць з фінансового аналізу вітчизняних вчених стверджується, що підприємство вважається фінансово незалежним від зовнішніх джерел фінансування, якщо величина його власного капіталу перевищує величину залученого капіталу. Така позиція може бути зумовлена як нормативами імперативних документів (наприклад положеннями Методичних рекомендацій щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства, затверджених Наказом Міністерства економіки України від 19.01.2006 р. № 14), так і відносно високою вартістю залучення фінансових ресурсів, проте вона не є однозначною. Позиція іноземних науковців є лояльнішою, зокрема, Бетге Й. у своїй праці [1, с. 8] стверджує, що частка власного капіталу для німецьких підприємств в середньому становить 20%.

Таким чином, величина кредиторської заборгованості істотним чином впливає на фінансову незалежність підприємства. Проте не менш важливим є її вплив на ресурсну стійкість підприємства, яка зокрема відображає рівень його співпраці з контрагентами матеріально-технічного забезпечення. Порушення платіжної дисципліни в розрахунках з постачальниками (наявність протермінованої кредиторської заборгованості) може зумовити зрив поставок сировини та зупинку процесу виробництва.

Платоспроможність підприємства трактують як його «здатність вчасно і повністю сплачувати за своїми зобов'язаннями, які випливають із торговельних, кредитних чи інших операцій грошового характеру» [3, с. 435]. Кредиторська заборгованість як один з видів зобов'язань безумовно впливає на платоспроможність підприємства, проте визначальними в цьому впливі є не величина чи структура заборгованості, а їхнє співвідношення з вартістю та структурою відповідних груп активів, за рахунок яких така заборгованість може бути погашена.

Для аналізу платоспроможності суб'єкта господарювання його пасиви групують за термінами погашення, а активи – за рівнем ліквідності, з наступним зіставленням відповідних груп активів і пасивів. При цьому, кредиторську заборгованість за товари (роботи, послуги), за виплатами працівникам, за податками, з соціального страхування, що належить до найбільш термінових пасивів, порівнюють з найліквіднішими активами – грошовими коштами, поточними фінансовими інвестиціями, векселями

(оцінюють моментну платоспроможність – здатність підприємства негайно розрахуватись за своїми найбільш терміновими зобов'язаннями), а довготермінову кредиторську заборгованість в складі довготермінових зобов'язань – з активами, які повільно реалізуються – запасами, іншими оборотними активами тощо (оцінюють перспективну платоспроможність, як потенційну можливість підприємства в майбутньому розрахуватись за своїми зобов'язаннями) (рис. 1.) [4, 5, 6, 7].

Варто звернути увагу на те, що немонетарна кредиторська заборгованість, наприклад, за отриманими авансами, на платоспроможність підприємства не впливає, оскільки має бути погашена за рахунок поставки відповідних товарно-матеріальних цінностей, робіт чи послуг.

*Рис. 1. Кредиторська заборгованість в системі показників оцінювання платоспроможності підприємства
Джерело: розроблено автором за [4, 5, 6, 7]*

На прибутковість функціонування підприємства кредиторська заборгованість, як і дебіторська, безпосереднього впливу практично не має, за винятком заборгованості, за якою минув термін позовної давності та яка може бути списана з балансу підприємства на збільшення фінансового результату його діяльності, тобто в прибутки. Проте істотним може бути непрямий вплив кредиторської заборгованості на прибутковість, зокрема, виникнення протермінованої заборгованості (особливо щодо заборгованості за податками чи з соціального страхування) може зумовлювати нарахування підприємству фінансових штрафних санкцій. Крім того, певні види кредиторської заборгованості

можуть бути платними для суб'єкта господарювання, тобто передбачати нарахування відсоткових платежів за весь чи частину терміну їхнього непогашення.

Кредиторська заборгованість, як наслідок відтермінування оплати придбаних підприємством ресурсів, як правило, позитивно впливає на зростання його ділової активності, проте за умови, що така заборгованість характеризується високими темпами оборотності та нетривалими періодами обороту. Об'єктивно оцінити вплив кредиторської заборгованості на ділову активність підприємства можливо лише в комплексі, з урахуванням величини та якості його дебіторської заборгованості. Про нормальний розвиток ділової активності суб'єкта господарювання свідчать врівноваженість його дебіторської та кредиторської заборгованостей, рівнів їхньої оборотності та темпів зростання.

Надзвичайно вагомий вплив на ділову активність підприємства здійснює якісна характеристика та структура його заборгованості, як дебіторської, так і кредиторської. Наявність у їхньому складі протермінованої, сумнівної чи безнадійної заборгованостей безперечно негативно відображається на фінансово-майновому стані підприємства загалом та діловій активності зокрема, оскільки гальмує оборотність його ресурсів.

Не менш важливим є вплив заборгованості підприємства на таку визначальну характеристику його фінансово-майнового стану та результатів функціонування, як фінансовий цикл, який відображає середню тривалість періоду між виплатою грошових коштів у зв'язку зі здійсненням операційної діяльності (оплата постачальникам за придбані матеріали тощо) та їх надходженням як результату цієї діяльності (отримання коштів від покупців за реалізовану їм продукцію) [6]. Його тривалість визначається не лише виробничо-технологічними особливостями операційної діяльності підприємства, але й тривалістю обороту дебіторської та кредиторської заборгованостей.

Отже, заборгованість здійснює як негативний, так і позитивний вплив на діяльність підприємства та його фінансово-майновий стан. Тому при здійсненні господарської діяльності підприємства його менеджмент не повинен її уникати (тим більше, що це неможливо), а звести її величину до оптимального рівня, який визначається особливостями середовища

функціонування підприємства, його фінансово-майновим станом та стратегією подальшого розвитку, а також досягнення балансу дебіторської та кредиторської заборгованостей і максимального рівня їхньої оборотності для забезпечення прибуткової діяльності підприємства.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання менеджментом підприємства таких завдань:

- сприяння зростанню обсягів реалізації;
- підвищення рівня конкурентоспроможності підприємства;
- задоволення потреб матеріально-технічного забезпечення діяльності підприємства в умовах дефіциту оборотних коштів;
- забезпечення своєчасного погашення заборгованості;
- мінімізація фінансових ризиків підприємства;
- мінімізація втрат прибутку через вилучення з обороту коштів, акумульованих в дебіторській заборгованості;
- мінімізація втрат від інфляційних процесів;
- забезпечення балансу дебіторської та кредиторської заборгованостей, нормальних рівнів їхньої оборотності тощо [8].

Висновки. Заборгованість значним чином впливає на фінансово-майновий стан підприємства, особливо на формування та використання його фінансових ресурсів, грошові потоки, оскільки є передумовою чи наслідком розрахункових відносин підприємства зі своїми контрагентами. Виникнення дебіторської заборгованості призводить до часткового вилучення оборотних засобів підприємства (а в деяких випадках – при сплаті авансу – безпосередньо коштів), що може зумовити їхню недостачу для подальшого ведення операційної діяльності – придбанні матеріальних ресурсів, виплати заробітної плати, сплати податків та здійснення інших обов'язкових платежів. В такому разі продовження операційної діяльності неможливе без виникнення кредиторської заборгованості – перед постачальниками за отримані товарно-матеріальні цінності (роботи, послуги), працівниками, бюджетом тощо. З іншого боку, основним джерелом погашення операційної кредиторської заборгованості (за умови відсутності достатнього обсягу грошових коштів) є монетарна дебіторська заборгованість, ліквідація якої дає змогу вивільнити оборотні кошти для подальшого ведення господарської діяльності.

Таким чином, плануючи грошові потоки підприємства, менеджменту неодмінно необхідно враховувати залишки дебіторської та кредиторської

заборгованості, їхню оборотність та способи погашення. Порушення балансу дебіторської та кредиторської заборгованостей призведе до зміни тривалості фінансового циклу, що зумовить або вивільнення оборотних коштів, або їхню нестачу, яка потребуватиме додаткового залучення фінансових ресурсів у формі кредитів чи власного капіталу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бетге Й. Балансоведение / Йорг Бетге; пер. с нем.: Научн. редактор В.Д. Новодворский. – М.: Изд-во “Бухгалтерский учет”, 2000. – 454с.
2. Економічний аналіз: підручник [для студентів економічних спеціальностей вищих навчальних закладів] / [С.З. Мошенський, О.В. Олійник та ін.]: за ред. д.е.н., проф., Заслуженого діяча науки і техніки України Ф.Ф. Бутинця. – Вид. 2-ге, перероб. і доп. – Житомир: ПП “Рута”, 2007. – 704с.
3. Загородній А.Г. Облік і аудит: термінологічний словник / А.Г. Загородній, Г.Л. Вознюк, Г.О. Партин, Л.М. Пилипенко. – 2-ге вид., доопр. та доп. – Львів: Видавництво Львівської політехніки; ПП. НВФ «Біарп», 2012. – 632 с
4. Кіндрацька Г.І. Аналіз господарської діяльності: навч. посібник / Г.І.Кіндрацька, А.Г. Загородній, Ю.І. Кулиняк. – Львів: ЗУКЦ, 2017. – 310 с.
5. Лучко М.Р.Фінансовий аналіз. Навчальний посібник / М. Р. Лучко, С. М. Жукевич, А. І. Фаріон – Тернопіль:, ТНЕУ, – 2016 – 304 с.
6. Пилипенко Л.М. Фінансовий аналіз: Конспект лекцій / Л.М. Пилипенко [Електронний ресурс] – Код доступу: <http://www.vns.lp.edu.ua>.
7. Сіменко І.В. Аналіз господарської діяльності : навчальний посібник / І. В. Сіменко. - Київ : ЦУЛ, 2016. – 384 с.
8. Чорненька О.Б. Управління заборгованістю як фактор забезпечення економічної безпеки підприємства / О.Б. Чорненька // Наукові записки : наук. техн.. зб. – Львів: УАД. – 2017. – Вип. № 1(54). – С. 170-178.
9. Школьник І.О. Фінансовий аналіз : навчальний посібник / І. О. Школьник. - Київ : ЦУЛ, 2016. - 368 с.

ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВА ТА ПРОСТОРОВО – КЛАСТЕРНИЙ БІЗНЕС

УДК 339.187:339.188

ФОРМУВАННЯ МАРКЕТИНГОВИХ СТРАТЕГІЙ АВТОМОБІЛЕБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ ПРИ ВИВЕДЕННІ НА ЦІЛЬОВІ РИНКИ НОВОЇ ПРОДУКЦІЇ

DOI 10.30838/ P.ES.2224.290818.162.218

Касян С. Я., к.е.н.

Катранжи Г. В.

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

У статті удосконалено теоретико-методичні положення щодо маркетингових стратегій виведення на ринок нової продукції на основі стратегічного аналізу ринкової ситуації та результатів і специфіки маркетингового просування на вітчизняному ринку багатовантажних автомобілів. Стратегію челенджера слушно використовувати на зовнішньому ринку під час маркетингового просування асортименту цивільної автомобілебудівної продукції. Диференціація маркетингових стратегій при виведенні на ринок нової продукції потребує усебічної оцінки факторів маркетингового оточення для вибору найоптимальнішого виду стратегічних рішень. За елементами маркетингового комплексу керівництвом вітчизняних авто заводів застосовується маркетингова стратегія просування товару. Завдяки концентрованому маркетингу ПрАТ «АвтоКрАЗ» забезпечує собі міцну ринкову позицію у класі середньотоннажних бортових автомобілів. Проведено SWOT-аналіз у системі стратегічного маркетингу автомобілебудівного підприємства. Визначено, що вантажні автомобілі не розраховані на масового споживача. Сформовано стратегічну матрицю Ігоря Ансоффа щодо автомобілебудівного підприємства. При цьому запропоновано низку ключових напрямків маркетингових робіт. Встановлено, що автомобілебудівному підприємству доречно використовувати маркетингову інноваційну стратегію розвитку товару.

Ключові слова: маркетингові стратегії, цільові ринки, нова продукція, автомобілебудівні підприємства, диференціація.

UDC 339.187:339.188

FORMATION OF MARKETING STRATEGIES OF AUTOMOBILE CONSTRUCTION ENTERPRISES AT THE LAUNCH OF NEW PRODUCTS ON THE TARGET MARKETS

DOI 10.30838/ P.ES.2224.290818.162.218

Kasian S., PhD in Economics,
Katrangi G.*Oles Honchar Dnipro National University*

The article improves theoretical and methodical positions concerning marketing strategies for the launch of new products on the market based on a strategic analysis of the market situation and the results and specifics of marketing promotion in the domestic market of multi-car vehicles. The strategy of the challenger is appropriate to use on the foreign market during the marketing promotion of a range of civil automotive products. Differentiation of marketing strategies when introducing into the market of new products requires a comprehensive assessment of the factors of the marketing environment for choosing the most optimal type of strategic decisions. According to the elements of the marketing complex, the leadership of the domestic automobile factories uses a marketing strategy to promote the product. Due to the concentrated marketing, AvtoKrAZ provides for itself a strong market position in the class of medium-tonnage on-board vehicles. SWOT-analysis in the system of strategic marketing of the car-building enterprise was conducted. It is determined that trucks are not designed for the mass consumer. Formed the strategic matrix of Igor Ansoff concerning the car-building enterprise. At the same time, a number of key areas of marketing work are proposed. It is established that it is appropriate for a car-building enterprise to use an innovative marketing strategy for product development.

Keywords: marketing strategies, target markets, new products, automotive companies, differentiation.

Актуальність проблеми. Кожне підприємство у сучасному інтерактивному маркетинговому оточенні намагається підкреслити індивідуальність асортименту і номенклатури потоків продукції, створює власний дизайн, патентує нові розробки. Розробка, прийомка дослідних зразків, постановка на виробництво й виведення на ринок нових товарів є комплексним процесом. Сьогодні у глобальну еру комп'ютеризації створення нового автомобіля є більш легкою процедурою, аніж у радянські часи, коли основним елементом для створення, наприклад, автомобільного кузова, був конструкторський пластилін та спеціальні болванки. Доцільно поглиблювати теоретичний зміст стратегічного забезпечення при виведенні на ринок нової продукції.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. Складному комплексу питань формування маркетингових стратегій автомобілебудівних підприємств при виведенні на цільові ринки нової продукції присвячені праці вітчизняних і закордонних науковців і практиків у сфері маркетингу, таких як: В. В. Божкова, С. Борковскі, В. П. Волков, О. М. Дериколенко, Н. В. Куденко, Жан-Жак Ламбен, Л. Г. Олейнікова, М. Портер, А. В. Череп, О. Г. Череп та інших. Проте потребують поглибленого наукового дослідження складні питання

оцінки чинників і сил впливу маркетингового середовища на формування маркетингових стратегій автомобілебудівних підприємств України при виведенні на цільові ринки нової продукції.

Метою статті є розширення теоретико-методичних положень щодо маркетингових стратегій виведення на ринок нової продукції на основі стратегічного аналізу ринкової ситуації та результатів і специфіки маркетингового просування на ринку багатовантажних автомобілів.

Викладення основного матеріалу дослідження. Перебір можливих варіантів міжнародних маркетингових інновацій засвідчує доцільність окреслення видів їх сприйняття зі сторони сучасних свідомих споживачів. Залежно від конкурентного становища вітчизняні машинобудівні підприємства мають обирати стратегію челенджера та стратегію ринкової ніші [12]. Зокрема, стратегію челенджера слушно використовувати на зовнішньому ринку під час маркетингового просування асортименту цивільної автомобілебудівної продукції.

У ході маркетингового стратегічного управління виведенням на цільові галузеві ринки нових товарів доцільно урахувувати складові моделі п'яти базових конкурентних сил, запропонованої М. Портером. Конфігурація таких значущих сил відображає рівень інтенсивності конкурентного змагання між галузевими ринковими агентами; між виробниками і посередниками, які пропонують товари-замінники; входження нових конкурентів на галузеві ринки; нав'язування умов постачання основними постачальниками у галузі; вплив спектру побажань і запитів від цільових споживачів продукції [2].

Також науковець справедливо виокремлює низку чинників, які слід урахувувати під час формування ефективної конкурентної стратегії підприємства, а саме: кількість економічних агентів на ринках, динаміка зміни цін, витрати споживачів щодо зміни пріоритетів прихильності до торговельних марок; ступінь задоволеності конкурентів своєю часткою на ринку, порівняння витрат щодо виходу з ринку з витратами на продовження позиціонування на ньому своєї товарної і сервісної пропозиції, диференціація стратегічних пріоритетів маркетингової діяльності підприємств [2]. На наш погляд, доцільно розширювати спектр вітчизняних досягнень, спрямованих на інноваційне забезпечення вітчизняного машинобудування, запровадження новітніх технологій з енергозаощадження, захисту навколишнього середовища.

В. В. Божкова, О. М. Дериколенко виокремлюють такі види стратегій стосовно потреб інновацій, як: наступальна, оборонна, імітаційна, залежна, традиційна та стратегія «ніші», що відображають спектр інноваційного оновлення високотехнологічної продукції [4, с. 35, 36]. Заслугує на увагу аналізування стратегій технологічних інновацій, сформованих на базі трифакторної матриці. У цьому контексті науковці виокремлюють такі стратегії: архітектурна, стратегії зовнішніх модифікуючих інновацій, заглиблюючих інновацій, внутрішніх модифікуючих інновацій, сімейства новітніх рішень, зовнішньої дифузії, розгалуженої горизонтальної дифузії та розвивальної дифузії [4, с. 36, 37]. На наш погляд, така диференціація маркетингових стратегій при виведенні на ринок нової продукції потребує усебічної оцінки факторів маркетингового оточення для вибору найоптимальнішого виду стратегічних рішень. Під час пошуку та впровадження сталих інновацій доцільно ураховувати основні засади кругової економіки.

У стратегічному контексті підтримувати попит можна за допомогою маркетингових комунікаційних технологій „Product Placement”, що відображає психологічний вплив прихованої реклами товару. Зокрема, про приховану рекламу продукції автомобілебудування йшлося у документальному фільмі «Колеса країни рад» [6].

Стратегія ринкової ніші є однією із провідних маркетингових стратегій високотехнологічних підприємств. Залежно від ступеня сегментації ринків збуту ПрАТ «АвтоКрАЗ», згідно нашої оцінки, використовує за цивільною продукцією концентрований маркетинг. При цьому має бути відповідальність вітчизняних маркетингологів за вибрані європейські ринкові світоглядні цінності. Протиріччя сучасного економічного лібералізму спричиняють до ураховання особливостей маркетингової бізнес-взаємодії на високотехнологічних промислових ринках [7; 10]. У процесі організації стратегічного просування доцільно визначати вплив громадянського суспільства, яке в Україні є достатньо політизованим і, станом на зараз, розбитим на певні частини.

Слід удосконалювати запозичені інноваційні технології, формуючи відповідне маркетингове комунікаційне забезпечення їх просування на цільові ринки. У цьому контексті головним моментом є забезпечення економічної свободи друкованих і електронних засобів масової інформації. Якщо підприємство виробляє вантажні автомобілі,

керівництву автозаводу необхідно визначитися з класом, на якому буде спеціалізуватися завод.

Автомобілі КрАЗ сьогодні задіяні практично у всіх галузях народного господарства України, тому не випадково домінуюче становище у виробничій програмі ПрАТ «АвтоКрАЗ» посідає лінійка автомобілів цивільного призначення. Щодо цивільної продукції, то топовими моделями заводу є самоскид КрАЗ-7511С4, бортова вантажівка КрАЗ-В6.2МЕХ, КрАЗ-В12.2МЕХ, сідловий тягач КрАЗ-6510ТЕ, лісовози вагонної компоновки КрАЗ-6511М4 та капотний КрАЗ-6233М6ІК. Усі ці моделі пройшли рестайлінг у 2013-2016 роках, а тому втілюють у собі нові сучасні технічні рішення [3].

На наш погляд, певна техніка має використовуватися передусім у південних сільськогосподарських регіонах України, таких, як Херсонщина, Миколаївщина. Стратегічна реклама цієї продукції має бути спрямована на великих приватних фермерів чи державних сільськогосподарських підприємств. Наприклад, засівання полів під соняшник, картоплю або відомі херсонські томати. ПрАТ «АвтоКрАЗ» і тут пропонує фермерам свої комбайни, які суттєво автоматизують працю, тим більше, що сучасна техніка потребує менше вкладень ресурсів.

Автомобілебудівним підприємствам України у певних ситуаціях доцільно застосовувати ціноутворення на основі беззбитковості, коли економістами підприємства визначаються обсяги потоків цільового прибутку. Доцільно у системі маркетингового ціноутворення визначати позначку точки беззбитковості, у якій на базі обсягів продажу продукції балансуються загальні показники витрат і прибутку. Тому доцільно з урахуванням конкурентних складових політики ціноутворення українських автомобілебудівних підприємств окреслювати рівень порогу беззбитковості, зміст і обсяг попиту і потоків прибутку за певного диференціювання цін [8].

За елементами маркетингового комплексу керівництвом вітчизняних автозаводів застосовується маркетингова стратегія просування товару. Просувається продукція підприємств, по-перше, за рахунок телереклами; по-друге, за рахунок участі у всіляких світових виставках, які значно підвищують престиж українських вантажівок закордоном. Приведемо найсвіжіший приклад, з 19 по 23 вересня 2018 року стартувала найбільша

на Африканському континенті виставка сухопутної, морської та авіаційно-космічної техніки Africa Aerospace and Defence-2018.

ПрАТ «АвтоКрАЗ» брав участь у виставці, у складі об'єднаних українських підприємств оборонно-промислового комплексу, на стенді ДП «Укрінмаш». У дні роботи виставки відвідувачі змогли побачити презентацію армійської продукції українського виробника вантажної техніки, моделі перспективних розробок для військових у масштабі 1:15 [9]. Рівень сприйняття таких маркетингових комунікацій визначається на основі певної тривимірної моделі, де комплексно ураховуються збільшення прибутку унаслідок впровадження рекламних повідомлень. При цьому чітко окреслюються індикатори економічної та комунікаційної ефективності комплексу маркетингових комунікацій [1; 10].

Завдяки концентрованому маркетингу ПрАТ «АвтоКрАЗ», згідно нашої оцінки, забезпечує собі міцну ринкову позицію у класі середньотоннажних бортових автомобілів як повнопривідних, так і неповнопривідних, самоскидів, автоцистерн, шасі. Це проявляється через те, що підприємство краще за інших розуміє потреби цих сегментів і користується певною позитивною репутацією. Більш того, у результаті спеціалізації виробництва, розподілу і заходів щодо стимулювання збуту підприємство досягає заощадження ресурсів у багатьох сферах своєї економічної діяльності [3]. Автозавод слушно орієнтується на великі будівельні фірми.

Ми бачимо сьогодні, що ПрАТ «АвтоКрАЗ» позиціонує свою маркетингову діяльність у нішах самоскидів, бортових середньотоннажних та великотоннажних автомобілів, спеціальної будівельної техніки, військової техніки, сільськогосподарської техніки. Ніша малотоннажного вантажного автомобіля, магістрального сідлового тягача, магістрального автопоїзда заводом поки що не повністю освоєна. Це пов'язано з тим, що, по-перше, це потребує значних фінансових вкладень для переорієнтації виробництва, по-друге, інноваційна пріоритетність заводу на сьогодні, по-третє, наявні укладені договори із багатьма компаніями.

Проведемо SWOT-аналіз у системі стратегічного маркетингу автомобілебудівного підприємства, який починається з глибокого

дослідження ринку, продукту та конкурентів, що приводить до створення матриці SWOT-аналізу, яка містить чотири розділи і поля, табл. 1.

Таблиця 1 – Матриця SWOT-аналізу автомобілебудівного підприємства «Ймовірність/вплив» для урахування загроз зовнішнього маркетингового середовища

Ймовірність / Вплив стосовно сильних і слабких сторін, можливостей та загроз	Сильні сторони (Strength)	Слабкі сторони (Weakness)
	<ul style="list-style-type: none"> – сучасна продукція, яка відповідає європейським стандартам; – широкий асортимент військової та цивільної продукції; – ціни на розроблювану продукцію не вище, ніж у російських та білоруських автомобільних однокласників 	<ul style="list-style-type: none"> – залежність від закордонних комплектуючих (для певних класів автомобілів); – неможливість своїми силами поставити на виробництво двигунів типу Євро 6.
Можливості (Opportunities):	Заходи, які щодо сильних сторін треба використовувати для поліпшення можливостей:	Заходи, які щодо слабких сторін треба використовувати для поліпшення можливостей:
<ul style="list-style-type: none"> – оновлювати свою продукцію раз у 4-5 років, як у ЄС; – розробити та поставити на серійне виробництво вузькоспеціалізовані класи автомобілів. 	<ul style="list-style-type: none"> – розвивати конструкторський відділ; – надалі співпрацювати з закордонними партнерами у галузі певних класів автомобільної техніки 	<ul style="list-style-type: none"> – розвивати конструкторський відділ для вивчення закордонних провідних технологій; – припинити виробництво автомобілів з екологічними нормами Євро 2-3.
Загрози (Threats):	Заходи, які щодо сильних сторін треба використовувати для зменшення загроз:	Заходи, які щодо слабких сторін треба використовувати для зменшення загроз:
<ul style="list-style-type: none"> – зменшення фінансування з боку держави; – конкуренція з російськими та білоруськими автомобільними вантажними однокласниками. 	<ul style="list-style-type: none"> – залучити додаткових інвесторів для фінансування автозаводу; – постійно досліджувати та своєчасно реагувати на технічний рівень конкурентів країн СНД. 	<ul style="list-style-type: none"> – поки що на цьому етапі мати тісну співпрацю із закордонними партнерами.

Джерело: розроблено авторами на основі [1; 11; 13]

На кожному із полів матриці SWOT-аналізу розглянуті всі можливі комбінації та виділені ті, які необхідно врахувати при розробці маркетингової стратегії розвитку ПрАТ «АвтоКрАЗ». Проведений аналіз

засвідчує у якому маркетинговому напрямку слід розвиватися, зменшуючи до мінімуму слабкі сторони Кременчуцького автозаводу. Недоліком цього аналізу є те, що SWOT-аналіз певною мірою залежить від стратегічних маркетингових компетенцій особи, яка його проводить.

Відмітимо, що головним інформаційно-економічним фундаментом у проведенні SWOT-аналізу є інформаційні ресурси офіційного Інтернет-сайту ПрАТ «АвтоКрАЗ», науково-практичні статті, документальні фільми «Автомобілі у погонах» та «Колеса країни Рад», а також легендарний журнал «За кермом», який видається з 1931 року. Свою частку також склали дані з українського журналу «Авто центр.ца» [5].

Ми вважаємо, що найбільш впливовими факторами на успішність маркетингової діяльності автомобілебудівного підприємства є не дохід населення. Це пов'язано з тим, що ці автомобілі не розраховані на масового споживача. Також значущими є ступінь використання, впровадження та передачі інноваційних технологій, витрати на дослідження та розробки дослідних зразків нової техніки.

Для ПрАТ «АвтоКрАЗ» зменшення ресурсного забезпечення суб'єктів національної економіки може означати збільшення обсягів продажу більш бюджетних вантажівок з вітчизняними комплектуючими.

На нашу думку, є більш стратегічно ефективним застосування матриці Ігоря Ансоффа, тому що вона найбільш точно визначає внутрішнє та зовнішнє маркетингове середовище підприємства, окреслюючи недоліки та переваги досліджуваного маркетингового об'єкту. Наведемо результат стратегічного маркетингового аналізу в зведеному вигляді. У таблиці 2 заносимо результати з аналітичного масиву «Аналіз маркетингових стратегій Ансоффа», оцінюючи перспективи підприємства у реалізації кожної маркетингової стратегії. При цьому пропонуємо низку ключових напрямків маркетингових робіт.

Отже, ми збудували матрицю Ігоря Ансоффа щодо типового вітчизняного автозаводу, в якій усі стратегічні маркетингові рекомендації щодо розвитку підприємства занесені у четвертий стовпчик, табл. 2. Тому, формуємо тепер короткий висновок: сьогодні на автомобілебудівних підприємствах України доречно використовувати маркетингову інноваційну стратегію розвитку товару. Це пов'язано з тим, що заводи швидко піднімають технічний рівень продукції. Наприклад, із цивільної товарної гамми ПрАТ «АвтоКрАЗ» розробило нове сімейство серії «65032 ІК», «5401С2» та інші [3].

Таблиця 2 – Стратегічна матриця Ігоря Ансоффа щодо типового автомобілебудівного підприємства України

Варіант маркетингової стратегії	Можливість	Опис	Ключові джерела зростання підприємства
1. Стратегія проникнення	Ймовірна	Спостерігається повільний, але зростаючий темп зміни ринку. Рівень споживання продукції типового автозаводу серед конкурентів країн СНД є на достатньому рівні, продукція цього заводу має зараз досить добрий технічний рівень.	Вказані у порядку маркетингової пріоритетності: 1. Зняти з виробництва деякі застарілі моделі типового заводу.
2. Стратегія розвитку ринку	Не можлива	На сьогодні досить важко керівництву автозаводу використовувати маркетингову стратегію розвитку, особливо на Заході, тому зараз є дуже висока конкуренція у цьому сегменті автомобілів.	2. Відповідність вітчизняних автомобілів екологічним нормам «Євро 6».
3. Стратегія розвитку товару	Можлива	Автозавод має всі ресурси для розширення асортименту продукції, розширення як громадянської так і військової номенклатури автомобілів.	3. Темп модернізації автомобілів вітчизняного виробництва повинен бути хоча б раз на два роки.
4. Стратегія диверсифікації	Не можлива	На автозаводі спостерігається тенденція до посилення конкуренції на поточних ринках, диверсифікувати продуктивний портфель поки не рекомендується.	4. Розширення асортименту: розробка та постановка на виробництво малотоннажних автомобілів.

Джерело: розроблено авторами на основі [11; 13]

Висновки і перспективи подальших наукових досліджень. У роботі досліджено формування маркетингових стратегій при виведенні на ринок нового товару, якими користуються сучасні високотехнологічні підприємства задля маркетингового просування своєї продукції на вітчизняні та зарубіжні цільові ринку збуту. У статті проаналізовано маркетингові стратегії просування такої значущої галузі, як високотехнологічне машинобудування, а саме виробництво та позиціонування на ринках багатотонних вантажних автомобілів. Отримані у ході дослідження результати про доцільність застосування

маркетингових стратегій виведення на ринок нової продукції та послуг є доцільними для ПБКФ «Бреккер» та ПрАТ «АвтоКраз», які з точки зору застосування концепції стратегічного маркетингу є значно більш ефективними у порівнянні з наявними методичними підходами до стратегічної організації та підтримки виведення на ринок нової продукції.

Проведено SWOT-аналіз у системі стратегічного маркетингу автомобілебудівного підприємства. Сформовано стратегічну матрицю Ігоря Ансоффа щодо автомобілебудівного підприємства. Отже, при виведенні на цільові ринки нової продукції машинобудівних підприємств України доцільно на стратегічних засадах забезпечувати інтенсивність і ефективність маркетингової взаємодії науковців, ІТ-розробників, креативних ринкових агентів, підприємців, молоді, сприяючи розширенню кількості сучасних стартапів. Перспективами подальших наукових досліджень у даному напрямку варто вважати поглиблення маркетингових комунікаційних складових, пов'язаних з інтегруванням маркетингових зусиль підприємства при виведенні на цільові ринки інноваційної високотехнологічної продукції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Borkowski Stanisław. Toyotarity. Bost Method as the Instrument of Assessment Process Functioning According to Toyota Principles / Stanisław Borkowski. – Celje : Faculty of Logistics, University of Maribor, 2012. – 104 p.
2. Porter M. The Competitive Advantage of Nations / M. Porter. – New York : Free Press, 1990.
3. Автомобільна продукція. Цивільний сектор. Офіційний сайт ПрАТ «АвтоКраз». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу, 16.09.2018 р.: <http://www.autokraz.com.ua/index.php/uk/produktsiya/automobile/civil>.
4. Божкова В. В. Методичні підходи до вибору стратегій просування інновацій на ринок / В. В. Божкова, О. М. Дериколенко // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2010. – №1. – С. 34–41. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/sites/default/files/mmi2010_1_34_41.pdf.
5. Гоголев Юрій. Лаптежник КрАЗ 255Б: цікаві факти до ювілею / Юрій Гоголев // Журнал «Авто центр.уа». – 11 липня 2017 року. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.autocentre.ua/kommercheskie/sobytie-kommercheskie/laptezchnik-kraz-255b-interesnye-fakty-k-yubileyu-368654.html>.
6. Документальний фільм «Колеса країни Рад», фільм 9. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.youtube.com/watch?v=FpOV0ZayK_I.

7. Касян С. Я. Комплексне позиціонування та маркетингова комунікаційна підтримка просування товарної пропозиції підприємств / С. Я. Касян, Катранжи Г.В. // Матеріали підсумкової наук.-практ. конф. «Актуальні проблеми та перспективи розвитку економіки». – (Дніпро, 12 квітня 2017 р.) / Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара, кафедра економічної теорії та маркетингу. – Дніпро : ДНУ ім. О. Гончара, 2017. – С. 39–40 (169 с.).
8. Касян С. Я. Конкурентні засади політики ціноутворення українських підприємств / С. Я. Касян // Академічний огляд. – 2006. – №1. – С. 43–45.
9. КрАЗ представляє Україну на Africa Aerospace and Defence 2018. Офіційний сайт ПрАТ «АвтоКрАЗ». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу, 19.09.2018 р.: <http://www.autokraz.com.ua/index.php/uk/novini-ta-media/news/item/3727-kraz-predstavliaie-ukrainu-na-africa-aerospace-and-defence-2018>.
10. Логістика : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / В. П. Волков, А. В. Череп, Л. Г. Олейнікова, О. Г. Череп ; ДВНЗ «Запоріж. нац. ун-т» МОН України. – Запоріжжя : ЗНУ, 2010. – 356 с.
11. Куденко Н. В. Маркетингові стратегії фірми: Монографія. / Н. В. Куденко. – К. : КНЕУ, 2002. – 245 с.
12. Ламбен Жан-Жак. Стратегічний маркетинг. Європейська перспектива / Пер. з франц. – СПб. : Наука, 1996. – 589 с.
13. Офіційний сайт ПрАТ «АвтоКрАЗ». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.autokraz.com.ua>.

УДК 658.1:005.936.43

**ГЕНЕЗИС КАТЕГОРІАЛЬНОГО АПАРАТУ ПРОЦЕСУ
УПРАВЛІННЯ ВИТРАТАМИ ПІДПРИЄМСТВА**

DOI 10.30838/ P.ES.2224.290818.173.219

Радіонова Н. Й., к.е.н.*Київський національний університет технологій і дизайну*

В статті розглянуто еволюцію становлення категорії «витрати». Визначено етапи становлення тлумачення категорії «витрати» у розвитку економічної науки. Розкрито сутність, форми та інструментарій дослідження витрат з позицій різних наукових шкіл. Досліджено розкриття категорії «витрати» в інтерпретації сучасних науковців. Виявлення різних підходів до розуміння витрат дало можливість згрупувати їх за різними напрямками. Так, частина науковців застосували до визначення витрат ресурсний підхід. Виокремлено економічний підхід, який пов'язує витрати з фінансовим результатом. Розгляд витрат у взаємозв'язку із активами та пасивами підприємства дозволило виділити бухгалтерський підхід. Також науковці трактували витрати з позицій управлінського та маркетингового підходу. Узагальнення науково-методичних підходів дало можливість сформулювати власне визначення витрат з врахуванням технологічно-організаційних особливостей підприємства. Доведено необхідність розглядати витрати з позиції управління, що потребує конкретизації поняття «управління витратами». Проаналізовано термінологічні відмінності поняття «управління витратами» у редакції різних авторів, що дало можливість сформулювати власне визначення цього поняття, яке враховує технологічно-організаційні особливості підприємства та спрямоване на задоволення потреб споживачів.

Ключові слова: витрати, управління витратами, витрати підприємства, система управління витратами, підприємство

УДК 658.1:005.936.43

**GENEZIS OF CATEGORIAL APPARATUS OF THE ENTERPRISE'S
COSTS MANAGEMENT PROCESS**

DOI 10.30838/ P.ES.2224.290818.173.219

Radionova N., PhD in Economics*Kyiv National University of Technology and Design*

The article deals with the evolution of the "costs" category's formation. The stages of the interpretation's formation of the "costs" category in the development of economic science are determined. The essence, forms and tools of costs research of various scientific schools are revealed. The disclosure of the "costs" category in the interpretation of modern scientists has been explored. Detection of different approaches to understanding costs made it possible to group them in different directions. So, part of

the scientists used the resource approach to determine the cost. The economic approach, which links the costs with the financial result, is singled out. Consideration of costs in connection with the enterprise's assets and liabilities allowed to allocate accounting approach to interpretation of costs. Also, scientists interpreted costs with the managerial and marketing approach. The generalization of scientific and methodological approaches made it possible to formulate the actual definition of costs taking into consideration the technological and organizational features of the enterprise. The necessity to consider costs from the management position is proved, that needs to specify the "cost management" category. The terminological differences of the "cost management" category in the wording of various authors have been analyzed, that made it possible to formulate the actual definition of this concept. It is determined that cost management is a dynamic process of purposeful costs influence on the enterprise in order to optimize it, in order to achieve strategic and tactical objectives of the enterprise, taking into consideration its technological and organizational peculiarities, aimed to satisfy the consumer's needs.

Keywords: costs, cost management, enterprise costs, cost management system, enterprise

Актуальність проблеми. В сучасних умовах кожне підприємство для ефективного управління потребує оперативної, достовірної та повної інформації про склад та рівень витрат. Це дозволяє своєчасно реагувати на зміни, що відбуваються як у зовнішньому, так і у внутрішньому середовищі для досягнення запланованого рівня прибутковості.

З метою дослідження витрат, як об'єкту управлінської аналітичної системи, слід уточнити такі економічні категорії, як «витрати» та «управління витратами», що визначає актуальність досліджуваної проблематики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розроблення науково-теоретичних засад щодо визначення категоріального апарату процесу управління витратами підприємства зробили такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як: Н.С. Андрющенко [1, с.4], Ф.Ф. Бутинець [4, с.15], О.Є. Власова [14, с.43], А.Г. Загородній, Г. Л. Вознюк [11, с.139], Л.О. Кріпак [16, с. 367], Г.О. Партин [19, с.45], Н.М. Ткаченко [23], Л.Г. Цимбалюк [27, с.89], М. Г. Чумаченко, І.А. Белоусова [28, с.4], В.А. Сідун, Ю.В. Пономарьова [10, с.117], М. І. Скрипник [22,с. 164], Г. В. Нашкерська [18, с. 390], В.А. Дерій, С.Ю. Попіна [9, с. 156], Прохар Н. В. [21, с.15], В. В. Кулішов [17, с.76], Л.В. Нападовська [25, с.237], Козак В.Г. [13, с. 129], Ч. Хорнгрен, Дж. Фостер, Ш. Датар [26, с. 163], С.С. Гаркавенко [5, с. 291], Ф. Котлер [15,с.299], М.Г. Грещак, О.С. Коцюба [24,с. 26], І. Є. Давидович [7, с. 7], В. К. Данилко, О. М. Кушніренко, К. С. Марченко [8, с. 44], П. В. Іванюта,

О. П. Лугівська [12, с. 61], А. А. Пилипенко, І. П. Дзьобко, О. В. Писарчук [20, с. 20], С.Ф. Голов [6, с. 38].

Проте, незважаючи на розробки науковців та дослідників, які розглядали категорії «витрати» та «управління витратами», постає необхідність уточнення цих понять.

Широке коло питань теоретико-методологічного, прикладного характеру, пов'язаних з визначенням виробничих витрат на підприємстві не отримало досить повного й однозначного вирішення і потребують подальшого дослідження.

Метою статті є теоретичне обґрунтування та аналіз різних наукових підходів до категорій «витрати» та «управління витратами» підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Теоретичний базис наукових досліджень показує, що пізнання сутності економічних явищ і процесів здійснюється через економічні категорії. Об'єктивним є признати, що витрати – категорія економічна.

Проте її виникнення й розвиток розглядають в історичному аспекті. Еволюція знань про витрати має свою історію й етапи становлення.

Аналізуючи еволюцію підходів до розуміння категорії витрат, необхідно констатувати трансформацію глибинного розуміння сутності витрат і відповідність теоретичних положень загальним умовам функціонування суб'єктів господарювання у визначений період часу.

Основні наукові підходи щодо трактування категорії «витрати» різними науковими школами наведено у *табл. 1*.

Дослідження різних форм прояву сутності витрат в контексті методологічних підходів наукових напрямів дозволило автору виділити дві основні концепції знань про економічну категорію (*табл. 1*): класичну і неокласичну і відповідні їм методологічні принципи: діалектичну логіку (бачить сутність явищ в зв'язках на базі безпосередньо-даного) і філософські підстави позитивізму (пізнання сутності явищ – в чуттєво-конкретному, одиничному).

У взаємозв'язку чотирьох традицій формування сутнісної основи категорії «витрати» відокремлені різновиди інтерпретації їх економічного змісту в ході теоретичного пізнання процесу виробництва.

Досліджуючи різні форми прояву категорії витрат, варто зауважити, що витрати є надто важливим аспектом управління діяльністю підприємства у контексті досягнення його стратегічної мети (зростання вартості підприємства) та тактичних цілей (збільшення прибутковості, оптимізації витрат тощо).

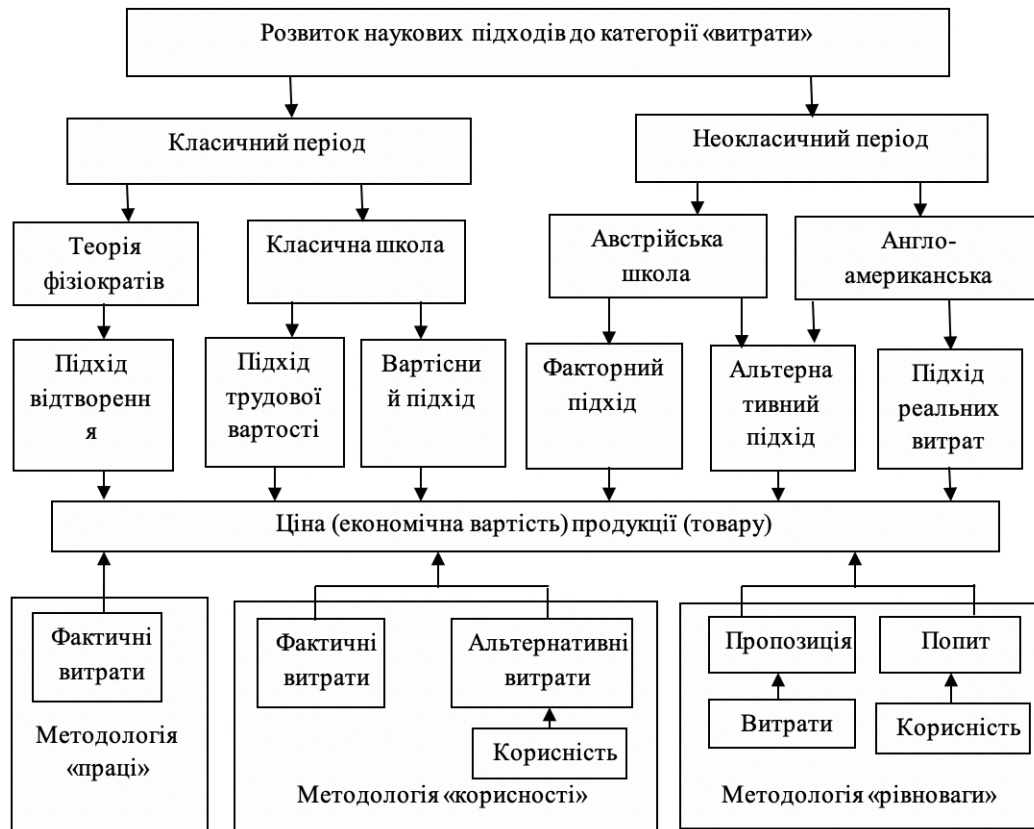
Таблиця 1 – Тлумачення категорії «витрати» у розвитку економічної науки

Теорії	Наукові школи	Елементи методології пізнання (інструментарія дослідження)	Сутність витрат	Форми витрат
1	2	3	4	5
Класична	Фізіократи	Метод наукової абстракції, принцип об'єктивності, емпіричні спостереження,	Капітальні витрати (капітальні вкладення), поточні витрати (витрати на ведення господарства)	Початкові й щорічні витрати
	Класична школа	аналіз економічних явищ і процесів, аналіз причинно-наслідкової залежності, спосіб логічної дедукції, математичні методи	Витрати праці - першооснова ціни, витрати виробництва (заробітна плата та прибуток) витрати праці – витрати виробництва (заробітна плата та придбання засобів виробництва) витрати суспільства (витрати виробництва і прибуток)	Постійні, індивідуальні витрати праці, абсолютні витрати, витрати спільного виробництва, транспортні витрати, спожитий капітал (витрати суспільства), змінний капітал (витрати живої праці), постійний капітал (витрати матеріалізованої праці)
Неокласична	Австрійська школа	Принцип об'єктивності, принцип відносності, спосіб логічного судження, психологізація економічного аналізу	Витрати - оцінка виробничих ресурсів, утворена завдяки наявності цінності у споживчих благ (психологічне явище, засноване на граничній корисності)	Альтернативні витрати (цінність ресурсів при інших можливих способах їх використання)
	Англо-американська школа	Абстрактно - дедуктивний метод, принцип взаємодії різноспрямованих чинників, принцип безперервності, функціональний метод економічного аналізу, метод математичного моделювання, математичний аналіз граничних величин, метод диференціального та інтегрального розрахунку обчислення	Витрати виробництва - витрати всіх видів праці разом з очікуванням, необхідним для накопичення капіталу, витрати виробництва - чинник пропозиції, витрати виробництва рівнозначний на рівні з корисністю елементу ціни (граничні витрати)	Грошові витрати, змінні витрати, постійні витрати, витрати чинників виробництва: праці, капіталу, землі та підприємницьких здібностей

Джерело: робудовано автором за [2, с. 84; 3, с. 27]

Дослідження еволюції поглядів на зміст витрат здійснювалось вченими з позицій: «праці», «корисності» та «рівноваги». Перевагою такого підходу є його наукова обґрунтованість, що базується на положеннях різних економічних теорій, що відображено на рис. 1.

Рис. 1. Функціональна залежність економічної цінності продукції (товару) з позиції трьох методологічних концепцій.

Джерело: складено автором за [2, с. 82-90; 3, с. 30]

Сучасні науковці також не залишають поза увагою категорію витрат. Узагальнюючи існуючі у вітчизняній та зарубіжній літературі надбання, слід вказати, що у сучасних наукових трактуваннях існують різні підходи до тлумачення цієї категорії, що викликане розглядом витрат з різних позицій.

Отже, можна зазначити, що у літературних джерелах категорія «витрати» трактується по-різному, що свідчить про відсутність єдиної думки науковців у цьому питанні. Систематизація різних наукових підходів до визначення категорії «витрати» представлено у табл. 2.

Порівняння змісту витрат, наданих різними науковцями, дозволяє виявити між ними наступні відмінності:

– поняття витрат, що трактуються з точки зору використання ресурсів для діяльності підприємства, не враховує вплив цих ресурсів на прибутковість підприємства;

Таблиця 2 – Наукові підходи до визначення категорії «витрати»

Науковий підхід	Узагальнення сутності підходу	Науковці
Ресурсний підхід	Витрати трактуються як ресурси, що мають вартісне вираження, яке втілюється у готову продукцію	Н.С. Андрющенко [1, с.4], Ф.Ф. Бутинець [4, с.15], О.Є. Власова [14, с.43], А.Г. Загородній, Г. Л. Вознюк [11, с.139], Л.О. Кріпак [16, с. 367], Г.О. Партин [19, с.45], Н.М. Ткаченко [23], Л.Г. Цимбалюк [27, с.89], М. Г. Чумаченко, І.А. Белоусова [28, с.4]
Економічний підхід	Витрати трактуються з позиції вартості факторів, для досягнення фінансового результату	В.А. Сідун, Ю.В. Пономарьова [10, с.117], М. І. Скрипник [22, с. 164], Г. В. Нашкерська [18, с. 390]
Бухгалтерський підхід	Витрати потрібно розглядати у взаємозв'язку із активами та пасивами підприємства	В.А. Дерій, С.Ю. Попіна [9, с. 156], Прохар Н. В. [21, с.15], В. В. Кулішов [17, с.76], Л.В. Нападівська [25, с.237]
Управлінський підхід	Витрати мають безпосередній вплив на прийняття управлінських рішень	Козак В.Г. [13, с. 129], Ч. Хорнгрен, Дж. Фостер, Ш. Датар [26, с. 163]
Маркетинговий підхід	Витрати мають безпосередній вплив на ціну	С.С. Гаркавенко [5, с. 291], Ф. Котлер [15, с. 299]

Джерело: систематизовано автором.

- трактування витрат з позиції отримання прибутку не показує можливість динамічного впливу витрат на прибутковість підприємства;
- визначення витрат з точки зору бухгалтерського підходу не розглядають витрати у зовнішньому ринковому середовищі;
- трактування витрат для цілей менеджменту не показує можливість впливу на витрати технологічного та організаційного процесу;
- розгляд витрат з позиції ціноутворення не розкриває прямого зв'язку з фінансовим результатом.

В цілому погоджуючись з наданими характеристиками витрат, вважаємо їх дещо однобічними, оскільки не в повній мірі використано комплексний підхід до визначення сутності такого багатоаспектної категорії як витрати.

На нашу думку, сутність поняття витрат має бути більш комплексним та враховувати технологічно-організаційні особливості підприємства. Тобто, можемо запропонувати власне визначення зазначеної категорії: витрати – це вартісна оцінка ресурсів, що можуть мати натурально-речову й нематеріальну форму та суспільно-необхідної праці, використаних підприємством в процесі діяльності з урахуванням його технологічно-організаційних особливостей для забезпечення оптимального розміру прибутковості та зростання вартості підприємства.

Таблиця 3 – Термінологічні відмінності поняття «управління витратами» у редакції різних авторів

Автор, джерело	Визначення	Примітки
М.Г. Грещак, О.С. Коцюба [24, с. 26]	Взаємопов'язаний комплекс робіт, які формують коригуючі впливи на процес здійснення витрат під час господарської діяльності підприємства, спрямовані на досягнення оптимального рівня (в межах допустимих відхилень) витрат в усіх підсистемах підприємства за виконання в них будь-яких робіт	Управління витратами розглядається на підставі комплексного підходу, але не допустимо розглядати витрати на виконання будь-яких (важливих для підприємства і неважливих) робіт
І.Є. Давидович [7, с. 7]	Динамічний процес, який включає управлінські дії, мета яких полягає у досягненні високого економічного результату діяльності підприємства	Дуже узагальнене визначення, яке може бути застосовано до управління будь-яким об'єктом на підприємстві. Не виокремлено специфіку управління витратами.
В. К. Данилко, О.М. Кушніренко, К. С. Марченко [8, с. 44]	Процес цілеспрямованого формування витрат щодо видів, місць та носіїв для постійного контролю рівня витрат і стимулювання зниження, що є важливою функцією економічного механізму управління підприємством (ЕМУП)	Поняття розкривається з позиції процесного та функціонального підходів, але не розглядається кінцева мета процесу
П. В. Іванюта, О.П. Лугівська [12, с. 61]	Система економічних засобів і методів спрямованого впливу на інтереси галузі, підприємства, працівника з метою оптимального їх узгодження з інтересами споживачів і всього суспільства в цілому по дотриманню відповідних суспільно необхідних пропорцій у формуванні витрат	Визначення сформульоване на підставі системного підходу, але не враховує технологічно-організаційних особливостей підприємства.
А.А. Пилипенко, І.П. Дзьобко, О.В. Писарчук [20, с. 20]	Сукупність взаємопов'язаних елементів, методів і механізмів, що діють у межах функціональних обов'язків і утворюють певну цілісність, за допомогою яких узагальнюються процеси постачання, використання ресурсів, вирішуються чітко поставлені цілі, реалізуються тактичні і стратегічні плани	Управління витратами розглядається на підставі комплексного підходу, але визначення «функціональних обов'язків» необхідно було б замінити на «у межах комплексу функцій»
С.Ф. Голов [6, с. 38]	Специфічна функція управління, яка забезпечує планування, організацію, мотивацію, контроль, та регулювання витрат діяльності; принципово нова система, яка дає змогу чітко відстежувати, аналізувати й контролювати витрати	Поняття розкривається з позиції системного та функціонального підходів, але не зазначена кінцева мета процесу.

Джерело: систематизовано автором

Таке визначення доповнює існуючі наукові підходи до визначення категорії «витрати» новим баченням, яке враховує всі ресурси підприємства (які мають матеріальну й нематеріальну форми), технологічно-організаційні особливості, а також стратегічну й тактичну мету його діяльності.

Вважаємо за доцільне розглядати витрати з позиції управління, що потребує конкретизації поняття «управління витратами» з урахуванням сучасного етапу розвитку науки та відображення особливостей ринкової економіки (табл. 3).

Отже, синтезуючи різні наукові підходи, пропонуємо таке визначення: управління витратами – це динамічний процес цілеспрямованого впливу на витрати підприємства з метою їх оптимізації, задля досягнення підприємством стратегічних і тактичних цілей з урахуванням його технологічно-організаційних особливостей, спрямованих на задоволення потреб споживачів.

Узагальнюючи існуючі наукові надбання, слід вказати, що питанням розвитку теорії та методології управління витратами присвячено значну кількість монографій, публікацій та інших досліджень. Вітчизняні та зарубіжні автори в своїх працях розглядають категорію «управління витратами», однак точного та однозначного визначення не існує, воно є предметом наукової дискусії.

Висновки. У процесі проведеного дослідження можна зробити висновок про те, що категорія «витрати» має етапи становлення та розглядалась різними науковими школами з позицій класичної та неокласичної теорії. Проведене дослідження сучасних підходів дало можливість з'ясувати, що категорія «витрати» розглядається науковцями з різних позицій: існує ресурсний, економічний, бухгалтерський, управлінський та маркетингові підходи. Узагальнення різних наукових підходів дало можливість запропонувати власне визначення зазначеної категорії: витрати – це вартісна оцінка ресурсів, що можуть мати натурально-речову й нематеріальну форму та суспільно-необхідної праці, використаних підприємством в процесі діяльності з урахуванням його технологічно-організаційних особливостей для забезпечення оптимального розміру прибутковості та зростання вартості підприємства.

Зазначено, що витрати підприємства доцільно розглядати з позиції управління, що потребує конкретизації поняття «управління витратами». Дослідження термінологічних відмінностей щодо трактування поняття «управління витратами» у редакції різних авторів, дало можливість

сформувати авторське визначення управління витратами, як динамічний процес цілеспрямованого впливу на витрати підприємства з метою їх оптимізації, задля досягнення підприємством стратегічних і тактичних цілей з урахуванням його технологічно-організаційних особливостей, спрямованих на задоволення потреб споживачів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андрющенко Н.С. Суть і значення витрат: історичний аспект / Н.С. Андрющенко // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – № 5. – С. 3–7.
2. Австрийская школа в политической экономии: К. Менгер, О. фон Бём-Баверк, Ф. Визер / предисл., коммент., сост. В.С. Автономова. – М. : Экономика, 2011. – 368 с.
3. Антология экономической классики. У. Пэтти, А. Смит, Д. Рикардо. – М. : «Эконом-Ключ», 1993. – 480 с.
4. Бутинець Ф.Ф. Витрати виробництва та їх класифікація для потреб управління / Ф.Ф. Бутинець // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу : міжнар. зб. наук. праць. Сер. «Бухгалтерський облік, контроль і аналіз». – 2012. – № 1 (22). – С. 11–18.
5. Гаркавенко С.С. Маркетинг : підручник / С.С. Гаркавенко. – К. : Лібра, 2007. – 717 с.
6. Голов С.Ф. Управлінський облік: Підручник. – К.: Лібра, 2008. – 704 с.
7. Давидович І.Є. Управління витратами : навч. посібник / І.Є. Давидович. – К. : ЦУЛ, 2008. – 320 с.
8. Данилко В.К. Управління витратами : навч. посібник / В.К. Данилко, О.М. Кушніренко, К.С. Марченко. – К. : Каравела, 2012. – 216 с.
9. Дерій В. Термін «витрати» і його трактування для потреб обліку і контролю / В. Дерій // Галицький економічний вісник. – 2010. – № 1 (26). – С. 154–160.
10. Економіка підприємства: Навчальний посібник: / за ред. Сідун В.А., Пономарьової Ю.В.-Вид. 2-ге, перероб. та доп. — К.: Центр навчальної літератури, 2006. — 356 с.
11. Загородній А.Г., Вознюк Г.Л. Фінансово-економічний словник. [Текст] Загородній А.Г., Вознюк Г.Л. – К.: Знання, 2007. – 1072 с
12. Іванюта П.В. Управління ресурсами та витратами : навч. посібник / П.В. Іванюта, О.П. Лугівська ; за ред. С.М. Іванюти. – К. : Центр навч. л-ри, 2009. – 320 с.
13. Козак В.Г. Визначення поняття «витрати» та їх оцінка / В.Г. Козак // Реформування економіки України: стан та перспективи : зб. матер. IV Міжнар. наук.-практ. конф. – К. : МІБО КНЕУ, 2009. – С. 129–131.
14. Конспект лекцій з дисципліни “Управлінський облік” (для студентів 4, 5 курсу денної і заочної форм навчання напрямку підготовки 0501 – «Економіка і підприємництво», 6.030509 «Облік і аудит» спеціальності «Облік і аудит») / О.Є. Власова; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. – Х. - ХНАМГ – 2010. – 118 с.

15. Котлер Ф. Основы маркетинга: краткий курс / Ф. Котлер ; пер. с англ. – М. : Издат. дом «Вильямс», 2007. – 656 с.
16. Кріпак Л.О. Особливості формування витрат на виробництво та собівартості продукції на промислових підприємствах / Л.О. Кріпак // Держава та регіони. – 2006. – № 5. – С. 366–370.
17. Кулішов В. В. Економіка підприємства: теорія і практикум : навч. посіб. / В. В. Кулішов. – К. : Ліра-К, 2014. – 208 с.
18. Нашкерська Г.В. Бухгалтерський облік.: навч. посібник. / Г.В. Нашкерська – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 464 с.
19. Партин Г.О. Управління витратами підприємства: концептуальні засади, методи та інструментарій : монографія / Г.О. Партин. – К. : Вид-во УБС НБУ, 2008. – 219 с.
20. Пилипенко А.А. Формування обліково-аналітичного забезпечення управління витратами підприємств та їх об'єднань : монографія / А.А. Пилипенко, І.П. Дзьобко, О.В. Писарчук ; за заг. ред. А.А. Пилипенка. – Харків : Вид-во ХНЕУ, 2011. – 344 с.
21. Прохар Н.В. Облік доходів, витрат і фінансових результатів: проблеми теорії та практики : [монографія] / Н.В. Прохар, Ю.О. Ночовна. – Полтава : РВВ ПУЕТ, 2011. – 257 с.
22. Скрипник М.І. Затрати і витрати: проблема трактування понять / М.І. Скрипник // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу : Міжнар. зб. наук. пр. – 2009. – Вип. 1 (13). – С. 163–165.
23. Ткаченко Н. М. Історичний генезис понять «затрати» і «витрати»: обліково-економічний аспект [Електронний ресурс] / Н. М. Ткаченко, Н. В. Гуріна // Ефективна економіка №9.- 2015.-Режим доступу : http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/9_2015/8.pdf
24. Управління витратами: [Навч. посіб.] / [М.Г. Грецак, В.М. Гордієнко, О.С. Коцюба та ін.]; За заг. ред. М.Г. Грецака. – К.: КНЕУ, 2008. – 264 с.
25. Управлінський облік: підручник / Л. В. Нападовська. – 2-ге вид., доопрац. та доп. – Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2010. – 648 с.
26. Хорнгрен Ч., Фостер Дж., Датар Ш. Управленческий учет 10-е изд. /Пер. с англ. — СПб.: Питер, 2007. — 1008 с.
27. Цимбалюк Л.Г. Чинники, резерви та шляхи зниження витрат виробництва як основа зменшення ціни товару / Л.Г. Цимбалюк, Н.П. Скригун // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2011. – № 3(15). – С. 88 – 95.
28. Чумаченко М.Г. Дискусійні проблеми обліку витрат і калькулювання собівартості продукції / М.Г. Чумаченко, І.П. Білоусова // Бухгалтерський облік і аудит. – 2008. – № 10. – С. 3–7.

СТАЛИЙ РОЗВИТОК, ЕКОЛОГІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ТА АЛЬТЕРНАТИВНА ЕНЕРГЕТИКА

УДК:502.3:336.532.2(477)

ЕКОЛОГІЧНА СИТУАЦІЯ В УКРАЇНІ: АНАЛІЗ ПРОБЛЕМ ТА ФІНАНСУВАННЯ НАПРЯМКІВ ЇХ ПОДОЛАННЯ

DOI 10.30838/ P.ES.2224.290818.183.220

**Кушнір С. О., к.е.н.,
Оніпко А. Д.**

Запорізький національний університет, м. Запоріжжя

В статті здійснено аналіз особливостей екологічного стану як важливої складової сталого розвитку України. Показано слабе усвідомлення українським суспільством екологічних загроз на тлі економічної нестабільності в державі. Проаналізована екологічна ситуація в Україні. Перелічено проблеми, пов'язані з навколишнім середовищем. Наведено вміст основних забруднюючих речовин в атмосферному повітрі за даними гідрометеорологічних організацій. Розглянуто вплив антропогенних чинників на екологію України. Визначено об'єкти забруднення та їх стан. Систематизовано ряд основних забруднювачів повітря в Україні. Наведено приклади повітроохоронних заходів зі зменшення викидів у атмосферне повітря за регіонами. Проаналізовано обсяги фінансування на охорону навколишнього природного середовища за видами природоохоронних заходів. Розглянуто обсяги утилізованих, спалених відходів I-III класів небезпеки. Наведено приклади впливу промислових відходів на рівень стану екології України. Визначено причини погіршення екологічної ситуації в Україні. Проаналізовано напрямки стратегії раціонального природокористування. Стаття присвячена дослідженню визначенню кола основних екологічних проблем та шляхів їх подолання.

Ключові слова: екологія, забруднюючі речовини, навколишнє середовище, промислові відходи, атмосферне повітря, ґрунти, водні ресурси, повітроохоронні заходи, екологічна ситуація.

UDC:502.3:336.532.2(477)

ECOLOGICAL SITUATION IN UKRAINE: ANALYSIS OF PROBLEMS AND FINANCING OF WAYS TO OVERCOME THEM

DOI 10.30838/ P.ES.2224.290818.183.220

**Kushnir S., Ph.D. in Economics.,
Onipko A.**

Zaporizhzhia National University, Zaporizhzhia

The article analyzes the features of the ecological state as an important component of

the sustainable development of Ukraine. The weak awareness of the Ukrainian society of environmental threats against the backdrop of economic instability in the state is revealed. The ecological situation in Ukraine is analyzed. Issues related to the environment are listed. The content of the main pollutants in the atmosphere according to hydrometeorological organizations is given. Examples of air safety precautions for reducing atmospheric air emissions by region are given. The volume of financing for environmental protection by types of environmental measures has been analyzed. The volume of disposed or burned waste of I-III classes of danger is considered. Examples of the impact of industrial waste on the state of ecology of Ukraine are given. The reasons for the deterioration of the ecological situation in the country are determined. Directions of the strategy of rational nature management are analyzed. This article focuses to the study of the definition of the range of basic environmental problems and ways to overcome them.

Keywords: ecology, pollutants, environment, industrial wastes, atmospheric air, soil, water resources, air-security events, ecological situation

Актуальність проблеми. ХХІ століття наповнено стрімким розвитком науки і техніки, зростанням кількості населення, поступовим порушенням стану природного середовища під впливом антропогенного втручання. Таке втручання є негативним, адже воно призвело до витрачання великих масивів природних ресурсів, а це у свою чергу до утворення надмірної кількості відходів. Ці процеси призводять до глобальних змін екології. Тому сьогодні ми зіштовхнулися з тим, що відбувається цілковите виснаження природних ресурсів через їх інтенсивне використання, а отже екологічні проблеми, в тому числі в Україні, набувають статусу кризових, адже антропогенне навантаження на природні ресурси щороку зростає.

Аналіз останніх наукових досліджень. Актуальним питанням сьогодні є обговорення і всестороннє вивчення зростаючого антропогенного впливу на екологію, забруднення навколишнього середовища відходами та надмірне використання природних ресурсів. Сучасний стан екології вивчали П. Барщевський, А. Качинський, В. Лимаренко, В. Міщенко, питанням реалізації екологічної політики держави займалися М. Аркелян, Г. Білявський, І. Білий, Л. Долгополова, В. Шевчук. Взаємозв'язок екологічних та демографічних процесів стали предметом наукового дослідження у працях В. Бугайова, Г. Глуханова, І. Курило, А. Лагутіна та ін. Питання вирішення екологічних проблем та визначення стратегій збалансованого природокористування виявили такі науковці, як Г. Білявський, В. Волошин, Л. Грановській. Та незважаючи

на велику кількість досліджень, екологічне питання залишається досить напруженим і потребує подальших доопрацювань.

Мета роботи – дослідження сучасних екологічних проблем України, фінансування природоохоронних заходів та пошук шляхів боротьби з екологічними проблемами в країні.

Викладення основного матеріалу. Першочерговим завданням є розгляд антропогенного впливу на біосферу, що складається з чотирьох найбільш головних форм. По-перше, вплив людини на зміну структури земної поверхні за рахунок розорювання степів, вирубки лісів та створення штучних водойм. Друга – зміна складу біосфери через добування корисних копалин та викидів різних речовин у атмосферу. Третьою формою антропогенного впливу є зміна енергетичного та теплового балансу в деяких регіонах земної кулі. Четвертою є зміни, пов'язані зі знищенням деяких видів живих організмів, створенням нових сортів рослин внаслідок їх переміщення на нові місця [1].

Отже, забруднення навколишнього середовища полягає у надходженні в біосферу будь-яких речовин або видів енергії у таких кількостях, що значно перевищують граничні норми та шкідливо впливають на людей, тварин і рослини. Найбільш негативний вплив від забруднення зазнають атмосфера, вода та ґрунт. Розглянемо детальніше їх стан на сьогодні.

У 2018 р. в Україні проводилися вибіркові обстеження проб ґрунту для визначення вмісту залишкових кількостей пестицидів. Дані досліджень показали, що їх середній вміст в ґрунтах був нижче гранично допустимих норм – 0,002 гранично допустимих концентрацій (ГДК). Але у деяких областях виявлено максимальний вміст залишкових кількостей в ґрунтах. Наприклад, у Миколаївській області під садом ТОВ "Оksamит" вміст дорівнював 0,4 ГДК та під виноградником радгоспу ПАТ "Радсад" – 0,09 ГДК, у Гуляйпільському районі Запорізької області під озимою пшеницею ПАТ "Аграрний дім" – на рівні 0,17 ГДК та у Вінницькому районі Вінницької області під пшеницею ПП "Прогрес" – на рівні 0,5 ГДК [2].

Також в Україні незадовільним є стан атмосферного повітря, що потребує уваги та здійснення негайних повітроохоронних заходів. Кожного року збільшується кількість викидів в атмосферу з промислових та автотранспортних підприємств. У 2017 році це значення сягнуло позначки 17 мільйонів тонн шкідливих речовин, що становить 300 кг на кожного мешканця України.

Серед основних забруднювачів повітря в Україні виділяють підприємства металургії – 35%, енергетики – 29,3%, вугільної – 8% та нафтохімічної промисловості – 6% від загального обсягу викидів (рис. 1).

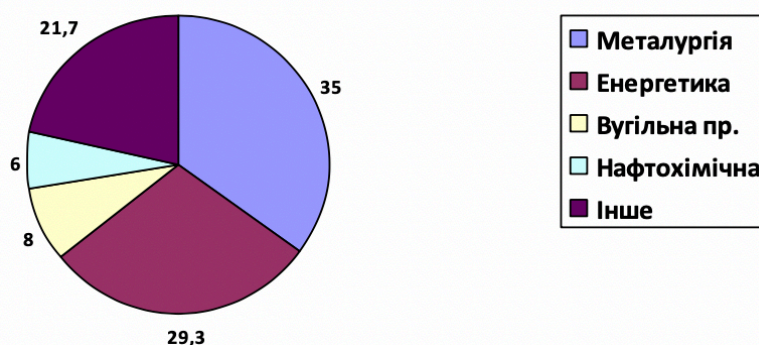

Рис. 1. Частка основних забруднювачів повітря України (у %)
Джерело: розроблено автором на основі [2]

В різних містах на рівень забруднення атмосферного повітря впливають різні фактори та забруднюючі речовини (табл.1). В більшості це викиди забруднюючих речовин та парникових газів від промислової та транспортної діяльності.

Таблиця 1- Вміст основних забруднюючих речовин в атмосферному повітрі за даними гідрометеорологічних організацій у 2017 р.

Речовина	Клас небезпеки	Кількість міст, охоплених спостереженнями	Середньорічний вміст, мг/м ³	Середньодобові ГДК
Завислі речовини	3	39	0,14	0,15
Діоксид сірки	3	39	0,016	0,050
Оксид вуглецю	4	37	1,8	3,0
Діоксид азоту	3	39	0,06	0,04
Оксид азоту	3	23	0,03	0,06
Сірководень	2	11	0,02	0,05
Фенол	2	17	0,003	0,003
Фтористий водень	2	11	0,004	0,005
Хлористий водень	2	10	0,06	0,20
Аміак	4	16	0,02	0,04
Формальдегід	2	30	0,007	0,003

Джерело: розроблено автором на основі [2]

Як бачимо, більшість міст забруднене діоксидом сірки, азотом та оксидом вуглецю, що становлять 3 та 4 клас небезпеки.

Сьогодні на розвиток екології в Україні виділяються значно менші суми, аніж це необхідно і доцільно. Проте в країні намагаються боротися зі зменшенням викидів у атмосферне повітря, проводячи певні повітроохоронні заходи (табл. 2).

Таблиця 2 - Впровадження повітроохоронних заходів зі зменшення викидів у атмосферне повітря за регіонами в 2017 році

Області	Кількість заходів	Витрати на заходи, спрямовані на зменшення викидів у атмосферне повітря, тис.грн.			Обсяги зменшення викидів забруд. речовин у атмосфер. повітря після впровадження повітроохоронних заходів, т/рік		
		усього за кошторисною вартістю	фактично витрачено з початку виконання заходу	% факт. витраченої суми заходу	очікуване	фактичне	% факт. обсягу зменш. викидів
Україна	353	5424355	1393156	25,7%	46092,2	39831,3	86,4%
Вінницька	22	71694,2	63968,6	89,2%	370,6	44,9	12,1%
Волинська	3	282,2	281,4	99,7%	31,7	34,1	107,6%
Дніпропетровська	36	4565378	547967	12,0%	29073,5	23875,3	82,1%
Донецька	39	473639	476641	100,6%	117,5	110,9	94,4%
Житомирська	1	9,4	9,4	100,0%	0,2	0,2	100,0%
Закарпатська	5	180,9	180,9	100,0%	5,5	5,5	100,0%
Запорізька	10	40310,8	35571,6	88,2%	197,2	137,1	69,5%
Івано-Франківська	10	14074,1	14074,6	100,0%	217,1	221,1	101,8%
Київська	4	3084,1	3066,4	99,4%	173,5	22,4	12,9%
Кіровоградська	8	3058,6	3043,5	99,5%	882,6	262	29,7%
Львівська	39	663,6	662,6	99,8%	157,1	32,6	20,8%
Миколаївська	21	77405,9	73145,5	94,5%	894,3	996,4	111,4%
Одеська	6	316	307	97,2%	0	0	-
Полтавська	22	2846,8	4030,8	141,6%	250,6	230,1	91,8%
Рівненська	10	9377,1	7902,9	84,3%	12,7	3,6	28,3%
Сумська	27	628,7	620	98,6%	8,5	7,3	85,9%
Тернопільська	1	15,1	15,1	100,0%	1	1,1	110,0%
Харківська	20	129470	128412	99,2%	11457,7	11457,7	100,0%
Херсонська	1	20	20	100,0%	10	10	100,0%
Хмельницька	12	16540,6	16738,8	101,2%	59,6	59,2	99,3%
Черкаська	5	8640,2	9013,1	104,3%	20	18,2	91,0%
Чернівецька	2	71,6	71,6	100,0%	0,2	0,2	100,0%
Чернігівська	10	1987,8	1989,5	100,1%	17,6	17	96,6%
м.Київ	39	4660,9	5423,2	116,4%	2133,7	2284,4	107,1%

Джерело: розроблено автором на основі [2]

Отже, як бачимо, в 2017 році в Україні запроваджено 353 повітроохоронних заходи. Фактичний обсяг зменшення викидів забруднюючих речовин у атмосферне повітря після впровадження повітроохоронних заходів є незадовільним, адже багато областей (Вінницька, Київська, Рівненська) зовсім не досягли очікуваних показників. Лише у Києві та західних регіонах України фактичні результати відповідають очікуванам.

Центральна геофізична обсерваторія України відстежує стан повітря 53 українських міст та будує рейтинги найбільш забруднених відповідно індексу забруднення атмосфери, що враховує ступінь забруднення по

п'яти пріоритетних забруднюючих домішках. У п'ятірку міст з найбільш забрудненим повітрям потрапили такі міста як Маріуполь, Горлівка, Ужгород, Одеса, Рівне (табл. 3). Ці проблеми, в першу чергу, пов'язані з географічним положенням, адже через Ужгород до кордону зі Словаччиною рухається багато транзитного транспорту та досить великою кількістю транспорту, адже зареєстровано більше 40 тисяч транспортних засобів на 120 тисяч мешканців. Найчистішим виявилось місто Комсомольськ у Полтавській області.

Таблиця 3 - Рейтинг найбільш забруднених міст в Україні

№ з/п	Місто	Індекс забруднення атмосфери	Рівень забруднення повітря
1	Маріуполь	16,5	дуже високий
2	Ужгород	14,4	дуже високий
3	Горлівка	14,3	дуже високий
4	Одеса	14,3	дуже високий
5	Рівне	14,2	дуже високий
6	Слов'янськ	13,9	високий
7	Запоріжжя	12,9	високий
8	Макіївка	12,8	високий
9	Донецьк	12,8	високий
10	Лисичанськ	12,4	високий

Джерело: розроблено автором на основі [3]

Тому слід детальніше проаналізувати обсяг інвестицій задля здійснення ефективного функціонування природоохоронних заходів (табл. 4). До головних природоохоронних заходів належить: охорона атмосферного повітря і попередження змін клімату; захист і реабілітація ґрунту, підземних і поверхневих вод; поводження з відходами; очищення зворотних вод.

Таблиця 4 - Капітальні інвестиції на охорону навколишнього природного середовища за видами природоохоронних заходів в 2017 році (тис. грн.)

	Усього	У тому числі на					Темп приросту до поперед. року (%)
		охорону атмосферного повітря і попередження змін клімату	очищення зворотних вод	поводження з відходами	захист і реабілітацію ґрунту, підземних і поверхневих вод	інші заходи	
2010	2761472,1	1139946,7	734663,4	475584,3	319922,0	91355,7	-
2011	6451034,6	2535632,6	721325,5	1183880,2	639123,1	1371073,2	+133,6
2012	6589336,5	2462675,3	846955,4	730544,4	540516,8	2008644,6	+2,14
2013	6038783,0	2411935,1	834114,8	713856,3	324980,1	1753896,7	-8,36
2014	7959853,9	1915129,7	1122149,3	783965,4	359925,6	3778683,9	+31,81
2015	7675597,0	1422946,6	848881,2	737498,9	388259,2	4278011,1	-3,57
2016	13390477,3	2502805,8	1160029,1	2208676,6	419988,9	7098976,9	+74,46
2017	11025535,2	2608027,4	1276530,2	2470969,5	1284502,0	3385506,1	-17,67
Структура в 2017 році, %	100	0,24	0,12	0,22	0,11	0,31	-

Джерело: розроблено автором на основі [6]

Аналіз інвестицій показує поступове збільшення обсягу капітальних інвестицій за усіма видами заходів в 2010-2016 рр., але у 2017 р. загальний обсяг знизився на 17,67 % до 2016 р. за рахунок зменшення інвестицій в інші заходи. Дослідивши структуру, ми бачимо, що найбільша сума коштів спрямована на охорону атмосферного повітря і попередження змін клімату та станом на 2017 р. становить 24%, що на 4,2% більше 2016 р. Наступним важливим природоохоронним заходом є поводження з відходами, що збільшилось у 2017 році в порівнянні з попереднім роком на 11,88% та становить 22% від загальної суми інвестицій 2017 року.

Наразі необхідно детальніше розглянути витрати на охорону навколишнього середовища у розрізі капітальних інвестицій та поточних витрат (табл. 5).

Таблиця 5 - Витрати на охорону навколишнього природного середовища за видами природоохоронних заходів у 2017 році (тис.грн.)

Природо-охоронні заходи	Усього	Структура, %	У тому числі				
			капітальні інвестиції			поточні витрати	
			усього	%	з них на капітальний ремонт	усього	%
Усього	31491958,5	100	11025535,2	35	1142584,8	20466423,3	65
у тому числі на:							
охорону атмосферного повітря і проблеми зміни клімату	4712301,7	15,0%	2608027,4	24%	295236,3	2104274,3	10,3%
очищення зворотних вод	9341782,6	29,7%	1276530,2	12%	361166,0	8065252,4	39,4%
поводження з відходами	9979183,2	31,7%	2470969,5	22%	55191,1	7508213,7	36,7%
захист і реабілітацію ґрунту, підземних і поверхневих вод	2268283,8	7,2%	1284502,0	11,7%	325358,8	983781,8	4,8%
зниження шумового і вібраційного впливу	696443,7	2,2%	161509,6	1,5%	89511,0	534934,1	2,6%
збереження біорізноманіття і середовища існування	944563,7	3,0%	177278,7	1,6%	2524,8	767285,0	3,7%
радіаційну безпеку	3114089,4	9,9%	3012367,8	27,3%	201,8	101721,6	0,5%
науково-дослідні роботи природоохоронного спрямування	89267,0	0,3%	3832,9	0,03%	169,6	85434,1	0,4%
інші напрями природоохоронної діяльності	346043,4	1,1%	30517,1	0,3%	13225,4	315526,3	1,5%

Джерело: розроблено автором на основі [6]

Аналізуючи дані таблиці слід звернути увагу, що найбільші суми природоохоронних коштів спрямовані на очищення зворотних вод та поводження з відходами. Так, витрати станом на 2017 р. становлять 29,7% та 31,7 % загальної суми природоохоронних заходів в країні відповідно. Таке становище зумовлене тим, що водні ресурси України забруднені сполуками важких металів, сульфатами, нафтопродуктами, у багатьох населених пунктах питна вода за фізико-хімічними показниками не відповідає вимогам ДСТУ 2874-82.

Станом на 1 півріччя 2018 року у водних об'єктах України вже було виявлено тринадцять випадків екстремально високого забруднення поверхневих вод, проте поверхневі води й надалі залишаються джерелом питного водопостачання для 70% населення.

Щодо проблеми відходів, то Україна відноситься до числа країн з найбільш високими обсягами утворення та накопичення відходів (табл. 6). Згідно статистичних даних щорічно їх утворюється 700-720 млн. тон, а їх загальна маса у поверхневих сховищах дорівнює 25 млрд. тон, отже на 1 кв.км площі припадає близько 40 тис. тон. В результаті життєдіяльності 1 мешканець України за рік утворює 1 тону відходів, а утилізується лише третина загальної кількості відходів.

Міські відходи складаються з папіру та картону близько 41%, сміття - 17,9%, гуми, шкіри та деревини - 8,1%, харчових відходів - 7,5%, металів - 8,7%, скла - 8,2% та ін. - 1,6% [4].

Таблиця 6 - Утворення та поводження з відходами I-III класів небезпеки (тис.т.)

	Утворено	У тому числі			Загал.обсяг відходів, накопичених протягом експлуатації, у відведених місцях	Темп приросту до попереднього року (%)
		Утилізовано	Спалено	Видалено у спеціально відведені місця чи об'єкти		
2008	2301,2	918,9	32,2	1066,3	21017,2	-
2009	1230,3	825,9	15,8	333,2	20852,3	-0,78
2010	1659,9	642,4	16,5	306,3	16236,3	-22,14
2011	1434,5	597,5	15,6	138,5	15157,9	-6,64
2012	1368,1	541,4	14,0	146,7	14324,8	-5,5
2013	919,1	439,0	15,1	103,0	12641,6	-11,75
2014	739,7	327,1	8,2	81,6	11996,0	-5,11
2015	587,3	314,5	5,8	78,6	12055,0	+0,49
2016	621,0	337,9	6,2	111,7	12102,4	+0,39
2017	605,3	305,5	8,7	107,1	12197,6	+0,79

Джерело: розроблено автором на основі [6]

Аналіз таблиці показує, що об'єми утворених відходів в порівнянні з попереднім 2016 роком в 2017 знизився на 2,5%. Обсяги утилізованих, спалених та видалених у спеціально відведені місця відходів протягом аналізованого періоду (2008-2017 рр.) поступово зменшувалися. Дослідивши темп приросту загального обсягу доходів, ми бачимо, що протягом аналізованого періоду спостерігає зменшення обсягів відходів, накопичених протягом експлуатації. У 2010 р. обсяг відходів зайняв найнижчу позицію, і зменшився на 22 % у порівнянні з 2009 р., але з 2015 р. спостерігається невелике зростання обсягу відходів, накопичених протягом експлуатації. У 2017 р. цей показник зріс на 0,79 % відносно 2016 р.

Ці проблеми були спричинені тим, що на сьогодні збудована невелика кількість спеціалізованих заводів з переробки токсичних промислових відходів, відсутня належним чином організована системи збирання, зберігання та видалення токсичних відходів, немає обладнання для переробки відходів будівництва. Адміністративна та кримінальна відповідальності за порушення правил збирання, зберігання, транспортування та використання промислових й інших відходів є нефективною та майже безкарною. Досі не є вирішеними питання утилізації та вторинного використання полімерних відходів. Цей вид відходів є небезпечним, адже вони не розкладаються в ґрунті та знижують самоочисні функції ґрунту, а при згорянні полімерних відходів відбувається викид токсичних продуктів в атмосферу [5].

Висновки. Екологічна ситуація в світі та в Україні стає більш критичною та загрозовою. На гармонійний та безпечний розвиток країни та життя населення великий вплив становить стан навколишнього середовища. Головним забруднювачем атмосферного повітря, водойм і ґрунтів в Україні є транспорт, а також гостро стоїть проблема утилізації та переробки відходів, що з'являються при експлуатації транспортних засобів. Наступним забруднювачем виступають промислові відходи. В Україні джерелами таких відходів є підприємства хіміко-металургійного, машинобудівного, гірничо-промислового, паливно-енергетичного, будівельного, агропромислового комплексів. Найбільш токсичними вважають відходи, до складу яких входять важкі метали, нафтопродукти, отрутохімікати.

Як свідчать результати дослідження, стан забруднення навколишнього природного середовища на території України практично не поліпшився за цей рік і залишається достатньо високим. У 2018 р. з 39 міст України, де проводились регулярні спостереження, атмосферне повітря 15 міст за інтегральним показником характеризується дуже високим та високим рівнем забруднення. У 2018 р., як і у попередні роки, якість вод за гідрохімічними показниками не відповідає нормативам. Основними джерелами надходження забруднюючих речовин є стічні води різноманітних видів виробництва, підприємств сільського та комунального господарств, поверхневий стік.

Наразі в Україні можна відзначити наступні негативні процеси:

- погіршення родючості ґрунтів через промивання гумусом, засолення та забруднення важкими металами, пестицидами;
- зменшення запасів поверхневих вод внаслідок збільшення споживання води, та погіршення її стану через впровадження забруднюючих речовин у водні об'єкти в процесі виробництва;
- збільшення промислових та інших викидів в атмосферу, що спричиняє забруднення повітря та зміни його складу;
- погіршення санітарно-епідеміологічних умов життя людини та існування живих організмів [7].

Можна сказати, що негативний вплив на нинішню ситуацію має макроекономічна політика, яка змушує суб'єктів господарювання широко та безкарно використовувати природні ресурси; інвестиційна політика, оскільки вона зосереджена лише на ресурсомісткому секторі економіки; нестабільне законодавство, відсутність контролю та покарання за порушення. Інфляція, економічна криза та нестабільність економіки перешкоджають реалізації довгострокових проектів, якими в більшості є екологічні проекти. Тому для успішного вирішення складних екологічних проблем, перш за все необхідно сформуванню екологічну свідомість як на індивідуальному персональному, так і на державному рівнях.

До методів боротьби з екологічними проблемами слід віднести та посилити екологічний моніторинг, який допомагає виявити проблеми окремих регіонів. Також доцільно запустити загальну електронну систему з використанням геоінформаційних систем для розробки конкретних дій. Сьогодні існує нагальна потреба у створенні сучасних

очисних споруд з використанням енергозберігаючих технологій; впровадженні технологій з вторинної переробки сировини задля безвідходного виробництва.

Проводений аналіз поточної екологічної ситуації надає можливість сформулювати основні напрямки стратегії раціонального природокористування:

- контроль використання природних фондів;
- постійний моніторинг за охороною навколишнього середовища;
- збереження біорізноманіття, розширення існуючих та створення нових природних заповідників [8];
- сприяння зменшенню обсягу промислових та інших відходів, зростанню сортування та переробки відходів;
- впровадження раціонального використання природних ресурсів шляхом контролю за використанням коштів, отриманих на фінансування відповідних природоохоронних заходів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Білявський Г. О. Екологія: підручник. Київ: КНЕУ, 2005. 371 с.
2. Огляд стану забруднення навколишнього природного середовища на території України. URL: http://cgo-sreznevskiy.kiev.ua/index.php?fn=u_zabrud&f=ukraine (дата звернення: 25.10.2018).
3. Міністерство екології та природних ресурсів. URL: <https://menr.gov.ua> (дата звернення: 30.10.2018).
4. Хільчевський В.К., Забокрицька М.Р. Екологічна стандартизація та запобігання впливу відходів на довкілля. Київ: ВПЦ "Київський університет". 2016. 192 с.
5. Орлатий М.К., Романюк С.А., Дегтярьова І.О. Ресурсний потенціал регіону: навч. посіб. за заг. ред. М.К. Орлатого. Київ: НАДУ, 2014. 724 с.
6. Державний комітет статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 01.11.2018).
7. Природно-ресурсна сфера України: проблеми сталого розвитку і трансформацій: заг. ред. чл.-кор. НАН України Б. М. Данилишина. Київ : ЗАТ "Нічлава", 2006. 704 с.
8. Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року: Закон України. Відомості Верховної Ради України. 2011. № 26. 218 с. URL: https://menr.gov.ua/files/docs/Proekt/proekt_zakony_11_09_2017.pdf

ЕКОНОМІКО – МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ І МОДЕЛІ

УДК 338.47: 519.87

ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ РІВНЯ ЗАПАСІВ ТОВАРІВ ТОРГОВЕЛЬНОГО ПІДПРИЄМСТВА

DOI 10.30838/ P.ES.2224.290818.194.221

Харченко Ю. А., к.т.н.,
Михайленко А. С.

Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка, м. Полтава

В статті досліджується система управління товарно-матеріальними запасами. Авторами виконано аналіз основних методів і моделей управління запасами товарів та контролю їх розміру. За результатами дослідження виявлено, що в існуючих програмах відсутні можливості управління запасами і матеріально-технічним забезпечення торговельного підприємства на основі оптимальних розмірів партій товарів. Авторами запропоновано використати засоби економіко-математичного моделювання та сучасні комп'ютерні технології для удосконалення логістичної системи управління запасами товарів одного з автоділерів м. Полтави. Розрахунки виконано за моделями з урахуванням попиту на товар, вартості замовлення і зберігання на складі, часу поставки. Також розроблено програмний модуль для автоматизації моделювання рівня запасів товарів торговельного підприємства мовою VBA. Запропоновані економіко-математичні моделі надають можливість більш оптимально використовувати фінансові ресурси для формування запасів та зменшити втрати від дефіциту товарів. Програмний модуль може використовуватися для обґрунтування оперативних управлінських рішень щодо розміру замовлення і моменту розміщення запасів, а також прогнозування потреби в певній номенклатурі товарів на майбутній період. Отже, використання стохастичних моделей та сучасних комп'ютерних технологій може поліпшити конкурентоспроможність та збільшити прибуток торговельного підприємства.

Ключові слова: економіко-математичне моделювання, автоматизація, програма, запас товарів, торговельне підприємство

UDC 338.47: 519.87

ECONOMIC AND MATHEMATICAL MODELING OF INVENTORY LEVEL OF GOODS OF THE TRADE ENTERPRISE

DOI 10.30838/ P.ES.2224.290818.194.221

Kharchenko Yu. A., PhD in Technical Sc.,
Mikhailenko A. S.

Poltava National Technical University named after Yuri Kondratyuk, Poltava

---

© Харченко Ю. А., к.т.н., Михайленко А. С., 2018

Inventory management system is investigated in the article. Inventory management and size control is analyzed by the authors. According to study results, it was found that existing programs lack the ability to manage inventory and logistics at trade enterprise based on the consignments optimal size. Economic and mathematical modeling and modern computer technologies means usage for inventory management logistic system improvement at one of the auto-dealers in Poltava is suggested by the authors. The calculations are performed according to models taking into account the demand for goods, order and storage in stock, time delivery. Software module for merchandise inventory level automating modeling in the language of VBA is also developed. The proposed economic and mathematical models provide the opportunity to use financial resources more efficiently for the inventory formation and reduce losses from commodity deficiency. The program module can be used to substantiate operational management decisions regarding order size and stocks placement moment, as well as forecasting the need for a certain range of goods for the future period. Consequently, the use of stochastic models and modern computer technology can improve the competitiveness and increase trade enterprise profit.

Keywords: economic and mathematical modeling, automation, program, inventory, trade enterprise

Актуальність проблеми. З кожним роком у галузі торгівлі зростає конкуренція між торговельними підприємствами за платоспроможного споживача. Ринок товарів народного споживання має певні особливості, які обумовлені властивостями товарів. Зокрема, автотовари реалізуються переважно в спеціалізованих крамницях, де використовуються каталоги й оригінальні програми виробників. Незважаючи на те, що утримання матеріальних запасів пов'язане з певними витратами, підприємства змушені створювати їх. Основними мотивами створення запасів товарів є коливання попиту, імовірність порушення встановленого графіка постачань, наявні знижки за придбання великої партії товарів, розмір витрат на оформлення замовлення тощо.

Аналіз рівня запасів товарів засобами економіко-математичного моделювання та використання сучасних комп'ютерних технологій для розроблення програми для розрахунку запасів за побудованими моделями підвищить оперативність та ефективність управлінських рішень, а також зменшить витрати на формування запасів торговельного підприємства.

Аналіз останніх наукових досліджень. У багатьох роботах вітчизняних та зарубіжних науковців досліджуються науково-практичні задачі управління запасами та описуються економіко-математичні моделі оптимізації запасів товарів торговельних підприємств.

У монографії [1] узагальнено теоретичні й практичні аспекти управління товарними запасами підприємств роздрібною торгівлі. В [2]

виконано дослідження контрольно-аналітичного забезпечення системи управління торговельних підприємств. Моделювання діяльності логістичної системи управління запасами з застосуванням комплексного підходу запропоновано в [3]. Проблеми фінансово-аналітичного забезпечення формування й оптимізації виробничих запасів розглянуто в [4]. В науковій праці [5] визначено спільні риси і ключові відмінності основних моделей управління запасами та побудовано алгоритм налагодження оперативної моделі управління запасами. У роботі [6] проаналізовано механізм формування запасів товарів та подано концептуальну модель управління товарними запасами торговельного підприємства.

Результати дослідження економіко-математичних моделей управління складськими запасами представлено в [7], а в статті [8] запропоновано алгоритм управління запасами на основі аналізу поточних і страхових запасів. В [9] проведено аналіз моделей взаємозв'язку логістичних потоків та запасів на торговельних підприємствах. В науковій праці [10] розроблено концептуальну схему оцінки управління запасами, а також реалізовано економіко-математичні моделі шляхом побудови програмного модуля. В роботі [11] здійснено порівняльну характеристику функціональних можливостей програм, що реалізують моделі і методи управління запасами матеріальних ресурсів. Алгоритми розв'язання задачі визначення оптимального розміру запасів за допомогою детермінованих та стохастичних моделей запропоновано Хемді А. Таха в [12]. В книзі [13] наведено приклади реального програмування для платформи NET Framework в середовищі Microsoft Visual Basic 2010.

Незважаючи на значну кількість наукових публікацій з обраної теми, задача побудови сучасної системи управління запасами товарів торговельного підприємства залишається актуальною.

Метою роботи є побудова економіко-математичної моделі управління рівнем запасів товарів та розроблення програмного модуля для розрахунку розміру замовлення і моменту розміщення товарних запасів торговельного підприємства.

Основний матеріал дослідження. Система управління товарно-матеріальними запасами – це сукупність правил і способів регулювання, за якими контролюються рівні запасів та визначається в який час потрібно поповнювати запас і яким повинен бути обсяг замовлення. Головною метою удосконалення системи управління запасами товарів є зменшення

до мінімуму загальної суми щорічних витрат на утримування запасів за умови максимально якісного обслуговування клієнтів.

В системі управління запасами насамперед потрібно визначити момент часу й обсяг закупівлі товарів. Основними параметрами системи є:

- точка замовлення – мінімальний (контрольний) рівень запасів товарів, за умови досягнення якого необхідно їх поповнення;
- нормативний рівень запасів – розрахункова величина запасів, яка досягається під час поточної закупівлі товарів;
- обсяг окремої закупівлі;
- частота здійснення закупівель – періодичність поповнення запасів;
- поповнювана кількість товарів, за якої досягається мінімум витрат на зберігання запасу згідно із заданими витратами на закупівлю товарів.

Зараз використовуються такі технологічні системи управління запасами: фіксований розмір замовлення, фіксована періодичність замовлення, визначена періодичність поповнення запасів до встановленого рівня тощо. Управління рівнем запасів товарів базується частіше всього на статистичних методах, які використовують теоретико-імовірнісний підхід для стохастичного попиту. Статистичні методи регулювання параметрів замовлення використовуються за наявності репрезентативних масивів даних і стаціонарності процесу впродовж досить тривалого проміжку часу.

Серед великої різноманітності методів і моделей зазвичай застосовуються ті моделі, які дають можливість одержати відносно прості й ефективні способи регулювання параметрів замовлення, поставок і рівнів запасів на складі. Разом з тим, не вимагають великих обсягів початкової інформації та складних методів контролю.

Розрізняють детерміновані й стохастичні (імовірнісні) моделі управління запасами, залежно від урахування дії випадкових чинників на параметри системи управління. Класичні моделі управління запасами та контролю їх розміру спрямовані на забезпечення максимально високого рівня обслуговування клієнтів з мінімальними поточними витратами, пов'язаними з утриманням запасів. На практиці управління запасами зводиться до відповіді на два основних питання: коли поповнювати запаси та в якій кількості.

Класичною моделлю управління запасами є модель Уілсона, за якою розраховується оптимальний обсяг партії та період часу замовлення:

$$y^* = \sqrt{2K \cdot D / h} , \quad (1)$$

$$t = \frac{Q}{D} , \quad (2)$$

де y – оптимальний обсяг замовлення (кількість одиниць матеріального ресурсу);

D – інтенсивність використання запасу (кількість одиниць запасу на одиницю часу);

K – витрати на розміщення замовлення (вартість оформлення й доставки партії);

h – витрати на зберігання одиниці запасу за одиницю часу;

Q – розмір замовленої партії.

Реально поповнення запасу не може відбуватися миттєво, тому потрібно також врахувати термін виконання замовлення. Запропонована модель управління запасами надає можливість визначати оптимальний розмір замовлення товару, що є актуальним для великого асортименту.

Основні припущення багатьох моделей, побудованих на базі моделі Уілсона, полягають у такому: попит на продукцію відомий, час реалізації замовлення (поставки) відомий та постійний, одержання товару відбувається миттєво; у моделі не враховуються гуртові знижки та не допускається дефіцит. Очевидним недоліком цих моделей є припущення про незмінність попиту, незалежності гуртових цін від обсягу замовлень партії товарів та інші гіпотези, які не завжди виконуються. Тому така модель повинна бути доопрацьована відповідно до зміни вхідних припущень, але універсальну модель побудувати складно. Основна відмінність між моделями визначається припущенням про характер попиту (статичний або динамічний). Важливим фактором із точки зору формулювання й розв'язання задачі є також вид функції витрат. Для розв'язування можуть використовуватися різні методи, які включають класичну схему оптимізації, лінійне й динамічне програмування.

Детерміновану модель економічного розміру замовлення можна узагальнити для імовірнісного випадку з неперервним контролем рівня запасу [10], де використовується резервний запас, що існує протягом всього планового періоду і відповідає випадковому попиту. Розмір резерву встановлюється таким чином, щоб імовірність зменшення запасу за час виконання замовлення не перевищувала наперед заданої величини. Розмір резервного запасу B визначається з імовірнісної умови:

$$P\{x_L \geq B + \mu_L\} \leq \alpha , \quad (3)$$

де x_L – випадкова величина попиту за час виконання замовлення;
 μ_L – середня величина попиту за час виконання замовлення;
 α – максимально можливе значення ймовірності зменшення запасу;
 L – час виконання замовлення.

При побудові рандомізованої моделі припускається, що x_L за час L є випадковою величиною з нормальним розподілом $N(\mu_L, \sigma_L)$. Тоді випадкова величина z є стандартною нормально розподіленою випадковою величиною з розподілом $N(0,1)$. Відповідно, розмір резервного запасу задовольняє нерівність:

$$B \geq \sigma_L \cdot K_\alpha. \quad (4)$$

Ця модель є наближеною, тому що ймовірнісні характеристики попиту враховуються тільки на останньому етапі обчислень. Досліджені моделі передбачають незмінність умов їх функціонування, але така сталість умов зустрічається не часто. Це зумовлено змінами кон'юнктури ринку, а відповідно і потребами в запасах матеріальних ресурсів. Також з часом можуть змінюватися умови поставки тощо. Тому виникає необхідність застосування комбінованих моделей з можливістю саморегулювання, які враховують стохастичні (не детерміновані) умови.

Ймовірнісні моделі управління запасами використовуються, якщо поставки товарів для торговельного підприємства здійснюються у дискретні моменти часу окремими партіями. В ймовірнісній моделі допускається незадоволений попит і замовлення у розміщується тоді, коли обсяг запасу досягає рівня R , який є функцією періоду часу між розміщенням замовлення та його виконанням. Під час побудови моделі приймаються допущення, що незадоволений за час виконання замовлення попит накопичується, дозволяється тільки одне невиконане замовлення і розподіл попиту за час виконання замовлення є стаціонарним в часі. Оптимальні значення y і R визначаються шляхом мінімізації відношення очікуваних витрат системи управління запасами до одиниці часу.

Таким чином, функція загальних витрат за одиницю часу складається з трьох компонентів: вартість розміщення замовлення, очікувані витрати на зберігання та втрати, які очікуються від незадоволеного попиту (ігнорується випадок, коли $R - M\{x\} < 0$), має такий вид:

$$TC(y, R) = D \cdot K / y + h \cdot (y / 2 + R - M\{x\}) + p \cdot D / y \int_R^\infty (x - R) \cdot f(x) dx, \quad (5)$$

де p – питомі втрати від незадоволеного попиту;

$f(x)$ – густина розподілу попиту x за час виконання замовлення.

Значення y і R^* визначаються методом, який запропонували Хедлі та Уатін [10], за умови, що допустимий розв'язок існує. При $R=0$:

$$\bar{y} = \sqrt{\frac{2D \cdot (K + pM\{x\})}{h}} \quad \text{і} \quad \tilde{y} = \frac{p \cdot D}{h}. \quad (6)$$

Якщо $\tilde{y} \geq \bar{y}$ тоді існує єдине оптимальне значення для y і R . Мінімальне значення обчислюється за формулою Уілсона $y^* = \sqrt{2D \cdot K / h}$ при $S=0$. Оптимальні значення y^* і R^* знаходяться методами диференціальних обчислень за формулами:

$$y^* = \sqrt{\frac{2D \cdot (K + pS)}{h}} \quad \text{і} \quad \int_{R^*}^{\infty} f(x) dx = \frac{h \cdot y^*}{p \cdot D}, \quad (7)$$

де S – очікуваний дефіцит матеріального ресурсу за одиницю часу.

Щоб забезпечити оперативність і точність отримання даних для обґрунтування управлінських рішень щодо поповнення запасів за наведеними моделями потрібно автоматизувати виконання розрахунків. Програмне забезпечення з управління запасами може мати три модуля: поточний контроль складських запасів і формування заявок за розрахунком “точки замовлення” – модуль постачання; коригування цін за даними середньострокового прогнозу поточної ліквідності залишків і ситуації в постачанні – модуль ціноутворення та модуль прогнозу.

У більшості західних ERP-систем управління запасами реалізується з допомогою технологій SIC (Statistical Inventory Control). В них використовуються статистичні методи для моделювання попиту та часу поповнення товарних запасів (виробничих запасів з урахуванням часу виготовлення). Використання сучасних комп'ютерних технологій (програмного забезпечення і периферійних засобів) в таких системах дає можливість значно скоротити рівень запасів і підвищити якість обслуговування покупців. Виконано дослідження функціональності найбільш поширених ERP-систем в Україні. За його результатами можна зазначити, що в існуючих програмних продуктах відсутні можливості управління запасами і матеріально-технічним забезпеченням підприємства на основі оптимальних розмірів партій. Отже, побудова системи управління запасами на основі визначення оптимального розміру замовлення є безумовно актуальною і важливою задачею для торговельних підприємств.

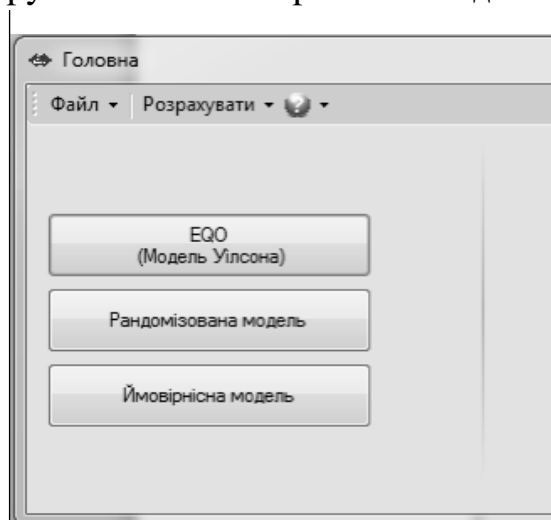
Запропоновані економіко-математичні моделі використані під час дослідження логістичної системи управління запасами одного з

автоділерів м. Полтави, один із брендів якого входять в п'ятірку найбільш популярних автомобілів за минулий рік в Україні. Торговельне підприємство реалізує великий асортимент автотоварів. Кожна з номенклатурних груп містить до 10 позицій, найбільшою є "Рідини та мастила" (до 40 позицій). Поповнення запасів здійснюється автомобілем MAN з м. Києва через 2 дні після замовлення. Періодичність поставок залежить від кількості товарів заданої номенклатури на складі. Для формування запасів використовується найбільш поширена класична модель з фіксованим розміром замовлення, яке здійснюється при зменшенні запасу до певного критичного рівня.

Здійснено удосконалення існуючої системи управління запасами товарів на складі. За наявними статистичними даними визначено оптимальні розміри замовлень товарів для різних номенклатурних груп. Розрахунки виконано з урахуванням попиту на товар, вартості замовлення й зберігання на складі, часу поставки тощо. Для товарів з мінливим середньомісячним попитом розраховано резервний запас, щоб зменшити ймовірність виникнення дефіциту. Виявлено, що витрати на формування додаткового запасу менші від очікуваних втрат від можливого дефіциту товару. Також розроблено програмний модуль для автоматизації розрахунків мовою VBA.

Головна форма програмного модуля містить три кнопки для переходу на допоміжні форми (рис. 1). За їх допомогою можна виконати розрахунки оптимального розміру замовлення за різними моделями.

*Рис. 1. Головна форма
Джерело: розроблено автором*

На допоміжній формі розміщені поля для введення вихідних даних. Якщо користувач не заповнює одне із полів, або невірно ввів дані,

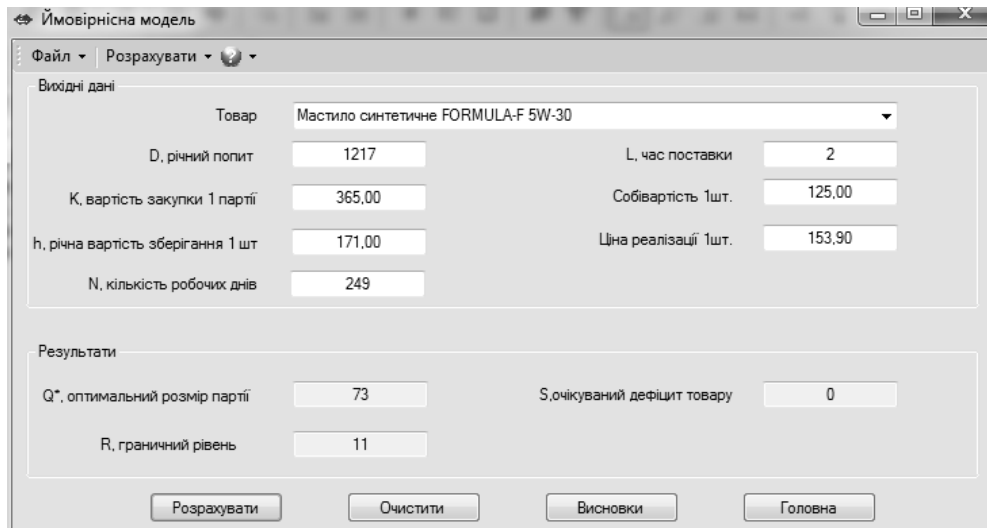
з'являється повідомлення про помилку. Після натискання кнопки “Розрахувати” виводяться на екран результати розрахунків. Також це вікно містить кнопки “Очистити” та “Висновки”, які стають доступними після виведення результатів. Після очищення полів можна вводити інші початкові дані та виконувати нові розрахунки.

Користувач має можливість переглянути та роздрукувати висновки, які формуються за допомогою шаблону у Microsoft Word. Допоміжні форми з результатами розрахунку оптимального товарного запасу мастила моторного синтетичного “FORMULA-F 5W-30” з групи “Рідини та мастила” наведено на рис. 2 – 4.

Рис. 2. Модель Уїлсона
Джерело: розроблено автором

Щоб перейти до розрахунків за іншою моделлю використовується кнопка “Головна”. Під час введення статистичної інформації про попит за кілька періодів є можливість додавати та видаляти дані.

Рис. 3. Рандомізована модель
Джерело: авторська розробка

Вхідні дані			
Товар	Масило синтетичне FORMULA-F 5W-30		
D, річний попит	1217	L, час поставки	2
K, вартість закупки 1 партії	365,00	Собівартість 1шт.	125,00
h, річна вартість зберігання 1 шт	171,00	Ціна реалізації 1шт.	153,90
N, кількість робочих днів	249		

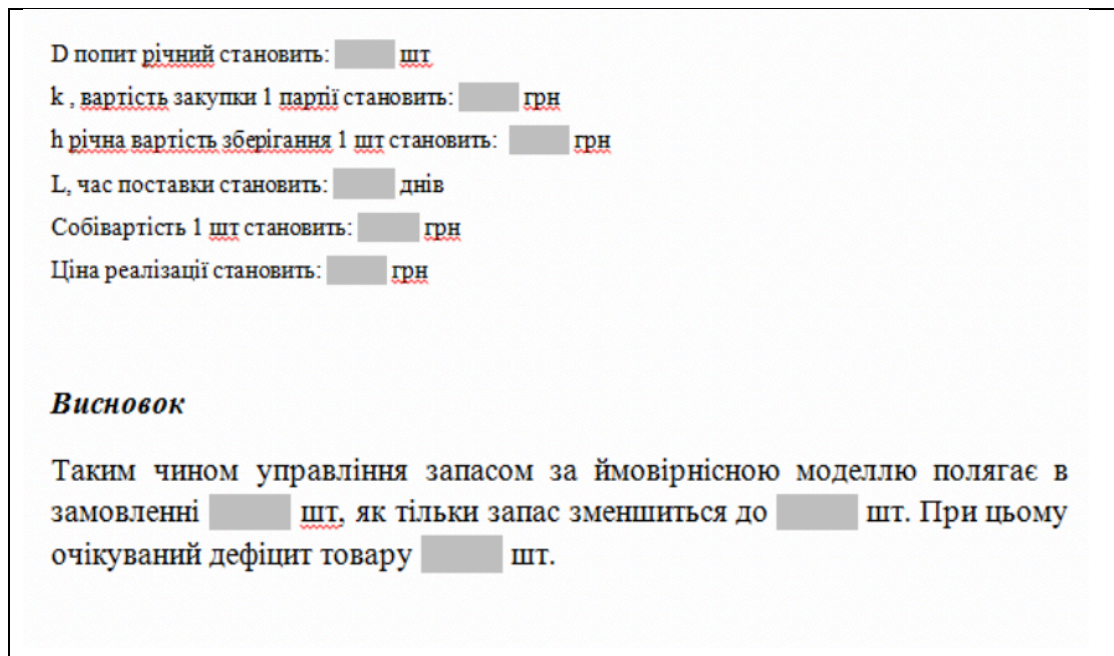

Результати	
Q*, оптимальний розмір партії	73
S, очікуваний дефіцит товару	0
R, граничний рівень	11

*Рис. 4. Ймовірнісна модель
Джерело: авторська розробка*

Отже, за моделлю Уілсона та рандомізованою моделями потрібно замовляти 72 шт. мастила моторного синтетичного “FORMULA-F 5W-30”, а за імовірнісною моделлю – 73 шт., як тільки запас зменшиться до 11 шт.

Шаблон звіту про результати розрахунків з висновком для обґрунтування управлінського рішення представлено на рис. 5.

D попит річний становить: [ ] шт

k, вартість закупки 1 партії становить: [ ] грн

h річна вартість зберігання 1 шт становить: [ ] грн

L, час поставки становить: [ ] днів

Собівартість 1 шт становить: [ ] грн

Ціна реалізації становить: [ ] грн

Висновок

Таким чином управління запасом за ймовірнісною моделлю полягає в замовленні [ ] шт, як тільки запас зменшиться до [ ] шт. При цьому очікуваний дефіцит товару [ ] шт.

*Рис. 5. Шаблон висновку для розрахунку розміру запасу
Джерело: авторська розробка*

Висновки. Аналіз рівня запасів засобами економіко-математичного моделювання дає можливість торговельному підприємству більш оптимально використовувати фінансові ресурси для формування запасів

та зменшити втрати від дефіциту товарів. Розроблено програмний модуль для автоматизації розрахунку оптимального розміру замовлення та формування висновків щодо формування запасів товарів на складі. Отримані дані використовуються для обґрунтування оперативних управлінських рішень щодо розміру замовлення і моменту розміщення запасів, а також прогнозування потреби в певній номенклатурі товарів на майбутній період.

Отже, використання стохастичних моделей та сучасних комп'ютерних технологій може поліпшити конкурентоспроможність та збільшити прибуток торговельного підприємства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Олініченко К.С. Управління товарними запасами підприємств роздрібною торгівлі: монографія / К.С. Олініченко. – Х.: Видавництво Іванченка І. С., 2017. – 211 с.
2. Куцик П.О. Діяльність торговельних підприємств у конкурентному середовищі: контроль-аналітичне забезпечення системи управління: монографія / П.О. Куцик, Л.Г.Медвідь,В.О.Шевчук,Д.О. Харинович-Яворська–Чернівці:Технодрук,2015.–370с.
3. Коломицева А.О. Моделювання процесів оптимального управління логістичними розподільчими системами / А.О. Коломицева, В.С. Яковенко // Бізнесінформ. – 2012. – № 7. – С. 18 – 21.
4. Клименко С. Фінансово-аналітичне моделювання стану виробничих запасів підприємства / С. Клименко, О. Задорожний // Науковий вісник МНУ імені В.О. Сухомлинського. Економічні науки. – 2016. – № 1 (6). – С. 57 – 60.
5. Касьян В.В. Оперативне управління запасами як можливість для створення регулярного менеджменту / В.В. Касьян // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». – 2015. – Випуск 14. Частина 2. – С. 72 – 75.
6. Безгінова Л.І. Концептуальна модель управління товарними запасами на підприємствах роздрібною торгівлі / Л.І. Безгінова, К.С. Олініченко // Бізнесінформ. – 2014. – №9. – С. 224 – 229.
7. Кушніренко О.С. Моделювання управління складськими запасами / О.С. Кушніренко, Н.В. Ралле // Вісник КНУТД. Серія: Економічні науки.– 2015.– № 2 (85). – С. 69 – 73.
8. Волошина В.В. Формування поточного і страхового рівня запасів як складова управління операційними витратами / В.В. Волошина // Український журнал прикладної економіки. – 2016. – Том 1. – № 1. – С. 22 – 28.
9. Тараненко Ю.В. Моделі управління запасами на торговельних підприємствах / Ю.В. Тараненко // Агросвіт. – 2016. – №3. – с.40 – 44.

10. Ящук В.І. Моделювання обсягів замовлень та рівня товарних запасів у торговельних мережах / В.І. Ящук, П.К. Грик // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України: збірник науково-технічних праць. – Львів: РВВ НЛТУ України. – 2013. – Вип. 23.4. – С. 366 – 372.
11. Ющенко Н. Порівняльний аналіз програмних продуктів, що реалізують моделі і методи управління постачанням та матеріальними запасами / Н. Ющенко, М. Ворох // Проблеми і перспективи економіки та управління: науковий журнал. – Чернігів: Черніг. нац. технол. ун-т. – 2016. – № 1 (5). – С. 74 – 87.
12. Таха Хемди А. Введение в исследование операций. / Хемди А. Таха; пер. с англ. – М.: ИД “Вильямс”, 2005. – 912 с.
13. Зиборов В.В. Visual Basic 2010 на примерах / В.В. Зиборов. – СПб.: БХВ-Петербург, 2010. – 338 с.

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ

Засновник фахового видання з економіки – державний вищий навчальний заклад Придніпровська державна академія будівництва та архітектури (ПДАБА).

Свідоцтво про державну реєстрацію в Мінюсті України № 12699–1583Р від 17.05.2007р.

Фахова реєстрація: *Наказ МОНУ №1081 від 29.09.2014р.*

Редакційну колегію очолює завідувача кафедри міжнародної економіки, д.е.н., проф. Ю.В. ОРЛОВСЬКА.

До складу редколегії входять провідні вчені по різних напрямкам економічної науки: д.т.н., заслужений діяч науки і техніки України Большаков В. І., д.е.н. Божанова В. Ю., д.е.н. Вакульчик О. М., д.е.н. Верхоглядова Н. І., д.е.н. Дубницький В.І., д.е.н. Задоя А.О., д.е.н. Залунін В.Ф., д.е.н. Іванов С.В., д.е.н. Коломицева О. В., д.е.н. Максимова Т. С., д.е.н. Поповиченко І. В., д.е.н. Стукало Н.В., д.е.н. Уманець Т.В., д.е.н. Чимшит С.І., д.е.н. Чужиков В.І., д.е.н. Шейнфілде М.

Термін публікації матеріалів складає 3 місяці з дня їх надходження до редакційної колегії. Статті, відхилені рецензентами та редакційною колегією, повертаються авторам для доопрацювання.

До публікації в збірник наукових праць «Економічний простір» приймаються матеріали, що стосуються результатів оригінальних науково–економічних досліджень і розробок.

Мова – українська, російська або англійська.

Наукові статті, що публікуються в журналі «Економічний простір», організовуються редколегією в блоки, які містять декілька статей одного достатньо загального і значущого тематичного напрямку

- МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКА І ЗМІНИ ГЕОЕКОНОМІЧНОГО ПРОСТОРУ;
- ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ;
- ФІНАНСИ ТА ІНВЕСТИЦІЙНО – БУДІВЕЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ;
- ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВА ТА ПРОСТОРОВО – КЛАСТЕРНИЙ БІЗНЕС;
- РОЗБУДОВА ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ;
- ОСВІТА В ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОМУ СУСПІЛЬСТВІ;
- СТАЛІЙ РОЗВИТОК, ЕКОЛОГІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ТА АЛЬТЕРНАТИВНА ЕНЕРГЕТИКА.

Блоки можуть змінюватися за рішенням редакційної колегії.

Кожна стаття супроводжується рецензією доктора економічних наук. Статті авторів, що мають вчений ступінь доктора економічних наук, не рецензуються.

Редакція журналу залишає за собою право скорочення отриманих матеріалів і внесення в них редакційних змін. Зміни в статтях узгоджуються з представниками авторського колективу.

Редакція може публікувати статті в порядку обговорення, не розділяючи точки зору авторів. Автори опублікованих статей несуть відповідальність за точність приведених фактів, статистичних даних, власних імен і інших відомостей, а також за зміст матеріалів, що не підлягають відкритій публікації.

СТРУКТУРА СТАТТІ

Стаття повинна складатися з логічно взаємопов'язаних розділів, озаглавлених згідно нижченаведеної схеми:

УДК

Назва статті

ШБ автору (авторів) з зазначенням наукового ступеню, місце роботи (повністю).

Анотація – розширена, мінімум 900 знаків (від 0,5 до 1 сторінки) українською та англійською мовами.

Ключові слова та словосполучення – від 5 до 10 – українською та англійською мовами.

Актуальність проблеми та її зв'язок з важливими науково–практичними завданнями.
Аналіз останніх наукових досліджень з досліджуваної проблеми та (ОБОВ'ЯЗКОВО!) визначення питань, що не вирішені.

Мета роботи.

Викладення основного матеріалу дослідження з науковим авторським обґрунтуванням отриманих результатів.

Висновки (висновки та перспективи подальших наукових розробок в даному напрямі).

Список використаних джерел – мінімум 8 одиниць.

ДО СТАТТІ ДОДАЮТЬСЯ:

(для виконання вимог міжнародних наукометричних баз даних):

- 1) засвідчена печаткою установи рецензія доктора економічних наук – скан.копія;
- 2) МЕТАДАНІ на трьох мовах – англійській, українській та російській:

прізвище, ім'я, по–батькові автора (–ів),

назва статті,

анотація обсягом не менше 900 знаків,

ключові слова та словосполучення – від 5 до 10,

вчений ступінь і вчене звання автора (–ів),

місце роботи та посада кожного з авторів,

номери службового, домашнього або мобільного телефонів,

поштова адреса,

адреса електронної пошти кожного з авторів – ОБОВ'ЯЗКОВО!

Стаття та метадані надсилаються електронною поштою на адресу редакції

Важливо: назва файлу зі статтю – прізвища авторів; назва файлу з МЕТАДАНИМИ – прізвища авторів зі словом «метадані»; в темі листа обов'язково вказувати прізвища авторів В одному електронному листі має бути тільки одна стаття!

ВИМОГИ ДО МАТЕРІАЛІВ, ЩО НАДАЮТЬСЯ У СЕКТОР КОМП'ЮТЕРНОГО МАКЕТУВАННЯ

– Обсяг статті – від десяти сторінок комп'ютерного набору у форматі А4. Міжрядковий інтервал 1,5. Шрифт Times New Roman, розмір (кегель) – 14. Абзац–10мм.Поля з усіх боків повинні складати 25 мм.

– Рисунки і таблиці набираються шрифтом Times New Roman №12 з одинарним міжрядковим інтервалом. Рисунки, діаграми і таблиці створюються з використанням чорно–білої гамми. Використання кольору не допускається!

– Формули набираються за допомогою редактора формул Microsoft Equation і нумерувати в круглих дужках, наприклад: (2).

– Список літератури повинен містити відомості з доступних читачам джерел і бути оформлений згідно діючим стандартам. Посилання в тексті на літературу подаються в прямих дужках, наприклад: [12].

Кількість літературних джерел– не менше вісьмох!

– Підрядкові примітки не дозволяються.

Більш детальну інформацію щодо надання статей до редакції збірника «Економічний простір» можна отримати на сайті: www.eprostir.dp.ua, e-mail: eprostir@gmail.com, або в робочі дні з 9.00 до 16.00 за телефоном (096) 559–20–18 Олена Миколаївна.

Наукове видання

Економічний Простір

Збірник наукових праць

№136

Українською, російською та англійською мовами

*Комп'ютерну верстку та друк виконано
в редакційно-видавничому відділі ПДАБА*

Відповідальний редактор *Вертелецька О.М.*
Технічний редактор *Морозова С.А.*

Підписано до друку 30.08.2018 р.
Формат 60x84 1/16. Цифровий друк.
Умов.друк.арк. 14 Тираж 200 прим.

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:
Україна, 49600, м. Дніпропетровськ,
вул. Чернишевського, 24-А, офіс В-500
www.eprostir.dp.ua, e-mail: eprostir@gmail.com